

HÍD

IRODALOM • MŰVÉSZET
TÁRSADALOMTUDOMÁNY

KOPECZKY LÁSZLÓ KÖSZÖNTÉSE
BELA DURANCI: FEHÉR AKÁC, 1986
BÁNYAI JÁNOS: A KALANGYA VÉGE
HARKAI VASS ÉVA, FEKETE J. JÓZSEF
ÉS CSEH MÁRTA TANULMÁNYA
CSURGÓ HARMINCÖT ÉVE

KÖNYV-
SZÍNI- KRIKKA
KÉPZŐMŰVÉSZETI

2003

Május

HÍD
IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI
FOLYÓIRAT

Alapítási év: 1934
LXVII. évfolyam

Fő- és felelős szerkesztő:
Bori Imre

A szerkesztőbizottság tagjai:
Bordás Győző
Gerold László (kritikai rovat)

Kéziratgondozás:
Buzás Márta

TARTALOM

Kopeczky László hetvenöt éves

Kopeczky László: Feltámadás előtt (próza) 457

Gobby Fehér Gyula: Ló ez, Savanya? (jegyzet) 460

Bela Duranci: Fehér akác, 1986 (esszé) 464

Bóka Mária: Emelj magadhoz (vers) 468

Latinovits Etelka: Építettem házat (vers) 469

Aleksandar Tišma: Napló 1942–2001 II. (részletek) 472

Jódal Rózsa: Megszülni a halálunkat (novella) 497

FIATALOK MŰHELYE

A középiskolások műfordítói vetélkedőjére készült írásokból

Alexander Pope: Óda a magányhoz (Szabó Anikó fordítása) 521

*Alfred Lord Tennyson: Könnyek, értelmetlen könnyek (Szabó Anikó fordítása)
522*

A. E. Housman: Nyári idillikus dombokon (Szabó Anikó fordítása) 523

Jovan Dučić: A fiatalságról és az öregségről (Szilágyi Miklós fordítása) 523

Szombathy Bálint képverse 527

KOPECZKY LÁSZLÓ HETVENÖT ÉVES

FELTÁMADÁS ELŐTT

KOPECZKY LÁSZLÓ

Minden esztendőben új Megváltó.

Emlékezésképpen nagypénteken Cebu kálváriadombján keresztrefeszítetteti magát valaki, vagy valakik.

A hátborzongató látványra tódulnak az emberek, de néhány csirke, kutya is ott lábatlankodik.

Tavaly Niara Tessada nő létére feledhetetlen kínszenvedést nyújtott.

Tekintete az égbe fúródott, szeme fehérje kísértetiesen világított, homlokán a töviskoszorú alól kövér vércseppek csordultak ki.

Úgy volt, hogy fel se támad.

Ezúttal egy olajtól fénylő óriást emeltek keresztre.

A háttérben csendesen dohogott a mentőautó.

Perez de Quierra két nagy szöveget szorongatott a markában. A hatóság nem engedte meg, hogy a tenyerébe verjék, csak az ujjai között hatolhat a gerendába.

Csuklóját vastag zsinórral kötözték a keresztfára, csak lábujja hegyével érinthette a lábtámaszt.

Néma „hórukk”-kal felállították keresztjét.

Valaki felzokogott, többen térdre estek.

A részeg legionárius fémlapos szoknyája csilingelt, ahogy a rövid vaslétrára mászott.

Tulajdonképpen csak mímelte a részegséget, mert megfeszített figyelem kell a szögek szakszerű beveréséhez.

Keze remegett, billegett a létra, megtörtént a legborzasztóbb, ami megtörténhetett: rávágott az ujjára.

Bekapta, és fájdalmas ábrázattal szopogatta.

A hívók soraiban itt-ott apró kacaj hallatszott.

Összeszedte magát, mert még fontos teendők álltak előtte: nevezetesen a haldokló ajkainak ecetes spongyával való hűsítése és szíven dőfése a dárdával.

Gondterhelt homlokán már gyülekeztek a verítékcseppek.

És a tragédia már ott sejlett, mikor remegő szivacsával megcsúszott a „názáreti” cserepes ajkán, és az orrát simította meg.

Hátul a kárörvendő plébános gúnyos mosollyal azt várta, hogy akorát tüsszent a szenvedő, hogy kiesnek a szögek a fából.

A Megváltónak azonban csak förtelmes grimaszba torzult orcája.

A túzoltósisakos legionáriusnak marták már az izzadságcseppekkel vegyülő könnyek a szemét. Elkönnyörögte a mögötte álló menyecskétől a golyos keszkenőt, hogy felitassa homlokát.

Tudta, hogy sietni kell, nemsokára elhangzik: „Atyám, mért hagyta el engem?”, s neki mellen kell dőfnie Krisztusát.

Nézte a távolról alig látható előre megjelölt köröcskét, ahová dárdájával sújt majd.

„Atyám, mért hagyta el engem?” – hallotta a ködön át.

Behunya a szemét, és dőfött.

Mindenki felhördült.

A tömeg nem azért jajdult, mert jócskán mellédőfött, hanem mert a feszítésmester beintett.

Az Üdvözítő felnyitotta szemét, tekintete fájdalmat és dühöt tükrözött.

Halkan nyögte:

„Elmégy te a jó . . .” – a többit elnyelte a csend.

S ámbátor a dárda tompa felével dőfték meg, felhasadt bőrének folygni kezdett a vére.

Hisztérikus sikolyok éltesebb asszonyok torkából, a férfiak eszeveszettül szaladgáltak le-fel.

A feszítésmester a mentőautóhoz futott, és kopogott az ablakán.

A mentősök hanyatt dőlve horkoltak, de egy pillanat alatt magukhoz tértek:

– Krisztus?

– Krisztus.

Kiugrottak a kocsiból, felszaladtak a dombra.

A csomók kibogozása időt vett volna igénybe, kihúzták a keresztet a földből, és eliramodtak, felpakolták a kocsi tetejére, s eltűnni készültek Santa Barbara felé.

A legionárius ott állt kővé meredve s lassan magára maradva. Minden kínja, dühe feltolult vadul ketyegő agyába. Néma üvöltés szakadt ki belőle. Érezte, hogy sorra pattannak meg agyerei.

Dühösen lekapta fejről a tűzoltósíkokat, és a földhöz vágta.

Aztán még egyszer . . .

Egy pillanatig meredten bámulta a horpadt rezet, majd hátrálni kezdett ijedten.

„Istenem – motyogta – Alvarez azt mondta, ha egy karcolás lesz rajta, hosszában keresztbe hasít szekercéjével!”

Térdre rogyott.

Majd arcával a porba.

A motor már járt, mikor a feszítőfőnök kopogott a kocsi ablakán.

– Mester, van itt még egy . . .

– Krisztus?

– Nem.

A mentő rálépett a gázra.

– Támadjon fel!

– Hogyan tudna?

– Ha tavaly is itt volt, láthatta, hogy kell.

A hírnök a vad indítástól aláhullott a lépcsőről a porba.

Utánuk kiáltott, mivel a kereszt táncolt a tetőn:

– El ne veszítsék, mert nincs több Megváltónk!

Távolról érkezett a válasz:

– Vegyék elő a tavalyit!

– Ő már nem akar feltámadni többet.

A mentő beleerősített a sebességbe és a hangba:

– Tavalyig tartott a hite?

– Csak három nap múlva tudtuk elgurítani a követ a sírjáról – mondotta inkább már csak a pornak a feszítőfőnök.

– Meg hát – dünnyögte tápáskodva – jól is néznénk ki: megfeszítünk egy ideit, és feltámad egy tavalyi.

LÓ EZ, SAVANYA?

GOBBY FEHÉR GYULA

Ezek a fafejűek nem értik a viccet.

Kopeczky László Ugrán született hetvenöt évvel ezelőtt, 1928. április 23-án. Ez tény. A tényekkel nem is lehet viccelni. Vagy csak nem szabad? Pedig az Ugrából mennyi szójáték kifacsarható! Egyszer írtam egy később elhányt darabot, aminek az volt a címe, hogy *Szakértők az ablakban*. Abban az egyik szereplő, nyugdíj előtt álló kistisztviselő, ha akármilyen formában meghallotta azt a szót: *ugr*, kényszerképzete parancsára már ugrott is ki az ablakon. Az egész gyár vigyázott, nehogy bármilyen szöveggörnyezetben kimondja: *ugr*, mert az öreg, fájós lábával, azonnal bicegett az ablakhoz. Ettől persze mindenkinek folyton az ugrabugra meg az ugribugri, az ugrás és az ugrásszerű, az ugrat és az ugrifüles, az ugródeszka és az ugrókötel járt az eszében. Bár nagyon vigyáztak arra is, nehogy az ugarról, esetleg az ugorokról essék szó. Nos, Kopeczky László rengeteg szójátékot tudna ebből faragni, de én csak azt szerettem volna közölni, hogy ő ide *ugrott* nekünk Ugráról, és én hálás vagyok érte. Nem is kódorgok a szülőhelye körül tovább, nehogy fél lábon kelljen tovább ugrálnom. Születéséről csupán annyit, hogy már a bába észrevette, ajka körül picike keserű vonás van, ami idővel egyre tovább mélyült, ma senki se fedezi fel, mert messzire a háta mögé kellene nézni. És kinek van ideje rá (mindössze hetvenöt év!) ennyire törődni a másikkal. Például én sem emlékszem rá, hogy volt tisztviselő a műtrágyagyárban, volt a szőnyeggyárban, a Népkörben, a villanytelepen meg még a verušíci mezőgazdasági birtokon is. Pedig mesélte nekem (meg a

kamerának). Akkor is valahány éves volt, ültünk a szobában, és én faggattam az életéről. Nem engedtem meg, hogy tréfával üsse el a dolgot, ámbátor jobb szerette volna. Valószínűleg a nézők is jobban szerették volna. Az egészből arra emlékszem, hogy amikor a bábszínházról beszélt, elfátyolosodott a szeme. A bábszínházra szívesen gondolt vissza. Mint nekem, amikor a *Kutyák . . . Macskák . . .*-ről kérdeztem. Akkoriban kezdtem az Újvidéki Rádiónál dolgozni, mikor a *Kutyák . . . Macskák . . .*-at szalagra vette a színészgárda. Ültem a felvételezők szobájában, és élveztem a játékot. Szép emlékem. Azt hiszem, senki sem tartotta számon, hányszor játszotta le a *Kutyák . . . Macskák . . .* felvételét a rádió. De lefogadom, hogy több mint harmincszor. Ahogy az újságolvasók a jegyzeteiről ismerték meg az író, gyerekek generációi kedvelték meg a nevét a hangjáték miatt.

Értik a fafejűek a viccet?

Néha elgondolkodtam azon, az író eredményét mutatják fel a róla írt szövegek már címeikben, vagy az iránta támasztott, eleve megrögzött elvárásokat? Nem rosszindulatú szövegekről van ám szó, hanem sokszor meghatározó jellegű írásokról. Mégis, ha sorra veszem őket, gyanú támad a szívemben. Néhány címet idézek fel. Kilenc kritikus írásának a címét. *A nevetés álarca mögött* (1959); *A nevetetés immunitásában* (1964); *A rögtönzés komolytalansága* (1966); *A képtelenség játéka* (1970); *Szelíd mosoly* (1978); *Javítható optimista?* (1983); *Több mint felszínes szórakozás* (1983); *Elmés mulatság* (1988); *Nyári lektűr* (1988). Szerintem Kopeczky szövegei komolyabbak. Én mindig komolyabban vettem őket. Kopeczky persze játszik, mikor ír. S a játékot halálos komolyan kell venni. Csak akkor van értelme, haszna, szerepe. A nevetés csupán egyik produktuma a játéknak. Nevetés közben néha sírni van kedve az embernek. *A ház* című regénye, majd a *Vajk a Szaharában*, később a *Használati utasítás a kockacukorhoz* meg a *Savanya, lóra!* számomra a jugoszláviai magyar irodalom jó könyvei közé számítanak. Ha jobban körülnézek ötvenöt éve gyűjtögetett könyvtáramban, akkor úgy kell fogalmaznom, a magyar irodalom jó könyvei közé. Kevesen tudják úgy pengetni azt a bizonyos szerszámot, hogy attól egyszerre sírjon és nevessen az olvasó. Kevesen tudnak olyan frissen, filmszerűen, ahogy ma mondanák, virtuálisan (?) jelenetezni, ahogy Kopeczky tud. Kevesen tudnak olyan frappánsan fogalmazni, ahogy szerzőnk, aki egy

mondatban egész történetet tud elmesélni, egész eszmevilágot bevilágítani, egy megdöbbenő ellentmondásban életünk értelmét tudja megkérdőjelezni. Talán az idő helyrerakja az értékek rendezése közben ezeket a könyveket. Talán mások is örömeiket lelhetik bennük. Hiszen még csak hetvenöt éves az író. Az írásai meg örök életűek.

Fafejű vagyok én?

Kopeczky modernsége akkor vált nyilvánvalóvá sokak számára, amikor az Újvidéki Színházban Soltis Lajos színre vitte a *Kádár Katát*. Ahogy Bartók Béla bánik a népdalok zenei motívumaival, úgy bánik szerzőnk a népballada szövegével. Bori Imre európai háttérűnek nevezi a darabot. S mennyire igaza van! A szöveg magával ragadó ritmusa, a történetet bemutató jelenetezés, a ballada továbbgondolása adott lehetőséget egy öntörvényű dráma megalkotására. Kákán lehet csomót keresni, de a *Kádár Kata* előadása kitűnő munka volt, s nemcsak Újvidéken, az anyaországban is utat mutatott néhány színháznak. Örültem neki, mert Kopeczky nyilvánvalóvá tette, hogy nemcsak a vígjátékokhoz ért. Azokhoz pedig értett, s csak sajnálhatjuk, hogy nem használták ki darabíró kedvét színházaink. Mintha szégyellték volna, hogy a közönségnek tetszett egy hazai szerző darabja. Mintha el kellene dugni a nézők szeme elől azt, aki őszintén kacagtató darabot ír, pedig se nem angol, se nem amerikai szerző. Mintha nem kellene örülnünk saját világunk színpadi vetületének.

Mi lesz velünk, fafejűekkel?

Élemen én. Mögöttem én. Én: a monolit tömeg. Írja Kopeczky *Savanya, lóra!* című regényében. Szinte minden bekezdés telis-teli hasonló mondatokkal. Egyesek ezt nyelvi sziporkázásnak, mások nyelvi leleményeknek, néha ötleteknek vagy szójátékoknak nevezték, de a kritika mondta ezt modorosságnak is, meg a verses dráma esetében fölösleges, a rím kedvéért közbeiktatott soroknak is. Közben Kopeczky legjellemzőbb jellemzője. Csak így tud írni. Kihegyezett mondatok, gondolat gondolat után röppen.

Mi a fenét csináljak az anzixszal?

Megcímezem magamnak.

A szöveg: „Sokat gondolok rád.”

Megfigyelhető, hogy mostanában írott verseiben kap igazán szerepet e játékosság és a forma szorításában megformálódó gondolat. A *Híd*

Versek Éve című összeállításából véletlenül kimaradt, s pótlásként megjelent költemények bölcs nyugalommal fogalmazzák meg a nevetetés bajnokaként tárgyalt szerző belenyugvását helyzetébe.

*Az igazság
Megkeseredett a számban,
Végül is,
Mit keresek én itt a hazámban?*

Tegyük hozzá: éppen hetvenöt éve. Keresi olvasóit meg a lovát. Bennem meglelte. Olvasóját. A lovat nem tudom, hol leli meg. Minden pénzét meg az életét az irodalom lovára tette fel. Van az irodalomnak lova?

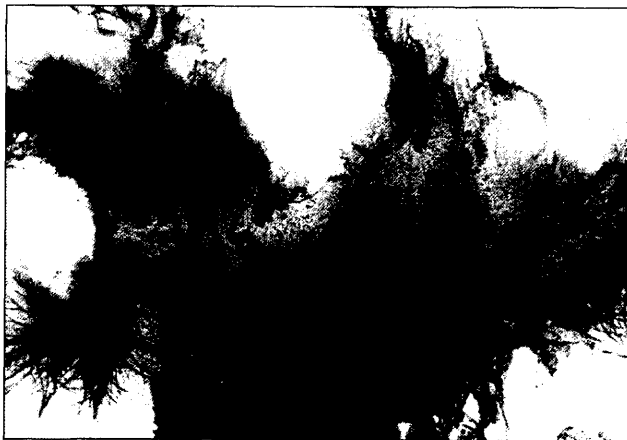
A fafejúeket is vigasztalja a nevetés.

Engem fött tojásból költött szülőkötlóm. Írja a *Savanya, lóra!* utolsó előtti oldalán. Pedig rá vonatkoztatva ez nem igaz. Ugrán jó író született 1928-ban. Tiszta szívvel, örömmel lehet köszönteni. Most már megmarad nekünk. Ahogy ő fogalmaz:

*Nem megyek sehová,
Elég rossz nekem itt is.*

Csak még tisztázni kéne ezt a ló-ügyet.

Ló ez, Savanya?

Török István: Fa XIX., olaj

FEHÉR AKÁC, 1986

BELA DURANCI

AKÁC

Amíg a természet alapján festettek, majd midőn ebben keresték az ihletet; amikor „impreszióikat” vitték vászonra vagy éppen a tájban teremtettek párbeszédet a látottakkal, a növényvilág kiválasztottjai soha nem sejtett népszerűsége, az ihlető motívum dicsőségére tettek szert. Hadd említsük csak Milan Konjović „búzaföldjeit és kukoricásait”, Csontváry Libanoni cédrusait, Nagy István Fűzfáit, a Van Gogh-i Olajfákat, vagy ugyanennek a Van Goghnak a Ciprusát, a világ végi gyümölcsösöket, nyírfákat, barackvirágokat, a giccse alacsonyított fenyőket, rózsákat és orgonákat. Akác azonban sehol sincs! Nagy ritkaságnak számít az, ha a kreatív lendület éppen ezt veszi célba, s zárja műalkotásba. Netalán elsiklik felette a művész tekintete? Ellenkezőleg! Az akác jelen van; amolyan „magától értetődő”. Míg itt van, mintha nem is lenne, de ha nem lenne, mennyire hiányozna!

Az akácra ismerői – s a lexikonok – azt mondják: „közönséges”. Ez a „közönséges akác” (*Robinia pseudoacacia*), állítom, egyáltalán nem közönséges, s még kevésbé „pszeudo . . .” Az akác nem mindennapi, felejthetetlen és jelképszerűen emlékezetes!

Mint ahogy minden az a közvetlen környezetben, sőt, még ennél is több – hiszen magunkban hordjuk, belénk ivódott – tartósan és kitörölhetetlenül.

A nagy kékség alatt elterülő, Csenejtől a györgyéni szállásokig, Csenejtől Telecskáiig, majd innen balra és jobbra fekvő, fenti és lenti, és még távolabbi, lágyan hullámzó síkságon, a kezdetektől fogva egymás mellett él *akác* és *ember*. Amikor az ötvenes években a fanyarul gyöngéd Mika Antić verseiben hevesen

imádtá és átkozta ezt a Vajdaságot, akkor már ki tudja mikortól, őseinkre, ránk és rájuk „záporoz(ott) akácainak fehér virága”.

Ákárcsak egykoron e vidék napszámos emberei, az akác is tizenöt és húszéves kora között termett a legtöbbet, a hatvanadikig kortársaival együtt élt, olykor magányosan és bölcs hallgatásba merülve megérte a százat is, a „sérüléseket” a lehető leggyorsabban kiheverte, életképesebb s kitartóbb volt, ha gyökereit a földből kitepték, ha szívét mellkasából kiszakajtották.

Ehhez a zsíros és bőjtös, önféjú és kitartó földhöz kötődött egyik a munkájával, másik a gyökereivel, miközben mindketten mélyen ide tartoztak, mert ebbe a forgatagba vertek gyökeret . . .

„A négy égtájat köldökzsinórunkba róttad!” – becézik Vajdaságot, ezt a „dógyos” hazát, az egykori, a jelenlegi és jövőbeni óslakosai – Antić soraival, s akárcsak az akác, belenőnek e földbe, hogy megállítsák a bőjti szelet, hogy megkössék a büszke homokot. Tövisekkel, tisztességgel, tömörséggel, egységgel védték magukat és a közöst, mindinkább egymást, mindinkább hasonlóan, mindig mélyebben a múltból e jelen felé, s mind megrázóbb szimbolikus jelentésekkel. A „főütőér” mellett hosszú, felületi, „gastarbeiter” (gyök)erek fejlődnek; felületük fiatalokukban sima, később hálószerűen megpattogzott; „a csúcs szerepét a legmagasabb és a legerősebb ág veszi át” – írja az erdészeti enciklopédia. „Tervszerűen” a kopár, erdőmentes területekre telepítették, történelmi vízmosságokba és pusztaságokba, holmiféle harmadikak kénye-kedve szerint. Kerítésként használták; egyeseket a szállás körül, másokat az oszmán félelmek ellen, az „európaiság” határán.

Mindkettőnek megvan a maga májusa; pirospozsgás, dolgos, szorgos és büszke; fehér, fürtszerű és fűszeresen illatos!

Mindkettő elviseli az aszályt és a szárazságot. Ám akárcsak a hajléktalanok, nehezen viselik a szelet és a fagyot. Kevéssel is beérik. De az akác, a modern kor „savas esőivel” szemben ellenáll, miközben az ember a gomba alakú felhőktől, s az esztelenek más, égből jövő „áldásától” retteg!

Egyformán hisznek a szeretetben, és szeretik az életet; emlékeiket, melyek „édesek, mint a méz”, virágba foglalják. Az akác embernek ajándékozott összes hasznának a fele a méz, s a méheket, az akác virágának illatától elbódulva, más virág nem is érdekli.

Az elnyomottak néma tiltakozásához és a kérges tenyerek érdes simogatásához hasonlóan, fejszéjével az akácokat irtva, az ember szeretettel és keserűséggel énekelt az akácról; a kivágott akáccal kenyéradó terméseit kerítette körül; az akác meg csúcsával hidalta át a lét vakondtúrásait a keresztes, a török és más utak mentén. A kunyhókból kinövő majorokhoz hasonlóan a ház szelemenje is mind hosszabb és hatalmasabb lett; ledőltek a legrégebbi

akácok is, hogy immáron a fiúk szelemenjévé simuljanak, karámjaikká, házaikká, kerekeikké váljanak.

A kerék, az emberi gondolkodás e korszakalkotó találmánya az egyesülés többértelmű üzenetének szimbóluma is: a tölgy keréktalpíveket és a szilfa kerékagyat az akácküllők kötik össze, s mindezt az ember haladás és fejlődés iránti igénye vasalja egybe.

Az akác szolgálja ugyan az embert, de öntörvényűen él, s az ember ezért szereti és gyűlöli egyszerre!

A mezőn kitépi gyökereit az utolsó hajszálgyökérig, miközben ez keserűségét mézzel enyhíti, vagyonát kerítéssel őrzi, szelemenjével a család feje fölött a fedelet tartja. Ám töviseivel megszúr, sarjaival bosszant, ágaival-bogaival a meghonosodásra emlékeztet, példájával tanít:

- pengő keménysége a vas betolakodót is kicsorbítja;
- tűzzel megnemesítve, szálegyenesen a földbe verve, „örökké” tart!

És így, az akác az ember mellett vagy ez amaz mellett, éldegélnek; társaságban karcsún és fürgén szökken az égbe, magányosan lusta, kerek koronát növeszt. Ott sorjáznak a tanyai parlag mentén, s ezzel az ősi pusztákat idézik; a ledőlt tanyák körül áthatolhatatlan bokorerdővé növeszti magát, hogy elrejtse a földművelés szegényét; máskor az elhagyatott gémeskút átkaként az ég felé fohászkodik. Megköti a hullámozó, örvénylő homokot, hogy ne jusson belőle annyi a bőjtös levesbe. Mert, ahogyan a régi bölcsék mondják, „az élet itt addig tart – s nem tovább – míg az ember annyi homokot meg nem eszik, amennyit maga nyom!”, az akác meg a maga módján, miközben cívódik és barátkozik az emberrel – ímhol – lelassítja a homokóra pergését így is, meg amúgy is, és még sokféleképpen.

A régi építők, a bognárok, asztalosok és esztergályosok, állattenyésztők és földművesek, házaikkal, hordóikkal, karámjaikkal; a fejsze, az ásó, a kapa, a kalapács kemény nyele, mind-mind e termékeny együttélés jelképei.

A XVIII. század nyolcvanas éveitől, 1781-től kezdődően akáccal kezdték megfékezni a Szabadka fölötti szeszélyes homokdűnéket, majd nem sokkal ezután ugyanitt, az akácfakarót ölelte át a törékeny szőlőtőke. Száz-egynéhány évvel ezelőtt Európa akác talpfákon keresztül érkezett zakatolva, dübörögve a síkságra.

A nagyvárosi tekintélyeknek kínálkozva, a Palicsi-tó vize fölél kinyúló fürdőépítmény cölöpjeit 1886-ban akácfából készítették. Ezekben az években vonattal Velencébe is szállítottak belőlük.

A híres „női fürdő” – Vajdaság építészeti öröksége – is emberöltőkön keresztül az iszapba döngölt akácfacölöpökön nyugodott; aztán felújítva, betonoszlopokra helyezve, már megint „restaurálásra” szorul!

Beton, üveg, alumínium, műanyag . . . aszfaltkígyók siklanak a síkságban. Elfelejtettük a sarat! A síksági sárba ragadt terhet csak a ló tudta kihúzni, miközben közte s terhe között a hámfa és a kocsirúd akácfaiból készült.

Ma, az ember és a természet közötti töredezett kapcsolatot nosztalgikusan íveli át – az istenek és emberek hűséges barátja – a lovassportban mind népszerűbb karcsú és kecces pej. Az akácfa ügetőverseny-kocsik, a „szurkik” a legjobbak a világon! A rúd csak hosszában hasadhat – s biztonságosan futhat e nosztalgikus visszapillantás értékes, élő záloga.

Az akác hajlékony és szívós, nem hasad, s csak nehezen törik. Akár az ember, nem hagyja magát kiirtani, megtörni; magát őrzi és óv másokat, ez a „vérében” van akkor is, ha ezért nem jár hála. Ezért emlékezetes és jelképszerű!

Mint egy magától kisarjadt, kontemplatív emlékjel, az akác a síkság felett suttog . . .

Temetők félreeső zugaiban burjánozva, ott, ahol zord erőszakkal földelték el egykor a szabadságszeretetet, s a bátorságot, az akác az emlékezés jele, ahogyan Vajdaság-szerzte és rajta kívül is szétszóródva, az emlékezést az élet nevében illatos virágával, életravaló töviseivel – a kitartás jelképével – díszíti.

Az akácot a világban is értékelik, mégis, szívesebben hallgatják el. Hiszen pór múltja van, s nem kimondottan nemes fajta.

Mégis, ha egy forró nyáron ebből a zörgésre száradt pusztaságból, a megfélekezett homok és a vízmosások e történelmi határvonaláról a tengeren úszó cicomás város felé vesszük utunkat, figyelmesen kell szemlélődni.

Amikor Velence terein járkálsz, vagy e pazar, gazdag kultúra és építészet ölelésében ringasz egy gondolában, tekintetteddel időzz el közvetlenül a vízfelszín felett. Talán felismeresznek a tengerbe döngölt, paraszti cölöpök, amelyek mindezt a szépséget és gazdagságot tartják. A feltétel, hogy hasonlíts nagyanyádra, nagyapádra. Ők ugyanis, kölcsönösen emlékeznek. Amikor a szerelem rájuk talált, fűszeres, bódító május volt, „amikor a fehér akác virágzik . . .”

EMELJ MAGADHOZ

B Ó K A M Á R I A

Lélekszakadva fut a szél,
rám zörget ajtót, ablakot.
Hiába kérlelem, megállj!
Vihart követni nem tudok.

Felhők mögül tűz rám a nap,
árnyakat riaszt fel újra.
Elmaradoznak az erdők,
nem csobog oázis kútja.

Véget nem ér a sivatag,
szederjes ajkamon homok.
Lombok susogását hallom . . .
Ó, mondd, hogy nem álmodok.

Emeld le rólam az eget,
legyen már ennek is vége.
Ne hulljon homokdűnére
túlélő arcomnak éle.

Emelj magadhoz végre.

Palics, 2003

ÉPÍTETTEM HÁZAT

L A T I N O V I T S E T E L K A

Építettem házat, nagyot,
sok vendégnek terítettem asztalt benne.
Kerítést is csináltattam,
sok szép bokrom, virágágyam
a hívatlan ne téphesse,
Megjelöltem az utakat:
se tévedés, se bolyongás ne zavarja rendem.
Gyökerestül téptem ki a betévedt gazt.
Boldogságot reggeliztem,
büszkeséget vacsoráztam,
és a házam, és a kertem díszére vált a környéknek.

De a termés csak nem akart mutatkozni.

Kaptam sok okos tanácsot,
kipróbáltam száz praktikát,
elolvastam sok jó könyvet,
leskelődtem, hallgatóztam,
és tanultam és tanultam és tanultam.

De a termés nem akart mutatkozni.

Újabb házat építettem,
újabb kertet kerítettem,
új vendégeket traktáltam,
új praktikákat próbáltam.

De a termés nem akart mutatkozni.

Önmagamból szótt házamban
egyedül én vagyok a vendég.

Önmagamból szótt házamnak
sem ablaka, sem ajtaja,
és a kert nincs bekerítve.

De a termés jónak ígérkezik.

Magyar János: Napsütés, olaj

NAPLÓ

1942–2001 (II.)

Részletek

ALEKSANDAR TIŠMA

1966. IX. 14.

Hat nap Kanizsán. Unalom, kisvárosi sivárság. „Hétköznapi” emberek sekélyessége, akik a „jelen levő írók” számlájára vendégeskednek, s örülnek, hogy az íróknak is ez a legfontosabb – jól belakni a bogrács-paprikásból. A végén két kellemes nap Mića Danojlićtyal meg Jasnával. Ez utóbbi izgalmas története Ivan B. iránt érzett, beteljesületlen szerelméről.

Újvidéken Pera Milosavljević vár, elolvasta a *Szőkevényeket*, tetszik is neki, de hát csiszolásra szorul. Tegnap megpróbáltam dolgozni rajta – és ment. Elképeszt, mennyi a javítanivaló, mennyi rossz mondatot másoltam le, szó szerint és gépiesen, a kéziratból. Dolgozni kell a mondaton, ezt meg kell tanulnom.

1966. IX. 20.

Danojlić kanizsai humoros írása „felháborítja” az itteni kedélyeket. Díszülés Žarko Vasiljević emlékére: egyetlen verssor nélkül. Hogy ennek a vajdasági vidékiességnek a hínárjába vesszek, nem engedi elkülönülő természetem. De látom, mennyire egyedül vagyok.

Ranković bukása és az UDB meg a szerb nacionalizmus prepotenciájának elmarasztalása. Folytatódik a mítoszok lerombolása, a mítoszoké, amelyek annyi éven át keserítették életemet. Živojin ésszerű magyarázattal szolgál: a szerbség még nem nőtt fel odáig, hogy versenybe szálljon a civilizációs értékek meghódításáért, veszélyeztettségében

ezért az egyetlen rendelkezésére álló fegyverhez: az erőszakhoz folyamodott.

Többször is felébredek éjszaka, s egyazon álom foszlányaival viaskodom mindannyiszor. Háború van, az udvaron felhalmozott kacathegyek között rejtőzködöm, körülöttem őrzjárat kutakodik. A jelenet egyetlen helyzetre sem emlékeztet emlékeim tárházából, ellenben pontosan meghatározza státusomat egy háborúban. Ráadásul, úgy tűnik, ezekben a napokban meg se fordult fejemben a háború.

1967. IX. 9.

Tegnap először fogott el a kétségbeesés a hazatérés gondolatára. A világnak micsoda zugába megyek is! Újvidékre! Két-három forgalmas utca, a mérleges bácsi, poros kirakatok, vége-hossza nincs eszmecsere a szerbség megmaradásáról. Emitt meg New York, egy város, ahol mindenki valami más, város, amely virul, s amely élén jár (akármilyen lesz is) a 21. századra tekintő fejlődésnek. Mivel azonban kénytelen vagyok mindent az irodalom szemszögéből nézni, tudom, hogy késő: itt többé nem lennék képes bármit is megírni. Ha huszonöt évvel korábban jöttem volna, akkor – talán. Vagy mégis? Az abszolút idegenség, a magány egy poémájára, az óvilág, a száz sebből vérző haza utáni nosztalgia költeményére azért még futná az erőből? Ikertestvére volna amannak a másiknak, melyet elvagyakozva, Amerikába vágyakozva, odahaza írok. Mindössze azzal a különbséggel, hogy itt a nagyvilág olvasóközönségének egy világnyelven írnék. Én azonban mindinkább oda vélekedem, hogy mellékes, kinek írunk, mekkora közönségnek. Kifejezni magunkat, az a legfontosabb. Én pedig akként fejezem ki magam, hogy nem tartozom egészen sem ide, sem oda, hogy álmodozom, de álmaimat valóra nem váltom, hogy félek a magánytól és a haláltól, félek elenyészni hiábavalóan és nyomtalanul. Minderről elmondtam valamit *A barna hajú lányban* – meglehet, soha többé nem is tudok majd hozzátenni semmit.

1970. XI. 12.

Tegnapelőtt a debreceni bölcsészkaron, hivatalos látogatáson *A magyar irodalom története* szerzőinél. A négyszögletes és világos, hatalmas aula körül, a galériákon, egyetemista fiúk, lányok ülnek az íróasztaloknál, és szótlanul olvasnak, jegyzetelnek. Érzem vérszegény elmélyedé-

süket bizonyos költők és tudósok régi szövegeiben, az elődökében, akik hajdanán maguk is ugyanígy töltekeztek ihlettel a forráson. Hozzáképelem, micsoda rideg s reménytelenül élettelen világ várja őket, mikor kilépnek a szellemnek ebből a fellegvárából, mely az athéni akadémia mintájára épült. Pénzgondok, politikai villongások, gyűlölködés, kicsinyeskedés, egy jól titkolt ösztönöktől aláásott, hallgatag élet. Tiszta fehérnemű, de amelyikből nincs elég a szekrényben. Érzésem szerint ez volna hát Közép-Európa. S hirtelen megvilágosodik előttem, hogy én is ennek a Közép-Európának az írója vagyok, hogy nem vagyok balkáni író. A balkáni ember teljesen más légkörben nő fel: hangoskodásban, veszekedésben, összetűzésekben, őt, a négy fal közül kilépve zűrzavar, rendetlenség, mindenféle támadás fogadja. Az én hőseimet nem, hanem ez a levegőtlen, fojtogató szűkösség.

*

Tegnap, Budapesten, az Idegenek Kollégiuma szobájában dr. Juhász, a Forum szerkesztője beszélget egy fiatal íróval, a langyos, de (mert Csehszlovákia megszállását érinti) a magyarok szerint igen provokatív regény, a *Joáb* szerzőjével. A magyarországi egyetemi képzés magas színvonaláról folyik a szó. A hallgatók szociális összetétele azonban – jegyzi meg Juhász – Magyarországon is olyan kedvezőtlen, mint nálunk: a polgári családból származó, műveltebb környezetben nevelkedett fiatalok jobban helytállnak a felvételi vizsgán, ezért a munkás- és parasztyerekek kiszorulnak. Az író osztja ezt a véleményt. Kedvem volna megkérdezni, ugyan miben rejlik itt a hátrány? Vajon ugyanilyen kedvezőtlen az is, ha gyengébb fizikumú emberek testileg gyengébb gyermekei lemaradnak a sportversenyeken vagy a testi erőt igénylő munkában? Ez is gondba ejtő volna? S az ő gyerekeik, akik egyetemre járnak (Juhásznak a lánya éppen itt, Budapesten), vajon még csak rontanak az összetételen, vagy pedig paraszti származású gyerekeknek számítanak, hiszen az apáik, akik ma komfortos polgári lakásokban laknak és autójuk van, maguk is azok voltak? De hát hallgatók, mert a szobában velünk van a Forum gépkocsivezetője is, esetleg megbánhatnám.

1971. VI. 8.

Egy boltból kilépő lány gondterhelt, elborult tekintettel keresi a fiúját, meg is találja a kirakat bemélyedésében, odafut hozzá, s miután

egy szemvillanással meggyőződik róla, hogy senki sem figyel rájuk, a fiú nyakába csimpaszkodik. Anya és lánya, két fölcicomázott, elhízott, fűzőbe préselt nőszemély, megáll az ékszerész kirakata előtt, gyors megbeszélés, majd bemegy az üzletbe, hogy valamilyen brosst vagy karcsatot rendeljen. Idős, rákbeteg ember, a végét járja, magányos, koszos, valamiféle étellel a háta mögött. A két sarkvidéken olvad a jégpáncél az ember szolgálatába állított égéssel járó fölmelegedés következtében, emiatt aztán megemelkedik az óceánok szintje, és módosulnak a légköri viszonyok. Mindezek egyidejű történések, mondjuk, pont most, ma este nyolc órakor, s nekem, mivel értesültem róluk, módomban áll tudomásul venni, sőt, mivel író vagyok, feldolgozni, leírni őket. Azonban nem teszem. Hagyom, hogy a tények, jelenségek elsuhanjanak mellettem, a semmibe vesszenek, mert pillanatnyilag nincs szükségem rájuk. Mert-hogy nekem az írás: a szavak egymásba öltése arról, ami éppen eszembe jutott. Az írás épp olyan életelemem lett, amilyen a táplálkozás, vagy a szex, vagy az úszás, a napozás. Az élet, a sikeres élet egyik feltétele, örömforrása. Igen ám, de én pontosan ezen az úton-módon szűnök meg író lenni. Mivel az egymásnak ellentmondó, különféle jelenségek, tények egyidejűségének éppen ez a megfigyelése, megértése teszi az író. S majd csak másodsorban azok rendszerezése. A rendezés munkája, ha nem táplálja szakadatlanul megfigyelés, valamint a megfigyelték miatti kinszenvedés, iparúzéssá válik. Hogy ne váljon azzá, hogy mindig a meglátás kerekedjen felül, úgy kell élni, hogy a tényeknek legyünk nyitottak, nem pedig az örömöknek, mint én teszem mostanság.

1971. VII. 15.

Ennek a naplónak önálló mű értéke lehetne, ha írása közben lemondtam volna irodalmi kísérleteimről. Mint mű, akkor szólna arról az „aszkezisről”, melynek a tehetetlenség óráiban hirdetője voltam ugyan, de soha nem a követője is: akkor lenne a legalitásról való lemondás műve, az önmegtágadásé, aminek révén feloldozást nyerhetne, talán többszörösen is. Így, örökös kommentárjaként azoknak az erőfeszítéseknek, hogy valahogy mégis bevétessenek az irodalom sáncai, a napló, minden bizonnyal, a megteremtett irodalom függvényében lesz értékes és érdekes.

1973. I. 21.

Meghüléses állapotban ébredek éjszaka, s a halálra gondolva rádöbbenek, hogy a seholban, semmiért fogok meghalni, a semmiben fognak elhantolni – mert ez a föld nem a hazám, ez az irodalom nem az én irodalmam, sehohol semmi nem az enyém.

Napközben pedig Sinkó drvari naplóját olvasom. Ő sem tartozott sehová, zavartan róttá útjait ezen a tájon, mint minden más tájékon is egyébként. Nem úgy, mint felesége, az orvosnő. Aki annyira határozott, annyira bátor egyéniség, hogy fölébe kerekedik a sehonnaiságnak. S amíg a napló Sinkótól származó része vontatott és nehézkes, a belőle áradó tehetetlenségéret miatt gyakran komikus is, az a részlet, melyet az asszony ír bele a drvari partizánuralomról, tiszta és vérbő szöveg, kész regény vagy dráma. Elképesztő, mennyire az asszony az író, s nem a férje, mert ő az ember, nem pedig a férje. Meglehet, azért, mert megvetette a lábát azon a hivatásánál fogva meglelt talajon, mely az egész emberiséggel, vagy talán Európával közös annak humán szellemiségében, miközben Ervin megrekedt az absztrakciókban. Senki úgy – ilyen tárgyilagosan és ekkora bátorsággal – nem tudta leírni a föld egy darabkáján elszabadult örületet, mint ez a Sinkó Mici nevezetű zsidó orvosnő.

1973. XI. 5.

Magyar cigányzene a rádióból. Félhomályba borult szűk kis szobák, ősz kopogtat az ablakon, rátarti, büszke férfi búslakodik a lány után, aki mindig is vágyálma volt inkább, semmint gyönyörúsége. Ezek a nóták, melyek valahogy kívülről, talán a horgosi rádióból érkező lopakodtak be gyerekkoromba, mégiscsak az első és sokáig az egyetlen ilyenfajta élmények voltak életemben. S az is bizonyos, hogy összhangban voltak a környezettel, melyben nevedtem, mert – lám – ma is az én igazi nótáimnak érzem őket, s hogy az irodalom, melyet művelek, talán ezeknek a daloknak a szikár, tartózkodó mélabújából kölcsönzött valamit mind alaphangjában, mind kivitelezésében, sőt tartalmi elemeit tekintve is.

Wroclaw, 1974. VI. 16.

A magyar elbeszélő irodalomból készült 1974. évi válogatást olvasom. Boldizsár Iván novellája a nácizmussal szembeni ellenállás véletlen

hőséről (aki dacból nem árulja be felesége szeretőjét, s ezért agyonverik) már szinte sértően hiteltelen. A magyarok, mint nemzet, egyszerűen semmit sem éltek át a náci uralom alatt, s az irodalom itt képtelen bármit is korrigálni, hacsak nem hazudik. Ők egyedül akkor szenvedtek el valamit – méghozzá maguktól a magyaroktól –, ha zsidók voltak, különben pedig csak a nácizmus után az oroszoktól, ez viszont nem lehet irodalmi téma náluk. Teljességgel képtelen helyzet, mely elsorvasztja az írást, mert – ha akarják az írók, ha nem – kiindulópontja mindennemű mai tapasztalatnak.

1974. VII. 29.

„Csak egyszer szeretünk, csak egyszer vagyunk tökéletesen felkészülve a szerelemre . . . És életünk úgy alakul, ahogyan ez az első, igazi szerelem formálja.” (Cyril Conolly: *A nyugtalan szív* – Károlyi Mihályné: *Együtt a forradalomban* nyomán.)

1975. XII. 27.

Urasan élek. Írók, amennyit kedvem tartja, délelőttönként egy keveset dolgozom a fizetésért, este olvasok. Nőzők, s a nők elfuserált szerelmeikért remélve kárpótlást legyeskednek körülöttem. A legszebb éveimet taposom ugyanis, a korom most éppen összhangban van fejlődésemmel. Az öregedés küszöbén állok, ugyanakkor a művészetben, karrieremben elvárható képességeim kiteljesedésének küszöbén is. Ez magabiztossággal tölt el, arra pedig buknak a nők.

1977. IX. 4.

„– Ki most a szeretőd? – csak ennyit szerettem volna még kérdezni tőle, nem is haragosan vagy elkeseredve, épp ilyen egyszerűen és tárgyilagosan. Lévén a romlottságban valami döbbenetes egyszerűség is, gondolt már erre valaki? Hogy milyen természetes a bűn, s már ennél fogva is milyen lenyűgöző ereje van? Mint az álmainknak. S hogy nem az ártatlanság is benne foglaltatik-e akkor? Ha valaminek ekkora természetessége van az emberi szívben?” (Füst Milán: *A feleségem története*. Bp., 1968, 146. o.)

1977. X. 8.

Kiutaztam Temerinbe, hogy átvegyem a Szirmai Károly-díjat. Azzal a gondolattal ébredtem, micsoda ostobaság ez: egy túlfűtöten ambiciózus fiú (a Szirmaié) kitalációja, aminek én fölülök. Temerinben? Csupán azért, mert a papa ott született? Soha még csak oda se szagolt többé, most meg emléktáblát koszorúznak a szülőházán, és engem noszogatnak, hogy kiálljak, mint a címeres ökör a vásáron. Sebtében fölcsaptam *A megszállók vajdasági gyzetteit*, és megnéztem, hány zsidót végeztek ki Temerinben a megszállás alatt – márpedig egy sem kapott emléktáblát, annyi bizonyos. Már elképzelttem, ahogyan ezt elmondom beszédemben, s amint a díjjal járó pénzüsszeget e kegyeleti célra felajánlom. Csakhogy közben eszembe jutott Illés Sándor *Síratója*, amely leírja az ártatlan magyar férfiak kivégzését a temerini temetőben. Ők sem kaptak emléktáblát senkitől. Akkor hát? Ezen a ponton meghíúsult a tervem. Eljött az indulás ideje, kocsiba ültem most már azon morfondírozva, hogy talán nem is lehet másként, a régi sebekre tényleg valami olyan semleges dolog a legjobb gyógyír, amilyen az irodalom. Vagy már rajtuk is a flastrom annak a bizonyos Kókai Imrének a képében, akinek a nevét viseli az iskola, ahol az ünnepség zajlik? De nem erről van szó, tudtam meg a helyszínen. Kókai nem az ártatlan áldozatok lemészárlása ellen lázongott, még csak nem is partizánkomisszár, mint titkon reméltem, hanem spanyol harcos volt, az egyik nemzetközi brigád katonájaként esett el. Maga az ünnepség pedig kellemesen telt el, egész idő alatt egyetlenegyszer sem gondoltam a kivégzettekre még én sem.

1978. XI. 19.

Hogy többnemzetiségű ország vagyunk, ez az új elem, melyet beloptam irodalmi jelenünkbe. Környezetünknek ezt az egyik alapvető jellegzetességét azonban politikai opportunizmusból elhallgatják, ami egyfelől lehetetlenné teszi, hogy a tényyszerűség, a valóság kitesse, másfelől pedig valamiféle kitalált megoszlások, álellentétek nyomakodnak a helyükbe, olyan lelkiség terpeszkedik el, amely híjával van egy jelentős komponensnek. Én ezt a hallgatást annak köszönhetően tudtam túlhaladni, hogy a közösség szempontjából mellékes nációk között éltem, hogy nem kellett érintenem (nem is érinthettem volna) a döntően fontos szerb–horvát, szerb–muzulmán viszonyt, melyek tabunak számítanak. A

magyarok azonban, a németek, a zsidók, a többségi szerbséggel szemben nem kerülhetnek olyan viszonyba, amely ennyire tilalmas volna. Márpedig ezek a kapcsolatok is sokszínűek, esetleg csupán kevésbé kiélezettek, kevésbé sorsdöntők a közösségre nézve. Ámde ez a különbség csak a politikai valóságban érvényesül, nem az irodalomban is, hiszen az irodalom akár ne is törődjön az előbbivel. Viszont a nemzeti elem megsokszorozódása ebben az irodalmi miliőben hajtóműve a különös, a globális és ezért drámai árnyalatoknak, a különbségek megvonásának, az ütköztetések előkészítésének. Ezzel a lehetőséggel én már az *Ibi házában* éltem, igaz, a zsidóság érintőleges jelzésével, nekem ugyanis külön meg kellett nyílnom feléjük, később pedig, hosszabb szünet után, melyet személyesebb jellegű elbeszélések, valamint egy regény, *A barna hajú lány* töltött ki, újra a *Blamékban*, *Az ember használatában* meg *A pogányság iskolájában*.

1978. XI. 20.

Nemeskürty István *Requiem egy hadseregért* című krónikájában olvasom, hogy ugyanazon a napon, amikor 1943 januárjában a németek ezrével hullottak Sztálingrád alatt, a magyarok pedig Voronyezsnél szenvedtek döntő vereséget, Herbert von Karayan a *Fideliót* vezényelte Budapesten. Az én szememben ez a paradoxon még egy kívánatos példája a művészet felülkerekedésének a militarista esztelenségén. Emellett jó tudni, hogy Karayan ma is dirigál, ellenben annak a kornak nem egy hősét sutba vágják.

1978. XII. 12.

Bányai János *A pogányság iskolájáról*: „Kétségtelen, az oly sokszor emlegetett mikrorealizmus mint elbeszélő eljárás viszonylagos csődje ez. A mondat, melyre kisebb teher száll a mondanivalóból, mint amit tagmondatainak túlméretezettsége, szófajai belső tartalma folytán vinnie kell, fedezetlenül hagyja a szavakat, nem ellenőrzi többé a jelentéseket s a jelentésárnyalatokat, minek folytán a mondat formátlanná, alaktalanná válik, s még azt sem közli hiánytalanul, amit közölni szándékozott. Egyetlen okát látjuk a mikrorealista mondat ilyen eltorzulásának. Az irónia hiányában.”

Ezzel az utolsó megállapítással nem értenék egyet. Bányai, gondolom, valamely pillanatnyi rögeszméje csábításának engedve mondta ki, meg-

figyelései azonban, mint amiket a mondatokról megfogalmaz, valószínűleg érvényesek. Érdekes a továbbiakban az az állítása is, hogy én nyíltan és tudatosan konstruálom történeteimet, mert nálam a konstrukció nemcsak elve a történetéptésnek, hanem a jelentése is. Rendkívül intelligensen észrevételezi a szabadon csapongó, nem a történet anyagába ágyazódó dialógus hiányát, amely pedig az elbeszélés önálló-sultabb eleme lehetne.

Prózám első igazi kritikája ez, s ezért az első olyan, melyet őszinte érdeklődéssel olvastam, nem azzal az elragadtatással vegyes restelke-déssel, mint máskor, amikor a dolgaimról olvasok.

1983. I. 14.

A *Književnost* legújabb (1–2.) száma csupa naplóból áll: Taras Kermauner Belgrádról ír – ahol 1945-ben, úgy látszik, az édesapja letartóztatása után, először élte meg a felszabadulás árnyoldalait –, valamint utolsó találkozásáról Primož Kozakkal, a barátjával, akivel egyébként elváltak útjaik; Borislav Pekić 1948-as letartóztatását, majd a börtönből való szabadulását írja meg (1956); Sinkó Ervin 1942-ben, Drvarban készít feljegyzéseket egyesek magatartásáról a maguk nemzeti csoportosulásain belül és azok függvényében. Mindhárom napló szabadelvű, leginkább a zsidó Sinkóé, mert ő szívfájdalom nélkül szemlélheti, miként torzul el egy-egy jellem a nagy nyomás alatt; viszonzásképpen Kermauner csípősen írja le Szlovénia hanyatlását az istentelenek uralma idején, Pekić pedig ironikusan von párhuzamot a hatalomban egymást felváltó osztályok között. Kermauner arról szól naplójában (1981-ben írta), hogy értelmiségünk megszabadult a különállásából eredő komplexusától, s most tudatosan áll félre, ezért egy ilyen folyóiratszám, amely telis-tele van szuverén állásfoglalást tükröző szövegekkel, valóban egészen új jelenség nálunk. Az effajta öneszmélkedés nem jellemző a Balkánra, s ha egy zsidó, egy szlovén meg egy (anyja után) örmény, tehát ha három nem tipikus balkáni tanúsított is ilyesmit, az mégiscsak (a német anya szülte Vuk Krnjević vezényletével) egy belgrádi folyóiratban látott napvilágot, amely eddig csak időnként nyitott egy-egy – fordításos – ablakocskát a szabadgondolkodású világra. Ez a fordulat, szerintem, sokkal jelentősebb a *Golubnjača* betiltását követő tiltakozásnál, mert a darab is majdnem olyan antiintellektuális, mert politizált, mint maga a betiltás.

1983. I. 15.

Az, ami most történik a *Golubnjačával* meg az élelmiszerjegyekkel, arra utal, hogy egészen új helyzet állt elő az országban. Amíg a Szocialista Szövetség Országos Választmánya ellenzi a jegyrendszert, mert gátolja a szabad piacgazdálkodást, a Szocialista Szövetség városi vezetőségei pedig (Szabadkán, Szkopjében s most már Belgrádban is) helyeslik, és ott nagyban nyomtatják a bonokat, azonképpen Újvidék város pártbizottsága támogatta a döntést, hogy a *Golubnjačát*, mint nacionalista drámát, levegyék műsorról, a Szerb KSZ Központi Bizottságának végrehajtó titkára pedig kijelentette, hogy a színdarab nem nacionalista szellemű. Eddig mindig úgy volt, hogy a párt és annak fiókszervezetei egységesen foglaltak állást. Ha mégis különbségek mutatkoztak, valakinek visszakoznia kellett, önbírálatot gyakorolnia, s a büntetés, leváltás nem maradt el. Most mindenki kitart álláspontja mellett: az a pluralizmus valósul meg, melynek Kardelj, a bamba tanító volt a szószólója arra számítva, hogy továbbra is a párt vezére lesz a döntőbíró, aki akkor még élt. Most azonban már nem él, s a párt afféle vitaklubbá válik, amiből annyiszor gúnyt űzött maga is. Mindez nagyobb fokú szabadságot, egyszerűs mind még nagyobb rendetlenséget sejtet a különben is zilált közigazgatásban, melynek hatékonysága ezért a mindennapi élet dolgaiban is csökkenni fog.

1983. I. 16.

Türelmetlen undor közepette telt el a születésnapom. A buszban, hazafelé tartva Sa.-tól, aki megvendégelt, tisztelettel gondolok Celanra, aki miután ötvenévesen semmirevaló lett, a Szajnába vetette magát.

1983. III. 20.

Balázs Béla naplóját olvasom, s miközben elgyönyörködöm benne, milyen árnyaltan használja a magyar nyelvet, hirtelen felötlik Déry egyik kijelentése, melyet Újvidéken, a Maticában tett. Valaki azt találta kérdezni tőle, mit tart a legfontosabbnak egy író számára. Az anyanyelvet – hangzott a válasz. Elcsodálkoztam rajta, már-már sértett is, hogy egy zsidó így válaszol, mert a zsidó, szerintem, magától értetődően kozmopolita és figyelmen kívül hagyja a szűk nemzeti kereteket. Magamban többször-többször visszatértem erre a válaszra meg idővel sem enyhülő

rosszallásomra. Amint bizonyos zavaró körülményekkel, amelyek sokáig, ámbár csak helyel-közzel foglalkoztatnak bennünket, általában történik, most, váratlanul, ellenérvre bukkanok Déry állításával szemben. Méghozzá maguk a zsidók szolgálnak vele, vagy bármely más embercsoport, amely szülőföldjét elhagyva új hazát választ. Itt egy idegen nyelvvel találkozik, elsajátítja, de persze nem teljes mértékben, ha az első generációról van szó, s az nem is válhat „anyanyelvvé”. Ha ellenben lemond a régi nyelvről, ez pedig előbb-utóbb elkerülhetetlenül bekövetkezik, még ha nem is az egész csoporton, hanem csak egy részén belül, a gyerekek számára az új haza nyelve „anyanyelv” lesz, mert az anyák, noha jómaguk még egy másik, korábbi nyelvet tanultak meg, most mégis az újra tanítják őket. Az utódoknak, egyszerűen, nincs más nyelvük, ez azonban mégiscsak idézőjelben az anyanyelvük, mert hiszen az édesanyjuk egy korábbi nyelvi környezetben nevelkedett. Az új nemzedék tehát híján van az anyanyelvnek, de ez nem gátolja meg abban, hogy ezen az egyetlen általa ismert nyelven éppúgy közlekedjen, éppoly ösztönösen illetve beletanultan, mint mindenki más. S mivel a nyelv mindezen birtokosainak, köztük íróknak is, nincs anyanyelvük, önmagában is képtelenség, hogy a legfontosabb tényező legyen egy területen, jelen esetben, az irodalomban. Déry kijelentését a beolvadást célzó, inkább érzelmi, mintsem racionális, réges-régi zsidó vágy magyarázza.

1983. V. 31.

Tegnap, egy kevéssé meggyőző meséjű magyar filmet nézve, melyben a magtalan arisztokrata hölgy rá akarja venni zsidó barátját, hogy őhelyette szüljön gyereket, igazi, leplezetlen, emésztő gyűlöletet éreztem a színészek alakította hősök – a harmincas évekbeli magyar katonatisztek és környezetük iránt. Ez a gyűlölet nem egyénekre irányult, hanem a környezet, a nemzet, egy mentalitás, a sajátosságai ellen. Úgy tűnt, erről a nemzetről akkor sem tudnék írni, ha a legutóbbi háború másféle véget ér, mondjuk, s én tartósan köztük maradok netán. Őket képtelen volnék vizsgálódásaim tárgyául elfogadni, míg a szerbeket, mégis, elfogadom. Azért-e, vajon, mert félig-meddig szerb vagyok? Vagy azért, mert az ő mentalitásukkal összenőttem, ahhoz hozzáedződtem? (Ámbár néhanap úgy begurulok tőle, hogy azt is gyűlöletesnek érzem.)

Micsoda nyomorúságos mesterség ez az íráság, az emberekkel, nemzettekkel, lelkületekkel, azaz – gyakorlatilag – a gyűlölködéssel, tévhitekkel, mindenféle kótyagos elragadtatással való foglalatosság.

1984. VII. 14.

Most elmesélem, hogy néz ki egy jó napom. Hét órakor keltem, igaz, tévedésből, mert a hetet nyolcnak néztem az órán. Megreggeliztem, visszafeküdtem. Nyolckor lementem az önkibe, burgonyát és zöldbabot vettem a mai és a holnapi vacsorához. Lefeküdtem, Krleža Naplóját olvastam (az 5-öst), kilenckor felkeltem, megborotválkoztam, megittam a kávé. Anyám ma jól van, együtt kávéztunk, s megbeszéltük, hogy krumplit főz nekem, én pedig holnap lemetélem a körmét a lábán. Gyalogosan bementem a városba. Ma egy fokkal hűvösebb van a legutóbbi napokhoz képest, nem szenvedtem a hőségától, ez az a határérték, amit szeretek. Az út valamivel hosszabb volt, egy kis kerülőt tettem, be kellett mennem a bankba, mert elfogyott a pénzem. Gondoltam, kénytelen leszek a könyvecskéről felvenni, azonban kiderült, hogy folyószámlámra megérkezett *A pogányság iskolája* ruszin kiadásáért járó tiszteletdíj, így aztán a számláról vehettem fel, amennyi kellett. A bankból kijövet betértem a Népkönyvtár olvasótermébe, átlapoztam az újságokat, majd az Akadémiára folytattam utamat. Egyedül lévén a könyvtárszobában, egyedül az épületben, legelőször a *Kápo* kéziratát vettem elő s elolvastam a tegnap megírt egyoldalas részletet. Itt-ott belejavítottam, egy darabig tűnődtem, azonnal megírom-e a mai egy oldalt, mert olvasás közben máris megnyílt előttem. Végül mégis a megszokott, kora esti időpontra halasztottam. Elővettem Cengić Krleža-könyvét, nagy érdeklődéssel lapozgattam, a napló megfelelő részleteit idézve fel gondolatban. Negyed kettőkor elindultam Sa.-hoz, mert úgy beszéltek meg, hogy ma nála ebédelek. Ebéd után Josip Horvat önéletrajzát olvastam (Rad JAZU Kiadó), ebben ugyanazt a korszakot írja le, melyről Krleža beszél. Később kimentünk a Dunára. Kétszer megfürödtem, cigarettáztam, egy kétéves kislánnyal cseverésztem. Sa. megkért, egy kissé tovább maradjunk, mint egyébként, mert átforrósodott lakás várja otthon, s mivel tudtam, hogy a *Kápo* ma megírandó oldalához kész megoldás van a fejemben, beleegyeztem. Hatkor érkezünk meg, kikalasztam a kompótot, átöltöztem, s elmentem az Akadémiára, itt fél

óra alatt megírtam a tervezett oldalt. Egy kicsit még olvastam, majd hét óra tíz perckor hazaindultam a Mamához. Útközben a *Kápon* törtem a fejem, s megoldást találtam az átmenetre a két helyzet között: amikor tehát Lamian Jasenovacra kerül, másfelől sorsának későbbi alakulása között. A kettő közé ékelődnének a lágerélmények, ezeket később gondolom feldolgozni. Eközben határoztam el, hogy leírom ezt a példásan jó napomat. Fél nyolcra járt, az állomásnál keltem át az utcán, tudtam, hogy további húsz perc múlva hazaérek, nyolc órakor egy Truman Capote-elbeszélés nyomán készült amerikai film kezdődik, s hogy Krležát fogok olvasni utána. Teljesült is minden. Egy sajnálatos hír árnyékolta be csupán, a divačai vonat-összeütközés híre – ugyanaz a járat volt, mellyel öt nappal ezelőtt Andrej fiam utazott a tengerre. Ez ideig harmincegy halottat jelentettek.

1984. XI. 14.

Első ízben történt meg, hogy lemondtam egy utazást családi kötelezettségek miatt. Magyarországon háromszoros ünnepség van: megemlékezés Veljko Petrovićról, Todor Manojlovićról és Radnóti Miklósról, hát erre hívtak meg levélben, meg egy táviratban (abban, melyet az Akadémia címére küldtek, s amelyik miatt Sa.-t elfutotta a pulykaméreg), én pedig eldöntöttem, hogy nem megyek el. Sajnálom, bár nem kedvelem az ünnepségeket. Az ilyen alkalom, hajtogatom magamban, egy-egy cezúra a hétköznapiok egyhangúságában, melyre jogom van, s amelyet a magamfajta embereknek találtak ki. Így cukkolom magam a Mama ellen, hiszen miatta nem utaztam el, s amikor este befutok hozzá (óhozzá, aki egész nap várt), ráfőrmedek, így töltöm ki bosszúmat.

1984. XI. 26.

Befejeződött az *Optimisták* című tévésorozat közvetítése. A Sinkó Ervin hasonló című regényéből készült megfilmesítés kezdetben nehezesen hatott, azután epizódról epizódra egyre jobb lett, most pedig, amikor befejeződött, világossá vált, hogy minden biztonnal ez a leg-európaiabb megjelenítése az 1919-es magyar kommünnek. Egyúttal pedig valamennyi kommunista forradalomnak is talán – hiszen jónak mondható ismertető róluk igazában nincs is. Ebben a csúcssikerben az a paradoxon, hogy egy olyan apatini zsidó inspirációjából született, aki soha sehol nem lelt otthonra. Ma sem verseng érte senki: sem Magyar-

ország, sem a Vajdaság – amely egyébként annyira szeretne saját értékeit felmutatni –, sem Horvátország, ahol az író minden sorát, még meg sem jelent, máris fordították, s ahol Újvidéken való megtelepedése előtt élt, és Jugoszlávia sem, hogy a nagyvilág többi részét, amerre megfordult, ne is említsük. Idegenként botladozott át ezen a világon, s csak most, egy másik művészeti médiumnak és mások csapatmunkájának köszönhetően csípett el valami életeset és tartósat, a magyar forradalmat, melyben részt vett. Ezt is csak azért, mert szereplése negatívumba, hitetvesztésbe torkollott, márpedig most jött el az ideje annak, hogy a forradalmak negatív színben tűnjenek fel.

1985. VII. 5.

Eloolvastam a *Kápót*. Gyengébb regény, mint amilyennek írás közben gondoltam – állapítom meg szinte megkönnyebbülten, merthogy írói mérlegem akkor károsulna kevésbé, ha a könyv valami oknál fogva nem jelenne meg. Alighanem újra kell írnom mindenekelőtt azért, mert aránytalanul hosszú részletekben foglalkozom a múlttal, noha tudtam, hogy ez nem lesz jó. De hát ugyanígy félttem a latolgatással, tünődéssel járó megtorpanástól is, amely megbontotta volna munkalendületemet. S jól tettem, hogy nem engedtem belőle, hogy nem volt megállás, mert így legalább az anyag összeállt. No de, ennek ellenére, a flash-backek halmozása arra mutat, hogy elveszítettem legfőbb írói készségem: a szöveg architektúrája iránti érzékemet.

1985. VII. 6.

Azzal, hogy lemondtam a dohányzásról, nemcsak a *Kápo* okozta csalódás miatt vezekeltem, hanem arra is alkalom nyílt, hogy szigorúbban ítéljem meg magam. Amellett, hogy senkit sem szeretek, most az olyan ember is én vagyok, aki semmit sem szeret. A dolgok korábbi állása szerint haszontalanul éltem, újabban pedig még értelmetlenül is. Én azonban mégis szeretek valamit: olvasni, és talán írni is. Úgyhogy esetleges feloldozásom, még ha ideig-óráig szól is, attól függ, folytatom-e az írást. Hál' istennek, hogy írtam, amíg írhattam.

1985. VII. 7.

Álmos nyári délelőtt. Az emberek nyaralni készülnek, sűrűn látogatják egymást, s nagyban folyik a szó az előkészületekről, a nyaralási

kilátásokról. Megjött a gyerekekkel Bojka szomszédasszony lánya, most aztán apróra megtelefonálja a nagymamájának, mit készít: milyen főzeléket, milyen salátát a férjének ebédre. Én is beszéltem anyámmal: közölte, az éjjel azt hitte, belehal, annyira szorított a szíve, mindaddig, amíg be nem vett egy nitroglicerin-tablettát. Gondolta, telefonál, olyan rettenetes volt egymagában feküdni ott, hogy senkije sincs a közelben, orvos sincs, aki segíthetne rajta. Hát igen, felelem, a Mama egészségi állapota miatt valamit változtatnunk kell a dolgokon, valószínűleg el kell hagynia otthonát, hozzám költözik, s lesz, ahogy lesz. Ezzel némileg megnyugtatom – ezt még majd megbeszéljük, mondja –, nekem meg, persze, eszem ágában sincs véghezvinni, amit ajánlottam, vagy hogy megfontolás tárgyává tegyem legalább. Mindezeket a beszélgetéseket úgy tudom le, hogy nem érintenek. Engem legfeljebb egyik-másik esemény indít meg, egy-egy mondat Illyés Gyula és Babits Mihály levelezéséből – azért-e, mert már nem élnek, így hát nem tartozom felelősséggel értük, vagy mert művészek, vagy azért, mert magyarok, akiknek melabúja közel áll hozzám. Én, valójában, beteg vagyok, krónikus melankóliában szenvedek, s ami távol tart az emberektől, az a betegségem, illetve, hogy ők nem betegek, egészségesek. Ellenben kiegyenlítődöm velük, megfedlekzem idegenkedésemről, amikor belevetem magam egy róluk szóló szövegbe, mindegy, olvasom-e vagy írom – akárha róluk is, amikor virulnak az egészségtől, vagy magamról, amikor már kiterítettek, ami egyre megy.

1985. VII. 15.

A Mama nehézlégzéssel küszködik, és szeretné, ha elhelyezném a kamenicai tüdőkórházban (ahol tavalyelőtt is feküdt). Tőle kijövet az utcán összefutok Pilis doktorral, annak a kórházi osztálynak a vezetőjével, ahol anyámat gyógykezelték. Elmondom, mi a helyzet, s ő megígéri, közbenjár, hogy a beteget odafönt megvizsgálják. Ma az egészségház orvosától kórházi beutalót és rendelvényt kapok, hogy kiszálljon a betegszállító kocsival, s holnap akkor együtt megyünk arra a vizsgálatra. A vizit, valószínűleg, semmit sem fog segíteni (legalábbis így vélekedik a körzeti orvos), én azonban, lám, napról napra megteszem mindazt, amit minden szerető és segítőkész fiú megtenne. Afféle kereszt ez a vállamon, de a sors fintora is egyúttal, hogy már harminc éve, tehát

apám halála óta, gondját viselem annak az asszonynak, akitől gyerekkoromtól fogva el akartam szakadni, akitől mindig is menekültem.

1985. VII. 21.

Megjelenése óta (1955) harminc évnek kellett elmúlnia, hogy elolvassam Sinkó könyvét, az *Egy regény regényét*. Akkoriban, amikor mindenki emlegette, még nem tudtam igazán, hogy azokhoz a művekhez tartozik, amelyek lerántják a leplet a szovjet típusú szocializmusról, jóllehet ezeket szívesen olvastam; túlságosan szó szerint vettem, hogy egy könyv kiadása körüli bonyodalmakról van benne szó, vagy netán azért tettem le olvasatlanul, mert a szerző – gondoltam magamban – túl közel, itt, Jugoszláviában él, hogysem jelentősebb élménnyel kecsegtetne. No de legfőképpen nem az tartott-e távol Sinkótól, hogy zsidó volt? Hiszen később, amikor Újvidékre került és már itt élt, nemcsak hogy nem olvastam el egyetlen könyvét akkor sem, hanem még arra nézve sem tettem kísérletet, hogy megismerkedjem vele – mondom, talán éppen attól tartva, hogy zsidósága mágnesként magához vonz és megbélyegez. Csak ilyesmi lehet a magyarázata annak a képtelenségnek, hogy elmulasztottam élni – mércéim szerint – a legjelentősebb író közelségével, aki valaha is megfordult a házunk tájékán, az egyetlen számomra elérhető közép-európai íróéval, végül is az egyetlen olyan íróéval, aki francia kapcsolatokkal rendelkezik, amiről – látszólag – nem is tudtam akkor, hanem csak később fedeztem fel fokozatosan, s amiről most, az *Egy regény regényének* elolvasása után, pozitíve meg is győződtem. Irodalmi magánéletem legnagyobb mulasztása, kétségtelenül. S monomániás zárkózottságomra jellemző: tekintve, hogy Sinkónak semmi hasznát nem vehettem (magyar író volt, ezen a nyelvterületen tevékenykedett), még csak tudomást sem vettem róla, hogy létezik. Hasonlóan monomániás önzésében pedig (ami a regényben is megnyilatkozik, amikor elvakultan ront rá azokra, akik elárulhatják) ő maga sem igyekezett megismerkedni a nála fiatalabb íróval, akinek – bár szerkesztő volt – ugyancsak nem láthatta semmi hasznát, mert Sinkó szövegeit és könyveit szerbhorvát fordításban Zágráb adta ki bőséges mennyiségben. Utaink, részint e kölcsönös monómánia, részint a zsidó komplexus sajátos szublimálása miatt, ezután is külön pályán futottak: ő a proletármozgalomban találta meg a kiutat, amihez a nemzetfelettség hozzá-

értendő (sőt, egy ideig, a keresztény miszticizmusban is?), én viszont komplexusom irodalmasításában, mely – ahelyett, hogy távol tartott volna tőle – nyakig belerántott a zsidóságba. Nála kevésbé voltam zsidó, ha azt vesszük, hogy nem lettem szovjetbarát csak azért, mert a hitlerizmussal szemben a Szovjetunió volt az egyetlen védőbástya (ámbátor, politikai elmaradottságomban, amilyen voltam, nem is tekintettem annak, később pedig már nem is lehetett, pláne nem az egyetlen). Ugyanakkor nagyobb zsidó voltam, mint ő, a témáim megválasztásánál fogva.

1985. VII. 27., hajnali 4 órakor

Venacón, a tüdőkórházban, ahol elhelyeztem (a kamenicai kórház valamiféle régimódi fiókintézményében, ugyanabban az épületben, amelyben én feküdtem hajdan, amikor még gyermeküdlő volt), a Mama hány, láza van. A hashajtó, amit beadtak neki, túl gyorsan hatott, így elpiszkította minden fehérneműjét. Én mostam ki neki az este, amikor meglátogattam. A beteg félrebeszél, nem tudja, hol van, eltéveszti a napokat, engem azonban figyelmeztet, idejében induljak haza, hogy el ne késsek, s vigyázzak, nehogy meghüljek. Ez a teljes elesettsége, ez a degradálódása, hogy csupán az elemi funkciókra és alapvető gondolatokra képes, már csak ez hozta közel hozzám, és ettől fogva tudtam őszintén gondoskodni róla, sőt meg is szerettem. Mert kis állatka lett belőle.

1985. VIII. 5.

Meghalt Varga József, ő volt az, aki a *Blamékat* beprotezsálta a pesti Európánál. (Kultúrattaséi minőségében öt perccel korábban érkezett a kiadvállalati igazgatóval megbeszélte tárgyalásra, mint Rankov meg én. Ez alatt a rövid idő alatt sikerült felvilágosítania beszédpartnárát, micsoda nyereség neki, ha engem kiad, így történt, hogy amint átestünk a kölcsönös üdvözlés ceremóniáján, azonnal közölték velem, hogy a ház szerzője leszek.) Varga Józsefet egy későn diagnosztizált gyomorrák vitte el. Megműtötték, sugarazták, de a fájdalmak visszatértek, ezért újraműtötték. Ezután már csak hálalni járt belé a lélek. Nem járt emberek közé, megvakult. Képtelen volt enni, a felesége csócsálta meg neki a falatot, amit nagy kínnal nyelt le. Az orvosok olyan műtétet javasoltak, amellyel kívülről készítenének nyílást a gyomorba, s ő beleegyezett. A kórházi vizsgálat után azonban közölték az asszonnyal, hogy férje

valószínűleg meghalna a műtőasztalon, így aztán hazaküldték. Otthon két álló éjszaka virrasztottak fölötte, várták, hogy meghaljon, s ő csak a második végén hunyta le szemét. A világ, még ha nem nézzük is, micsoda gaszágok játszódnak le benne, akkor is farkasverem, téves hely egy rendes ember számára.

1985. IX. 15.

Shvoy magyar tábornok naplójában olvasom 1919 egyik január végi napján kelt feljegyzésben, hogy „a szerbek bevonultak Horgosra”. Tudatlanságomra jellemzően így értesülök, hogy Horgos nem tartozott Jugoszláviához közvetlenül a háború után, eszerint a község Jugoszláviához csatolása nem egy csata, nem is a lakosság összetételének – mely majdnem szintiszta magyar –, nem is holmi mértani számításoknak a következménye, hanem véletlen műve, néhány hónappal az összetűzések után felmerült puszta véletlené. Ha tehát Horgos, véletlenül, magyar oldalon marad, szegedi gazdája nem küldte volna az apámat Horgosra, hogy – mint szerb – hathatósabban képviselje ideát az érdekeit, s akkor a papa nem ismerkedik meg a Mamával. Így vagyok jómagam is valamiféle katonadiplomáciai önkény terméke.

1986. III.

. . . Ottlik Géza *Iskola a határon*-ját olvasom – végre, hiszen már tíz évvel ezelőtt hallottam, hogy az egyik legjobb magyar regény –, no és ha olyan budapesti utca vagy városnegyed leírására bukkanok, melyet magam elé tudok képzelni, a megindultságtól elszorul a torkom: „ez nincs többé” vagy „akik erre emlékeznek, nincsenek többé”. Ami pedig furcsa, mert hiszen semmibe vettem a környezetet mindig, talán mert hovatarozást fejez ki, attól meg elzárkózom. Pest, Horgos, Újvidék sohasem jelentett nekem többet annál a szintérnél, ahol életem, ez a becsvágytól fűtött kaland, lezajlott. Most eljött az ideje, hogy azért is megfizessék, amit megtakarítottam.

1988. III. 5.

Az Íróegyesület évi közgyűlésének szünetében hozzám lép Sava Babić, kérdezni szeretne valamit: igaz-e, amit Vuk Krnjević beszél, hogy a naplómat biztosan magyarul írtam, s csak most fordítom? Merthogy ő, Babić, írni szeretne valamit róla. Minden érvet latba vetve cáfolom

a dolgot, közben eszembe jut, mért gyanúsítgat Krnjević. Hát pusztán azért, mert előszeretettel vájkál mindenféle szennyesben: mivel a naplóban én már megvallottam egynémely eltévelyedésem, mért ne fognám azt is, hogy saját magamat fordítom, de sehol nem jelzem. Én övele, bár a végsőig hízelgően ír könyveimről, mindössze kétszer beszéltem az életben: egyszer, amikor Mirko Čanadanović származása felől érdeklődött, akkoriban, amikor tartományi pártelnökké választották a politikust, és másodszer, amikor megkérdezte tőlem, igaz-e, hogy Radovan Vljakovićot, az államelnökség vajdasági tagját megműtötték; mindkét-szer azt feleltem, nem tudom, ő viszont mindkét alkalommal valami kellemetlent szeretett volna hallani.

1988. VII. 29.

Ma szélesre fordult. Amikor hazafelé tartottam a Mamától, még hozzá a Fruška gora utca napos oldalán, mert rövidebb úton rúg ki az artézi kúthoz, melynek vizéből rendszeresen iszom odafelé is meg visszafelé is, a mellem nekifeszült a légáramnak, és a tudóm megtelt a meleg, párás, mégis friss levegővel. Magasan a fejem fölött pedig nyárfák susogtak, igaz, ugyanazok, amelyek a menetoszlopban haladó szerbek meg zsidók fölé borultak, amikor kihajtották őket a strandra, és ott kivégezték 1942 januárjában.

1988. IX. 21.

A mai *Borba* idézi azt a rendeletet, melyet a szerb kormány hozott meg és Vlada Zečević belügyminiszter írt alá 1945 márciusában, s amely megtiltja, hogy a telepések visszatérjenek Kosovóba, Macedóniába, a Szerémségbe és a Vajdaságba. (Így: külön említve a Szerémséget és külön a Vajdaságot.) Megindoklás: nehogy felesleges kiadásoknak tegyék ki magukat, mert visszatelepülésükhöz nincsenek meg a feltételek. Ezt a rendeletet azonban sohasem vonták vissza, sohasem teremtették meg a feltételeket a telepések (értsd: szerbek, mert a háború előtt ők voltak a telepések) visszatéréséhez földjükre, házaikba, ahonnan az ilyen-olyan megszállók 1941-ben kiűzték őket. Csupán annyi történt, hogy a rendelet kihirdetése után néhány nappal közzétettek egy újabbat, amely azoknak a volt telepéseknek, akik előzőleg a Vajdaságban (tehát Bácskában, Bánátban és Baranyában) éltek, lehetővé teszi, hogy hazatérjenek.

A rendelet célja szemmél látható: hogy meg ne háboríttassanak azok, akik bekebelezték a telepések birtokait, tehát az albánok, a macedónok, a horvátok, a magyarok. A Vajdaságban egyedül ez utóbbiak nem kaptak semmit, meglehetősen azért nem, mert (mint például a bácskai csángók) maguk is otthagyták a földet, amit a megszállás alatt a telepesektől vettek el. Esetleg azért sem, mert tudatosult, hogy ezeket a vidékeket szláv ajkú lakossággal kell benépesíteni biztonsági okokból, netán pedig a lehetséges magyar vagy német követelések miatt a jövőben. Így kezdődött a szerbség kiszorítása Kosovóból, amit még csak tetézt, hogy 300 ezer albán emigránst engedtek be a helyükre, mindezt az internacionalizmus meg talán Tito azon becsvágya nevében, hogy megteremtse a Balkán Föderációt.

1989. III. 23.

Claudio Magris trieszti író érdekes fejtegetése a *Lettre internationale* 20. számában: eszerint Közép-Európa eszméje német elképzelés, s hogy egyedül a német kultúra lehetett volna az a központi erő, amely összekovácsolja Európa e részének különböző nemzeteit, az egyetlen, a zsidó kultúrával összefogva; a német–zsidó szimbiózis képviselte azt a nemzetek feletti és egyesítő elemet, melyhez felzárkózva Mitteleuropa működhetett volna, s Közép-Európa tragédiája, egyebek között, abban rejlik, hogy ennek a szimbiózisnak az lett a vége, hogy a páros egyik fele kiirtotta a páros másik felét.

1989. V. 28.

Valamelyik nap pesti vendég látogatott el az Íróegyesületbe, no és Tolnai Ottó felhívott, hogy hármásban találkozzunk vele szombaton délután háromkor a katedrális előtt. Tegnap, mivel szombat volt, kimentem a nagytemplom elé, de nem voltak ott. Hazamentem, majd négykor még egyszer kimentem, netán tévesen jegyeztem meg az időpontot, gondoltam. Bizony, kiálltam én ötkor is, mindhiába. A téren másféle emberek jöttek-mentek, mint egyébként, ekkor eszembe ötlött, hogy alighanem a frissiben megnyílt újvidéki színházi fesztivál vendégei ők. Egy pillanatra felébredt bennem a kíváncsiság, azonban csakhamar oda lyukadtam ki, hogy úgysem talállok közöttük senki ismerőst, mint a korábbi években, mert most egy jóval fiatalabb nemzedék sürgölődik a fesztiválon, közöttük nincs ismerősöm. Idegenkedve szemléltem isme-

retlen arcvonásait, másféle hajviseletüket, szakállukat, viselkedésüket; egy öttagú család haladt el, s a férj megállás nélkül hajtogatta: „Alaposan kicseszett velünk az a nőszemély!” Na, egy újvidéki polgár sohasem harsogna ilyen durvaságot a nyílt utcán, pedig hát ezek is polgárfélék voltak, a papa fehér porcelánnadrágban, s a neje meg a gyerekek is takarosán felöltözve. Egyszeriben megszálltnak éreztem magam, kitaláltam, gettóba zártak, valahogy úgy, ahogyan annak a tervezett tribünbeszélgetésnek a címében áll (*A nemzetiségi kultúra gettósodása*), amely egy papírszeleten érkezett az Íróegyesülettől. S akkor ez a megtárgyalásra váró téma is kellemetlenül emlékeztet, mennyire elszakadtam a való élettől, mennyire így volt tegnap, s így van ma is. Ezek az én mindenféle nyelven megjelenő könyveim csupán afféle gasztaarbeiter-munkák, egy szükségletet, az egyetemlegességérzet szükségletét elégítik ki, amely a nagyvilág igénye, ezért fogad el, de azonnal el is felejt. Ahhoz hasonlóan, ahogyan kipróbálnak minden más terméket, ami nem helyben, helyi rendeltetéssel készült, hanem ki tudja, honnan érkezett a nagyvilágból, tisztaság, használhatóság szempontjából eleve gyanúsán, mint amilyen a Yugo-Florida típusú jugoszláv autó, amilyenek rossz minőségű törülközőink meg ingeink. Naplóm, gettósodásomnak ez a megnyilatkozása, azért arat tetszést (Dimitrijević jelezte, hogy Ljubomir Simovićnak tetszik), mert leleplez, gyötrődéseimről árulkodik, azért, mert megaláz, így vagyok attrakció, akárcsak az a kezetlen, lábatlan vak koldus Delhi utcáin, akiről később Milinko Božićot mintáztam.

1990. IV. 14., reggel

Belevetettem magam Danilo Kišbe, napok óta ki sem látszom belőle. Nappal olvasom, éjszaka vele álmodok, de úgy, mintha ő – én volnék. Mert elvállaltam, hogy a zsidó hitközségben beszélek róla holnapután. Csodálkozom, hogy amikor először olvastam el a *Kert*, *hamut*, nem vettem észre, micsoda ragyogó tehetség. Mi több, azt hiszem, a *Boris Davidovics síremléke* megjelenésének idejében, Palavestrának fenntartásokkal nyilatkoztam róla, mint íróról. Alkalmassint a kétségbeesés, egy másfajta, ezúttal alapos gyanú táplálta kétségbeesés fújta meg bennem a riadót: hogy ő a jobbik ugyanabban a műnemben, amit én is csinálok, tehát az „intelligence-literature”-ben, ahogyan nevezte, mint most lá-

tom, azt a közép-európai, polgári, igazában zsidó domaine-t, melyben mindkettőnk regényei születtek. Az övéi művészi kifejezésmódban és metafizikai árnyaltságban jeleskednek, amely a nyolcévés Andi halál-félelmében, valamint Borisz Davidovicsnak abban az eltökéltségében nyilvánul meg, hogy a kihallgatási tortúra körülményei közepette is megőrizze az igazságot. Ugyanakkor szegényesebb motívumok dolgában, önála nincs, mondjuk, erotika.

1990. VII. 28.

Az állhatatosság oskolája. Fejembe vettem, hogy Ottlik *Hajnali háztető*kjének fordítását, amely elhagyta a nyomdát, személyesen kézbesítem az írónak, rábeszéltem hát Bányai Jánost, az utószó szerzőjét, meg Hornyik Miklóst, aki korábban terjedelmes interjút készített Ottlikkal, hogy együttesen látogassuk meg. Ez tegnap történt, s a beteg, nagybeteg, őszbe csavarodott és nagyothalló íróval eltöltött másfél óra volt fáradozásunk jutalma, hogy négy-öt órát leautóztunk Budapestig. Szerettem volna még aznap hazajutni, amikor azonban kiderült, hogy lehetetlen, mert Bányai nem vállalt ekkora sofőrfeladatot (az ő kocsijával mentünk), jó, ráálltam, hogy másnap reggel, tehát ma induljunk vissza, magamban megfogadva, hogy déltájban azért mindenképpen eljutok a Mamához, délután pedig a strandra. Az indulás idejét hét óra helyett, mint én szerettem volna, nyolcra tűztük ki, no de fél kilenc lett, mire útnak indultunk. Bányai útközben háromszor pihentetett, s csak háromkor hozott el a Mamához, amikor különben már fürödni megyek. A Mamánál ezért csak megmutatkoztam az ajtóban, s megígértem, hogy holnap idejében jövök. Utána, a táskámmal a kezemben, hazagyalogoltam, otthon megebédeltem, átültettem Lepa anyót a fotelbe, amit távollétemben másfél napig nélkülözni kényszerült, átöltöztem, s mindössze egyórás késéssel kírtem a strandra. Nem fürödtem, mert a nap nem melegítette át a térdeimet. Mégis elégedetten vetődtem haza, ámbár előtte be kellett térnem Bányaihoz a dzsekimért, amit a kocsiban felejtettem. Útközben azért még elmorfondíroztam rajta: ugyan hogy viselném el a börtönt, ha egyszer odakerülnék, meg a kórházat, ahová alkalmasint bekerülök ilyen „türelmetlenkedő szívvel”?

1990. XII. 31.

Ma az a dolgom, hogy nyilvánosan várjam be az éjfél az újvidéki Staro zdanje étteremben. A reformisták ugyanis a napokban meghívtak, s én nem voltam elég erős, hogy elhárítsam. Már jó tíz éve nem járok szilveszterezni, nem is eszem, iszom a késő éjszakai órákban, és nem tudom, hogy fogom mindezt elviselni. Majd csak akad valaki, akivel elbeszélgethetek. Budapesten akadt, noha hivatalból beszélgettem: Mészöly Miklóssal és nejével, Polcz Alice-szal folytattam művészkörökhöz illő, számomra lebilincselő, értelmes eszmecsere-t. Különben személyes vonatkozásban ott elmulasztottam valamit. Az pedig úgy esett, hogy a Volga Szálló, ahol szobát kaptunk, a Váci útra néz, no, és amikor kocsival eliramodtunk a Batthyány téri Karolina kávéház felé, hogy Konráddal találkozunk, eszembe jutott, hogy arrafelé van, mielőtt rátérünk a kőrútra, a Visegrádi köz, ahol két évet töltöttem Anyónál. Olvasgattam, regény- meg novellacselekményeket ötlöttem ki az asztal körül sétálgatva, s esti kimenőimre készültem, melyek a kieszelésben elszenvedett kudarcaimért kárpótoltak; ott vészeltem át egy torokgyíkot, Katóval, a vicéné albérlőjével aludtam, közben beleszerettem Bözsibe, a nővérébe, ott folytattam hosszú beszélgetéseket, míg le nem fújták a légiriadót, a tulaj unokájával, Évával. Éppen mostanában írok életemnek erről a szakaszáról a CREA amszterdami konferenciája számára. De hát nem eléggé igyekeztem megtalálni az utcámat Budapesten. Még kétszer elhaladtam a közelében. Másodszor, a felvételezésről hazatérőben, este már, befordultam az egyik, úgy tűnt, hasonló fekvésű utcába, igen ám, csak hogy a névtáblán most az állt, hogy Radnóti Miklós utca. Megkíséreltem az épületekről ráismerni. Egy kapualjból szakállas, levantei pofa lépett ki, s felém közelített. Egy sarokhoz értem, ahol nem reméltem sarkot, s mivel most már nem tudtam, hova, merre, meg aztán tartottam is attól az embertől, aki – úgy látszik – összetévesztett valakivel, megfordultam, és visszamentem a Váci útra. A kíváncsiságom nem volt elég erős, meg hát későre járt, éjfél körül, és szinte biztosra vettem, hogy hajdani utcámban senki ismerősre nem akadnék többé, s ilyen késői órán meg se győződhetnék róla, így van-e. Mégis: hogy nem voltam állhatatosabb?

1992. VII. 12.

Álmomból ébredtem, de azonnal elfelejtettem, mit álmodtam. Azaz-hogy a kongó üresség benyomására emlékszem mégis, melyet a magyar hodály szó sugall képzettársításként. Szirmai Károly választotta egyik novellájának címéül – én fordítottam le a *Letopis*nak valamikor –, s most erre az íróra gondolok, az élettől való félelmére, az okuláré mögött megülő szürkés-kék szeméből kiolvasható félelemre, mely ellen úgy védekezett, hogy írt, rendületlenül írt . . . Utána reggelizem, megborotválkozom. Odakint csendes eső szemerkeél. Kimehetnék a temetőbe, jut eszembe, hiszen vasárnap, temetőlátogatásaim napján, nem bírtam ki végig az utat abban a hőségben. S most magam elé képzelem a Mamát, ahogyan egy kissé félrebillent fejjel, magára hagyva fekszik sírjában, miközben bolygónk ismeretlen térségekben kering vele. Egyedül, elnémultan, apja, anyja nélkül, nélkülüm, a fia nélkül bolyong a világtűrben, s itt mit sem segít, ha kiballagok hozzá a temetőbe.

1992. XI. 19.

Jugoszlávia tarthatatlan úgy is mint közösség, s úgy is mint nemzetek csoportja, melyek alkotják. Mint közösség azonnal széthullott, amint ellenség támadta meg – a fasiszta Németország, 1941-ben –, s miközben összeomlott, kölcsönös öldöklés alakjában folytatta az egymás közötti villongásokat. Mint nemzetcsoport azért tarthatatlan, mert a maga területén minden nemzet mind számban, mind politikai és kulturális jelentőségénél fogva túl gyenge ahhoz, hogy uralkodjék kisebbségei fölött. Szlovénia és a szlovének annyiban számítanak kivételnek, hogy nincsenek kisebbségeik, így aztán közösködés és szövetségek nélkül, magukban is megvannak.

Ami a szerbeket illeti, nemigen fogják beérni Szerbiával magával, mert a szerbség óriási hányada él Szerbia területén kívül, ahol az 1941-es, majd a mostani, 1991-es jugoszláv összeomlást megtapasztalva dühödtlen szemben állnak a többségi nemzetekkel. Viszont arra sem számíthatnak, hogy éppen minden szerblakta terület a határokon belül kerüljön, mert ott nincs sem döntő többségük (legfeljebb olyan hatvanszázaléknyi), ezenkívül e szerb peremvidékeken a velük elvegyülten élő horvátokkal, albánokkal és magyarokkal szemben akkora politikai és kulturális fölé-

nyük sincs, hogy hatalmi helyzetben vagy velük egyetértésben uralkodjanak fölöttük.

1993. VIII. 4.

Felhők, égbolt, víz, étel, nők: a világ, az a gyönyörű. A nők, bizonyoságául, hogy a gyönyörűség, bezzeg, csalóka, mert ami egyeseknek a nő, másoknak a férfi az. Egyedül a felismerés gyönyöre nem ámitás, annak felismerése, amit a megújulás, a megmaradás görcsében a természet rendelt másik felünkül.

1993. VIII. 6.

A belga zenekar után ma elutaztak a kanadaiak is, mert a fesztivál befejeződött. Itt voltak a szemetesek, az összeírók, utánuk aztán bezártam a kaput. Most egyedül vagyok, pucéran, merthogy senki sem láthat meg. Az imént egy mókus iramodott neki a közeli fenyőnek, majd meggondolta magát, a földre huppant s elbakugrált a sziget erdős partszegélyéig. Egyedül a természet marad nekem, a természet vonaglása, amihez hozzáteszem a magamét. Az írás nem létezik többé, tévhit volt, amikor úgy gondoltam, hogy ez a vendégeskedés a Nyugaton értelmes módon helyettesítheti. Ami megmaradt, még csak az idő, azt kell eltölteni halálunk órájáig. Sa. nehezen viseli el a magányt, az ottani keserves életet, amiben hagytam. Gondom lesz rá, hogy kiemeljem onnan, legalább egy időre, méghozzá hamarosan. S ez minden, amit még tehetek maradék életemmel: várni, elgyönyörködni a természetben, és elviselhetőbbé tenni azok áldozatát, akik hozzám vannak kötve. Megyek, megfürdöm; Gascarnak a Gérard du Nervalról szóló könyvében a fürdés az édesanyához való visszatérést jelenti.

1993. VIII. 7.

Ez volna hát – az elvégzett munka koronája gyanánt – az a jutalom-üdülés valahol, mindenképpen Újvidéktől távol. Ha elmagányosodtam, ha belefacsarodott a szívem, ha halált sejtő melankóliába estem, ha lelkiismeret-furdalásom támadt miatta, hogy magára hagytam Sa.-t, akkor az csak azt jelenti, hogy jobb végkifejlet nincs, ami – végtére is – pontosan beleillik a világról általam alkotott képbe.

1993. VIII. 14.

A mai *Libération* közölte a boldogságról szóló kisesszémemet, melyet korábban megrendelt. Elmondtam, mennyire élvezem robinsoni függetlenségem, de megemlítettem a melankóliámat is, melyet Anyóra, a Mamára gondolva érzek. Egyedül arról a halál előtti irtózatról, arról a – már-már – undorról nem szóltam, mely napok óta kísért. A melankóliát, a borzadályt követően – undor. Nem a haláltól magától, s csak a haláltól, hanem a romlandóságtól, aminek az élet kitesz bennünket, mivel az élet, magában véve, romlandóság. Tehát útvesztő, már azzal, hogy megszülettünk.

1993. XII. 4.

Tegnap felolvasóest Bagny sur Meuze-ben. Claudine Guéguen meghívta a Schnecket, hogy beleférjen hatvan percbe, s a történet semmit sem veszített érthetőségéből, akárcsak attól a javítástól, melyet annak idején a Nolitban Kiš szűrt be, amikor csak úgy, véletlenül, belelapozott a kéziratba, s az első vagy a második mondatban akaratlan rímeltetést fedezett fel. Épernay-be való visszatérésünkkel Claudine-t megkíséreltem visszatartani, de nem sikerült. Amikor benyitottam a lakásomba, megállapítottam, hogy a tasakból kiesett a hosszú szárú gatyám, mely megment a fagyhaláltól, s amelyet arra az eshetőségre vittem magammal, ha Bagnyban kell aludnom. Ez a hosszú gatyá, mely Claudine kocsjában maradt – s amelynek nyomán, miután megtalálta, egyből rájön, micsoda fázós, de nem kevésbé kéjsóvár vénemberrel van dolga –, álmatlan éjszakát okozott, reggelre pedig ahhoz hasonló szégyen jelképe lett, amilyent M. M. újvidéki író élt meg akkor, amikor az írotábor idején, miközben öregesen ropta a táncot az egyik vendéglőben, lecsúszott a pantallója. Azt mondják, lelkileg belerendült, úgy megrázta az eset.

BORBÉLY János fordítása

MEGSZÜLNI A HALÁLUNKAT

JÓDAL RÓZSA

Mostanában szürkületkor, a városnak egy előkertés, angolpázsittal, pettyes levelű japán babérsommel, tulipánfákkal, ezüsthenyővel, karcsú ciprusokkal, megszámlálhatatlanul sok rózsabokorral ékes villasorában, szinte az utcai lámpagyújtással egy időben, minden áldott nap feltűnik két imbolygó alak: egy nyurga, kimérten lépegető nadrágos árny, s mellette egy parányi, tőle időnként el-eltávolodó, messze szaladó, a vasrácsos kerítéseken be-beleskelődő, terméső-szegélyeikre fel-felkapaszkodó, majd hangos „Hoppá!” kiáltással a járdára visszahuppanó kisebb. Az utcabeliek már megszokták, az „esti menetrendhez” tartozóknak könyvelték el őket, de a sarki neonfeliratos étterem változó, hangoskodó közönsége körében időről időre még feltűnést keltenek. Széles jókedvükben kékre mázolt kerti vesszőszékeikről olykor-olykor oda is füttyentenek, cicegnek nekik. Egyikük egyszer ölébe is kapta a fél lábon éppen mellette elugráló kicsit, és megkínálta tejszínes málnafagylaltjával, de a nadrágos rögtön ott termett, Buster Keaton-os fapofával szó nélkül kikapta az ölelő karokból, és továbbállt vele. Tüntetően egyenes, nyugodt, kimért léptekkel folytatta útját. A kicsi zúgolódott.

– Mama, sötét van. Mindig sötétben megyünk pá-pá. Nem szeretem!
– A szabad levegő egészséges. Mondtam már neked. S kell a rendszeres mozgás is.

– Nincs kint senki . . . Hallod? Játszani akarok!

Lenyúlt, és fél kézzel magához szorította. Olyan kicsi volt, olyan nagyon kicsi. A derekáig sem ért.

– Nem szabad! Nana! A virág azért van, hogy gyönyörködjünk benne, s nem azért, hogy letépjük. – A kerítésen belül álló asszony nem látszott haragosnak, hangjának is inkább oktató színezete volt.

A fodros ruhájú kislány csak nézte. Körülötte, mint narancsszínű halott pillék, kibontogatott lampionvirágok heverték. Gömbölyű, formás kis karját átdugta a vaskerítésen, letépett egy újabb lampiont, apró körmével felhasította, s a mélyén lapuló parányi rőt bogyót bekapta. Mereven, mosolytalanul figyelte az asszonyt. Rágott.

– Köpd ki, mérgező! Pfuj! – mondta az asszony. – Pfuj, kakás.

A gyerek – aranyhajú, loknis kislány – ismét benyúlt, letépett egy újabb lampiont, az asszonyt figyelve kibelezte, s éppen a szájába vette a magját, amikor a mellette álló rátette kezét a kezére. Puhán, súlytalanul nyugtatta rajta, szinte alig érintve a párnás gyerekkezet.

– Nem hallottad? Mérgező. Köpd ki.

A kicsi – hörcsögösen duzzadt pofazacskókkal – várakozásteljesen hol az egyik, hol a másik nőre tekintett. Gondolkozott.

– Kérlek – mondta a mellette álló nadrágos.

A gyerek nyugodt, fürkésző szemekkel elnézegette őket még egy ideig, aztán kegyesen maga elé köpött. Megbámulta lába előtt a fényes, nyálkás, nedvdús gömböcskét, majd parányi pántos szandáljával bök-dönsni kezdte.

„Jaj, de ronda!” gondolta magában a tulajdonosnő. „Ezzel a tök kopasz fejével olyan, mintha egyenesen Auschwitzból szalajtották volna. Nem néz az ilyen tükörbe? Ha százszor divat is!”

– De hiszen én olvastam róla . . . A földicseresznye . . . Milyen is? Azt hiszem, perui földicseresznye . . . ehető. Sőt igen magas a C-vitamin tartalma. – A nadrágos, kopaszra nyírt elegáns asszony hangja halk volt, személytelen, tekintete elmélázó, valahova a távolba révedő.

„Egy ilyen kerek golyót formázó fejet, egy ilyen semmitmondó arcú fejet nem szabadna lecupaszítani. Förtelmes! Egyenesen förtelmes.” A már „szétment” testű, kövérkés, de még csinos arcú nő elégedetten ócsárolta magában a magánál jóval fiatalabbat, magasabbat és karcsúbbat. Hangosan azonban csak annyit mondott: – Az ehető földicseresznye csak rokona a lampionvirágnak. Burka szalmasárga, bogyója jóval nagyobb – cseresznye nagyságú –, lila árnyalatú, és valóban citromízű. – Nyelt egyet, s tudálékosan még hozzátette: – Az édes földicseresznye

bogyói viszont kisebbek, halványsárgák, és azt mondják, ananászízűek. Állítólag olvasztott csokoládéba mártva valóságos cukrászcsemege. Nekem csak lampionvirágom van. Nagyon hálás növény. Nyáron a kertet díszíti, télen, vázában, megszáritva, tartós szobadísz. Olyan igénytelen! S úgy terjed, akár a tarack. Adhatok belőle hajtást.

A kislány rálépett a narancsszín bogyóra, szandálja sarkával szétlapította, majd gondosan, aprólékos műgonddal kezdte taposni, széttrancsírozni.

– Valóban mérgező? Hánytassam meg? – A kopasz nő szembogara a félelemtől megnőtt, sötétre vált. – Nem lett volna szabad a kerítés mellé ültetnie. Nem, egyáltalán nem lett volna szabad! Tudhatja, milyenek a gyerekek. Ez . . . ez felelőtlenség!

– Á, annyira azért nem. Magam is csemegéztem már belőle, s kutya bajom sem lett. De nem élelmiszer. Ez dísznövény – s nyugtatólag viszonzotta a másik könyörgő, űzött tekintetét. „A szeme azért szép”, állapította meg kelletlenül, alamizsnaosztón.

*

„No, jönnek már!” – könyvelte el a 12-es számú villa tulajdonosnője, felpillantva térdeplő helyzetéből. „Szokás szerint most sem fog köszönni”, fortyogott magában, s látszólag teljesen belemerült az apró levelű vörös vadhere gyomlálásába. Az unokája ott játszott mellette holmi palántasorjelző lécdarabokkal. De a loknis hajú szöske kislány, akin most virágos ruhácska fodrozódott, megállott a fiúcska mellett, s erre a nadrágos nő is lecövekelt.

– Hiába szedegetem, kapargatom ki, mindig újra meg újra előbújik. Valósággal a természő alól dugja ki azt az undok sárga virágos fejét – mondta a térdeplő, csak hogy mondjon valamit. Szinte akarata ellenére beszélt, kényszeres hangulatoldóként. – Próbálkoztam már késsel is, a kés hegyével, de ha ez egyszer megkapaszkodott valahol, nincs az az erő, amely kiirthatná. – Hogy válasz nem érkezett, felpillantott. „Úristen! . . . Hisz ennek összeviszsa csomókban kezd serkedni a haja. A kopasz kerek fején, az alaktalan, aszimmetrikus kobakján csak itt-ott, mint fonnyadt apró fűcsomó, egy-egy ritka szálú, aprócska hajtincsféle . . . Milyen ronda! Milyen szörnyű ronda! . . . Akkor hát nem divat-őrületből nyíratta kopaszra a fejét . . . Ki hitte volna. Még olyan fiatalka!”

A kisiú sorba rakta a kerítés előtt a maga sáros végű lécdarabkáit. A kislány érdeklődve, kíváncsian figyelte. Aztán leguggolt melléje, elvett kettőt, új sort kezdett velük. A fiúcska, alig nagyobb nála, csak nézte.

– Persze gyomirtóval be lehetne permetezni a tövét. Valamikor meg is tettem. Itt is, meg a temetőben is. A sírok között. Az jó volt. Hatásos volt. De most valahogy . . .

A kopasz válasza sem méltatta. A gyerekeket figyelte, de azokat is inkább csak úgy mellékesen, afféle félfigyelemmel.

A kisiú felmarkolta a maga lécdarabjait – már amennyi két piciny markába belefért – magasra tartotta őket, aztán széles mozdulattal földhöz vágta őket. Szerteszóródva, lágy koppanással értek földet a régi, már megrepedt betonú járdán. A kislány felkacagott. A fiúcska ismét felmarkolt néhány lécet, megint földhöz teremtette őket. Erre a lányka összeseperte valamennyit, beléjük markolt, a fiút figyelve ő is magasba tartotta a zsákmányát, majd, miközben már potyogtak markából a fácskák, suta mozdulattal ő is lecsapta a maradékot. Diadalmasan pillantott a fiúra. Az egy darabig gondolkozott, majd felmarkolt a lécekből annyit, amennyit csak bírt, s féltőn magához szorította őket. A kislány meghökkenve bámult rá, megpróbálta összeráncolni a homlokát. Aztán lehajolt, összekaparta a maradékot, s ruhácskájához szorítva, nyomva valamennyit, elindult visszafelé. A kisiú sírva fakadt.

– Viszi! – kiabálta.

– Nem baj. Hadd vigye – csitította az asszony. – Marad neked elég.

– De elviszi! – sírt fel a kisiú, és a maga léceit ledobva, a lányka után eredt.

A kopasz még mindig nem mozdult. A háziasszony fürkészsze rápillantott, de a nagy szürke szemek üresen, befelé nézőn meredtek rá.

– Gyere vissza! – kiáltotta a háziasszony. Azok már jócskán eltávolodtak. A nyomukba eredt. – Semmit sem érnek ezek a vacakok – mondta az asszony. – Gyere, menjünk vissza. Látod, milyen sáros lett tőlük a ruhája? A szép új ruhája. Majd kap a mamájától.

A kisiú sírásra görbülő szájjal figyelte a kislányt, aki váratlanul ráöltötte a nyelvét. Erre, durcásan, a fiúcska is kinyújtotta a magáét. Elindult vissza az anyjával. – Sáros lett – mondta. – *Nagyon* sáros. Majd kap a mamájától! Ugye, nagyon kikap? Rossz kislány!

A kislány tanácstalanul bámult utánuk. Aztán elengedte a lécdarabokat, és visszaszaladt az anyjához. Az kézen fogta, és egyetlen szó nélkül elindult vele a sarok felé.

*

Nézzük csak ezt . . . 1979-ben született. Hány éves is volt akkor? Huszonhárom. S hány gyászjelentése van? Egy, kettő, három, négy. A másik oldalon? Ott nincs. Szóval négy. A szülei, a testvérei, „a te szerető Csabád”, Csabi szülei, kisöccse és nagyszülei. Ez az udvarlója lehetett. Miben is halt meg? Lássuk csak . . . „szeretett lányunk, nővérem . . . tragikus körülmények között . . .” Ezt akkor beragasztom. Tragikus hirtelenséggel. Akkor nem is fájt neki. Ámbár ki tudja. Lehet, hogy a kórházban még elnyúglódott egy darabig. Úgy lehet, műteni is megpróbálták. Legjobb (?) esetben néhány napig tartott. Ha erős volt a szíve . . . Nézzük tovább. „Nyugalmazott iskolaigazgató, 1925–2002 . . . Bágya Andor 1981–2001 és Bágya Tekla, 1938–2001 . . . Szomorú egy éve . . . Gyászoló szerettek.” Ez húszéves volt. Egyszerre halt meg az anyjával. Talán az anyja volt. Ez is baleset lehetett? Vagy valamilyen fertőző betegség, esetleg mérgezés? Lehet, hogy az anyja – ha az anyja volt – utánahalt. Esetleg öngyilkos lett, amikor megtudta . . . Hát én? Akar-e majd valaki utánam halni? Bajosan. Az én „szeretteim” racionális emberek. Ezt is beragasztom. Hát ez, akit „örökké szeretett fia és bánatos felesége” gyászol? Harminckilenc éves volt, és a gyászjelentés szerint „a világ legjobb férje és édesapja”. Igen, halálunk után mindannyian azokká válunk. Lassan megtelik a füzetem. Papírragasztót is vásárolnom kell már, a dobozom kiürülőben. Mennyi szép ember. Még az öregek is. A gyászolók a fiatalkori fényképeiket küldik be. 1978. Ez huszonnégy volt. „Ő már ott van, ahol nincs fájdalom, / sírjára szálljon áldás és nyugalom.” Ez meg negyvenhat évesen is magányos volt. Vagy csak elvált? Esetleg özvegy? Csak az édesanyja gyászolja és a nővérei családostul. Kár, hogy olyan elmosódott a képe. Nemigen látom, milyen lehetett. Csak ez a vad hajzuhataga . . . Az orvos azt mondta, még kinőhet. A kemoterápia már sokakon segített. Julika anyósának is kinőtt a haja, és rendbe jött, pedig milyen roskatag öregasszony, már nagy, anyányi unokái vannak. Csak ne műtöttek volna meg olyan késve . . . Na, tegyük el a ragasztékokat. Hány oldalam is van már a fiatalon elhunytakból? Tíz . . . tizenegy . . . tizenhárom oldal. Mind fiatal volt.

Mindent gyászolja valaki. Engem is meggyászolnak majd. De addig én . . . én gyászolom saját magamat. *Élve eltemetve*. S nincs akinek elmondjam. Akinek panaszkodjak . . . Dolgozzunk egy kicsit. Valamit csinálnom kell, mert megőrülök. Az én jó öreg rámám. Szegény, milyen ritkán veszem elő mostanában. Kifeszíték egy selymet. Szép, tiszta, makulátlan selyem, jólesik simogatni. Olyan makulátlan, mint én voltam. Valamikor. Kifeszítjük, mint a dobot. Egyetlen parányi ráncnak, leheletnyi gyűrődésnek sem szabad rajta lennie. Ilyen feszülő dob volt az én hasam is. Hogy örültem neki. Örültem? *Igenis, örültem* neki. Megvolt már hozzá a korom. Akkor már tudtam gyereken gondolkozni. Rátapasztottam a tenyerem, s éreztem . . . talán csak érezni véltem . . . hogy ott van! Hogy bennem van. Az én gyereken! Nicuval hosszú együttélés után . . . hány év után is? . . . nem sokkal előtte házasodtunk össze. A sárga téglás gömbtetejű patinás görögkeleti templomban koronát tartottak fejünk fölé a szakállas vén pópák, miközben a fémvirág-keretű, kacifántos ikonosztáz időtől megbarnult, megzöldült arcú komor szentjei két ujjukat magasba tartva figyelmeztetőn meredtek ránk. A fél rokonságom nem jött el, mert kitértem a hitemből. A többi csak legyintett. „Hát fontos az? Csak szeressék egymást a gyereken.” Pedig akkor már nem is olyan nagyon szerettük. Ennyi év . . . és ennyi kapcsolat után mi marad meg az emberben? Csak valami nagy-nagy üresség. Meg békére, megnyugvásra vágyás. Szélárnyék-keresés, vagy mi. Tulajdonképpen jól megvoltunk egymással. Valahogy úgy gondolhattuk: összeszoktunk, jobbat – sokkal jobbat – úgyse találunk. Ismertük egymás hibáit – ennyi idő múltán már nem színészkedik az ember – és elfogadtuk őket. Talán. Velük együtt fogadtuk el egymást. Igaz, a szülei egyetlen centimétert sem íratnak rám a nekünk vásárolt házból – néhány rokonom fel is hördült miatta – de nekem ugyan nyolc! Megvan a munkám, a jól jövedelmező foglalkozásom. Én nem *azért* házasodtam Nicuval össze . . . Mi van ezzel a gumiarábikummal? Beszáradt volna? Megint nem csavartam rá tisztességesen a kupakját. Na, majd felhívítjuk. Hova is tettem a benzint? *Hova tettem már megint?!* Olyan feledékeny lettem, mint egy matróna. A minta, az itt van. A helyén. Milyen szép ez az erdő. Valóságos őserdő. A sok madarával, az egzotikus növényeivel, a sűrű, átláthatatlan lombok mögül felsejlő *titokkal*. Túl lassan haladok. Mi lesz, ha elkapnak majd a fájdalmak? . . . Már éreztem az apró rúgásait, a furcsa kis

bukfencfélét. Annyit derültem rajtuk. Igyekeztem megfejteni, mit csinálhat éppen, mivel játszik, szórakozik ott bennem az *én* gyerekem? Ó, mennyi mindent összeolvastam! Tudtam róla, hogy az ízeket érzi meg legelőször, hogy több ízlelőbimbója van, mint egy újszülöttnak, és az én édeskés magzatvizemet kóstolgatva, szagolgatva bizony megérzi, ettem-e például fokhagymát, és akkor talán elfintorítja az orrocskáját. Ezen nevetnem kellett. Olyan mulatságos volt elképzelni, hogyan fintorog odabent. Vajon mekkora lehet az orrocskája? Azt olvastam, a huszadik héttől félkörömnyi a fülkagylója, és gombostűnyiek a hallószervei. Akkor mekkora lehet az orra? Piciny, porcogós kis háromszög lehet, gondoltam. A puha kis arcából alig-alig kitüremlő parányi háromszög. Mint egy miniatűr piramis. S ezen megint csak nevetnem kellett, hogy éppen piramishoz hasonlítom ezt az éppen csak születőfélben levő még alig orrocskát. Akkoriban sokat nevettem. Tele voltam várakozással és boldogsággal. Valósággal *visszhangzott* a ház a nevetésemtől! . . . Aztán eszembe jutott, hogy ha csak egy icipicit is hasonlít majd az apjára, akkor bizony nem fintorog majd az én picim, ha behagymázok vagy fokhagymázok, nem bizony, hisz Nicu egyenesen imádja a fokhagymát. Szídják miatta a barátai, azt mondják, mindig a fokhagymaszószot juttatja az eszükbe, de ő csak vonogatja a vállát és nevet, azt mormolja: Ha egyszer egészséges! Chopint hallgattam, játszottam, Schumannt és sok-sok magyar népdalt, hogy már ott bent megismerje, megszeresse őket. Ültem vele a kertben a mályvabokrok között, és énekelgettem neki: „Fehér selyem, csipkés szélű, drága kicsi kendő. / Mondd meg nékem, súgd meg nékem, hogy mit hoz a jövődő . . .” A jövődő! Istenem! Olyan csendben volt olyankor a kis szentem. Szerette, ha énekelek. Már akkor sokat voltunk kettesben, Nicunak éppen sok munkája akadt, alig volt otthon, de láttam rajta: ő is boldog, ő is várja a Gyerekünket. Időnként meg-megsimítottam egyre jobban gömbölyödő pocakomat, szerettem volna, ha már, amint olvastam, belülről ő is odaszorítaná simogató kezemhez a fejecskéjét, de tudtam, hogy erre még várni kell . . . Ha magam voltam, az állótükör előtt profilból nézegettem magam, s meg-megsimogattam egyre szépülő, hegyesedő kebleimet, amelyekért Nicu bolondult valamikor . . . S akkor! Valami csomó . . . Nem akartam elhinni, sietve tapogatni kezdtem a másikat is, s persze abban is a szokásos kisebb-nagyobb csomók, izmok, ki- és betüremlések, mirigyek. Úgy, ahogy vártam,

úgy, ahogy *akartam* is! Megnyugodtam. De csak kis időre, másnap kezdődött minden előlről. A gyanút nem lehet csak úgy elaltatni. S aztán az orvosi látlelet. Azt hittem az ég, maga a magasságos ég szakad rám . . . Na, kontúrozzunk egy kicsit, gondoljak már valami másra. Ezt a lovat a bal sarokban talán inkább szárnyasra mintázom meg. Érdekes, itt középtűt mintha valami úr lenne. Egy úr. Mint bennem. Hogy foglalkoztatott azelőtt ez a kép, és most? . . . Valamivel ki kell tölteni ezt az úrt, és engem már annyira nem érdekel, hogyan, mivel . . . Nem szabad feladni! Nem, és nem szabad! A munka feledtet, a munka erőt ad, biztosságot. Mi lesz, ha Nicu elhagy? Valamiből el kell tartanom magamat. Amíg élek. Lehet, hogy még sokáig elélek. Az üzletben sürgetik a megrendelésüket. Azt mondják, erre még van kereslet. Mit szerethetnek benne? *A látványt*, az élénk színeket, a fantázia csapongását talán. A mesebeli szörnyeimet. Ha a magánszörnyeimet látnák! Tegnap éjjel azt álmodtam, hogy lassan, szép egymásutánban leválnak rólam a testrészeim. Legelőször a bal karom huppant elém, aztán a jobb . . . a lábaim egyszerűen kiestek alólam, „kiugrottak a menetükből”, mint gyermekkorom papírmásé bábuiból, s *luk* maradt a helyükön. Tátongó luk. De nem fáj, semmi nem fáj. Csak feküdtem ott lent, és részvétlenül figyeltem, mint potyognak ki szájamból a fogak, ugrálnak le rólam feszes mellbimbóim, pottyannak mellém a fülkagylóim, száll el rólam bodorgöndör gomolyfelhőként a hajam, s ül meg furcsa fagyöngyként a tiszafán . . . Mint egy film. Egy horrorfilm. Akkor mintha valaki benyúlt volna felülről a koponyámba, s mint lepusztult, agyonjátszott/nyúzott legnagyobb alvóbabámnak, a porcelán fejű Marikának hajdanában én, egyszerűen, fogantyújuknál fogva *megfordítja a két szemgolyómat* „alvásra”, hogy festett-kék szivárványhártyájukkal *befelé* nézzenek, s a szemüregben már a rózsaszínű, piszkos-kopott műanyag „szemhéjak” látsszanak csupán. Sokszor megvettem ezt Marikával, valahányszor csak „altattam”, hisz az automata alvós szem rég nem működött már, megmacskásodott, beragadt, vagy mi. Copfba font, valódi hajból sikerített frizurája parókaszerűen lejárt, csak le kellett emelnem, apró kezemmel benyúlnom a fej porcelánüregébe, jól megmarkolnom a szemeket, és tetszés szerint kifelé vagy befelé fordítani őket . . . S most, álmomban, az én fejemben kotorászott valaki. Nem láttam, kicsoda. Akkor sem, amikor az agyamat kezdte „megdolgozni”: tekervényeire bontotta, fej-

tette, s huzigálta kifelé, mint a fodorháját . . . vagy inkább mint holmi *beleket*. Mert akkor már belek voltak, tele bélsárral, s habár a szemeim befelé voltak fordítva, *láttam*, amint valakik . . . egyszerre olyan sokan lettek . . . fűrge, zsíros tapintású vastag ujjjaikkal egyszerűen kifordítják „bél-agytekervényeimet”, s késsel kupacba kapargatják belőlük a bélsarat . . . Ezt már „éreztem”. Mintha millió apró tű szúrt volna beléjük, ott a fűvön tkeregünkben, s a kések és bugylibicskák éleinek minden érintésére hideglelősen összerándult/rázkódott a csonkom. Ám akkor . . . váratlanul fortyogni, tülekedni kezdett bennem ott belül valami, kitörni készült, éreztem, hogy a hasam, a mellkasom fájdalmasan felszakad, s valami, valami . . . hatalmas, ismeretlen, sötét valami *szörnyűség* idéetlen vijjogással, üvöltéssel, vonyító-fenyegető sírással vagy mivel felfelé lökődik belőlem . . . Ez már félelmetes volt, fájdalmas és valahogy hideglelősen „túlvilági” . . . Erre ébredtem fel, verejtékben úszva, magamat összepisilve. Nem szoktam emlékezni az álmainra, de ez annyira szörnyű volt, hogy sebtében lejegyeztem. Azóta is sokat gondolok rá, próbálom elemezgetni magamban, de mesélni róla senkinek sem merek, mert érzem, hogy velem van kapcsolatban. Ennyire rettegnék tőle? . . . Igen, ennyire. Úgy látszik. Belelapoztam Szepes Mária Álomszótárába, Krúdy Gyula álmoskönyvébe, Csáth Géza naplójába, álmovázlataiba, de nem tudok, nem *merek* bennük elmélyedni. Mi lehet ott a lelkem mélyén, micsoda zűrzavar és micsoda szennyes önzés! Nem, nem akarom megtudni, hogy én ott a vinnyogva sápiózó, gyógyulásért esengő bensőmben esetleg *gyűlölöm* a gyerekeimet . . . Rajzolok még egy paradicsommadarat . . . S ide, a közepébe, a lukba (a hasamba?), az *álomszörnyet*. Talán nem ijednek meg tőle a megrendelők . . . Akkor most pár ceruzavonással kiigazítom a fák, bokrok körvonalait . . . Jó lesz, elég lesz, úgyszólván sokat improvizálok majd, nekem ez már rutinmunka. Rutinmunka? Szégyen. No mindegy. Ez van. Egyelőre. Most egy kis gumiarábikum, hogy a színek ne folyjanak egymásba . . . Nem, nem tudok összpontosítani. Ezt a sarkot még rögzítem, aztán pihenek egy kicsit. Csak egy kicsit . . . ledőljek. Milyen szép is a lakásunk. A fehér vesszőbútorok, a sok virág és a festmények, festett selyempárnák, finom kerámia . . . mind, mind az én kezem munkája, az én ízlésem, Nicu nem szól bele, rám hagyja a választást . . . és ezek a nagy, szabad felületek, térségek . . . a hatalmas üvegtáblák . . . Az ajtókat is kivetettem. Azt

hittem, örökké itt fogunk, itt fogok élni . . . A *sokk!* A pánik. Azt mondják, az ember legerősebb ösztöne – s az állaté is – az életösztön. A fajfenntartási csak mögötte kullog. Meg akartam *szabadulni!* Hiszen legtöbbünknek hány, de hány abortusza volt! Majd lesz egy újabb gyerekem, nyugtatgattam magam, pedig hát ezt is alig hoztuk össze. Milyen sokáig nem maradtam terhes! Hormonterápia, gyógyszerek, a termékeny napok bekarikázása, megfelelő testhelyzetek eltanulása . . . Micsoda fura, *fordított* helyzet! Dédanyáim nyilván forogtak a sírjukban, látva ezt a *modern* kínlódásomat a testemmel, a XX. századi agyongyógyszerezett/tornáztatott, fogyókúráztatott, vitaminokkal felfújtt, bio-ételekkel lappasztott, kávéval, italokkal serkentett, altatókkal pihentetett, divatosan csontsovány, pontosan, kiszámítottan megfelelő izomzatú, arányos, ápolt, kisportolt szegény, szegény asszonytestemmel . . .

Nem akartam elhinni, hogy *nem lehet*. Hogy már *késő!* Ha elvetetem, biztosan meghalok. Ha nem, akkor csak . . . talán. Elfeketedett előttem a világ. Becsapva éreztem magam, csúnyán becsapva. *Csapdában*. Gyűlöltem Nicut, ó, hogy gyűlöltem! Pedig szegény olyan rémülten méregetett, olyan tanácstalanul topogott körülöttem. „De hát csinálj már valamit!”, kiabáltam. „Határozz. Intézkedj. Te vagy a férfi.” Orvostól orvosig szaladtunk. Mind azt mondta: Nem! Túl késő. Csak egy azt, hogy: Megkísérelhetem éppen, de akkor már holtbiztos, hogy soha többé nem maradhatok terhes. S az életemért ő sem garantál. Úgy kapaszkodtam bele, mint az utolsó szalmaszálba . . . S akkor nekem jöttek, mint egy hadsereg. Nem is egy. Több állig felfegyverzett, könyörtelen és vérszomjas, ádáz dühű hadsereg. Nicu szülei, rokonsága. Az én szüleim, a barátaim, ismerőseim. Legtovább szegény Nicu vacillált, de aztán ő is összecsikordította a fogát. Ezen már nem lehet segíteni. Fogadjam el a sorsomat. Lesz ami lesz, ezt a gyereket ki kell hordani. *A sorsomat?* De hát hogyan, miért? Hisz ez maga a halál! Minden orvos megegyezett abban, hogy szülésig – semmi terápia, semmi kezelés! A megszületendő gyermek érdekében. Az *új ember* életéért, egészségéért. Megkövülten hallgattam a teli szájjal szónoklókat. És én? *Velem mi lesz?* Zavartan félrenéztek, elnéztek a fejem fölött. Majd ha már kihordtam, majd ha már megszülettem. Akkor, természetesen, rögtön és mindent. Minden lehetőt. Minden elképzelhetőt. Mint egy halálraítélt. A kisujjukat sem mozdítják! Nem segítenek! Mindannyian beleegyeztek . . . Elnézik, sőt *elvárják, hogy feláldozzam magamat!* Még az anyám is. A

saját szülőanyám. „Egy anyának a gyereke a mindene. Én is csak értetek éltem.” Igen. Értünk élt. De azért napközibe járatott mind a hármunkat, évekig menzakooszon éltünk, mert hát ugye, a fontos, felelősségteljes beosztása. Nyaranta pedig odalökött bennünket a nagymamához, hogy ő apával vidáman utazgathasson külföldön. És év közben is, holmi hivatalos utakra. Holmi hivatalos szeretőkkel. Talán. De ezt már csak a keserűség, a feneketlen kétségbeesés hozta ki belőlem. Hát még ő sem áll mellém? Hogy a *másik asszony*, az anyósom nem, azt még lenyeltem. Elvégre nekik az utód, az unoka a fontos. Pedig akkor már tudtuk, az ultrahang kimutatta, hogy „csak” kislány lesz. Bezárkóztam a szobámba, és napokig sírtam, üvöltöztem tehetetlenségemben. Ledobáltam, megtapostam a párnákat, a saját kézi festésű selyempárnáimat, leszaggattam a habos fehér függőnyeimet, az egész világos lakást beborító bidres-bodros báránnyelhekként dagadozó fehér függőnycsodákat, amelyek, a kék falakkal és szőnyegekkel egész otthonunkat egyetlen hatalmas Magritte-képpé varázsolták, s amelyek között végre *othon* éreztem magamat . . . Tomboltam. Egy este ellopakodtam a kistemplomba, s az esti mise után tanácsot, lelki vigaszt kértem az *én* plébánosomtól. Korán ráncosodó, megkínzott arca volt, beszéd közben időnként fojtó köhögés fogta el. Zavartan, tűnődve hallgatott meg – kicsit mintha bele is pirult volna . . . vagy ezt csak valami belső láz okozta? – de végül ő is kitérte fölém viaszsárga, enyhén remegő kezét, és azt suttogta: „Lányom, az asszonyok életében a legszebb és a legfontosabb az *anyaság*. Ez valóságos *küldetés!* Látod, a Szűzanya is . . .” Végül, lassan-lassan, megtörtem. Elfogadtam az *ítéletet*. Azt, hogy halálraítélt vagyok, aki a cellájában várja, hogy az utolsó percben felmentik-e, vagy kivégzik . . . Sőt. Azt is tudtam, hogy ha sikerül is megszülnöm a gyereket, s utána azonnal meg is műtenek, az még semmire sem garancia. Lehet, hogy a *halálatomat szülöm meg* velem?

Megint fent vannak a függőnyeim. Úgy libegnek-lobognak körülöttem, mint Fitzgerald A nagy Gatsbyjében, amelyért annak idején annyira lelkesedtem az anyám, hogy egy ideig állítólag még Mia Farrow filmbeli hajviseletét is utánozta. Új festményeim, saját készítésű faliszőnyegek, párnáim is vannak. A Nagy Várakozás közben igyekeztem megszépíteni magam körül az életet. A *maradékot*, amelynek cseppjeit zsugori lassúsággal csorgatják körém ismeretlen, távoli párkák. De sokat ültem akkoriban ebben a fehér vesszőfotelben! Hátamat kitámasztottam selyemre, szaténra és kínai kreppre festett, fekete és aranycérnával step-

pelt bolondosan elszabadult fantáziájú díszpárnáimmal, és befelé figyeltem. Egyszerre *mindkettőjükre*. A gyerekemre és rá, „akit” sokáig megnevezni sem tudtam. Figyeltem a növekedésüket, apró jeleiket, üzeneteiket, a változásaikat. *Egyszerre mindkettőjüket*. S közben bújtam az orvosi könyveket. Párhuzamosan olvastam a szülészeti és az onkológiai cikkeket. Töretlen és megkettőzött érdeklődéssel. Tudtam már, hogy a huszadik héttől Nikoletta (magamban így neveztem őt el, amikor már tudtam, hogy mégis megtartom – ez a név hasonlít kicsit a Nicura) már *hallja* a szívem dobogását! Hallja . . . S hogy a huszonnegyedik héttől kezdve a külvilág zajai is eljutnak hozzá. Össze-összerándul a porszívó zakatolására, a mixer egyhangú zúgására, az edénycsörömpölésre, a nappali redőnyének súlyos zuhanásaira, s ijedtében aprókat ugrik bennem, ha dühömben jól bevágom magam mögött a bejárat nehéz tölgyfaajtót. Ilyenkor, büntudatosan, csitítóan oda-odakaptam a pocakomhoz, megsimogattam. – Ne haragudj, Nikó, ne haragudj rám, kicsikém. Bocsáss meg. – Főzés, mosogatás, festegetés közben már ismét énekelgettem, *neki*, beszéltem hozzá, s mert olvastam róla, hogy habár szemhéja – *hogyszemét* megvédje a magzatvíztől – többnyire szorosan zárt, mégis, ha napozok, valami enyhe vöröses derengés formájában eljut hozzá a fény, hát minden külvilágtól való akkori idegenkedésem és viszolygásom ellenére kivonszoltam magamat a nyitott teraszunkra, és a fikuszok, filodendronok, kukoricapálmák, aszparáguszok és vörösen izzó virágú muskátlik közé leterített hánccszőnyegen, az anyósomtól kölcsönkért óriás fürdőruhában elnyúlva, elnehezült potrohú ügyetlen békaként kiterülve feltartottam pocakomat a Napnak, magasra, magasra, hogy csak süsse, melegítse, szeretgesse meg kicsit az én Nikómat . . . Időről időre megtapintottam, óvatosan körülmatattam *Őt* is, megsaccoltam, mennyit nőtt időközben, s próbáltam elképzelni, mint ágazik-bogazik szét lassan a testemben, mint nyújtogatja véremben, izmaimban, szerveimben kíváncsi, erőszakos csápjait, mint vájja belém zsigereimben megkapaszkodó apró horgait, horgonyait, mint szív el tőlem, belőlem, a testemből egyre több erőt és energiát. S nekem úrnöm kell, várnom, *tehetetlenül* . . . De majd egyszer! Megállj! Majd *akkor!* Akkor megkapod a magadét! – fenyegettem meg, s kétségbeesett haragomban a saját, egyre gyakrabban sajgó keblem markoltam és szorongattam meg annyira, hogy kicsordult a könnyem. Ó, micsoda hónapok voltak azok! A szakkönyvek szerint a magzat fogantatása pillanatától hetedik érzékével, finom kis antennáival érzékeli, valósággal átéli az anya lelkiállá-

potát. Szegény Nikoletta! Hiszen én kezdetben majd megőrültem, ver-tem magamat a földhöz, öngyilkos akartam lenni, még a bosszúszomjas, eszement ötletű családirtás is ott motoszkált gárgyult, megkötyagosodott szegény fejemben, amely akkoriban züllött-zagyva-hányingeres alkohollámorban hunyt csak ki esténként nagy nehezen. S most folytassuk a festést. Nem sokra becsülöm, de jó pénzeket hoz. Nicunak ugyan nincs rá szüksége, megkeresi ő a sokszorosát is olykor, de be akarom bizonyítani neki, apósoméknak, az enyémekeknek . . . kicsit magamnak is, hogy *nem vagyok még egészen leírva*, hogy keresőképes vagyok én még azért! Azt hiszem, ügyes iparművész lettem. Még így is. Csak éppen az igazi, a nagy művek kerültek el. Még. Vagy már. S talán mindörökre. Ki tudja, „hány hetem és hány napom van hátra még, irgalmas ég, kérlek, ne légy fukar nagyon!”

*

Mostanában szürkületkor a városnak egy előkertes, pettyes levelű japán babérsommal, sárga barkás hikori diófákkal, ezüsfenyővel, rózsabokrokkal ékes villasorában, szinte az utcai lámpagyújtással egy időben, ha nem is minden áldott nap, de időről időre feltűnik két imbolygó alak: egy vékonyka, megtörtén, bizonytalanul lépegető, bizalmatlanul jobbra-balra tekingető, nadrágos árny, s mellette egy parányi, tőle időnként el-eltávolodó, messze szaladó, a kerítéseken be-beleskelődő, természetközélyeikre fel-felkapaszkodó, majd félhangos „Hoppá!” kiáltással a járdára visszahuppanó kisebb. Az utcabeliek összesúgnak mögöttük: „Ő volna az?” „Hát persze. Nem látod a kicsit mellette?” „De hisz ennek vállig érő dús, aranyszőke haja van. Ilyen gyorsan kinőtt volna? Vagy csak hasonlít rá? Lehet, hogy a húga sétáltatja a kislányt.” „Á! Paróka.” Megszólítani nem merik, mert a parókás (?) szőkeség minden kapunyitkordulásra, lépések közeledtére rémülten megszaporozza a lépteit, s valamelyik sarok mögött igyekszik egérutat nyerni. Egy erőszakosabb barátkozási kísérletre meg, pláne, csak úgy ukmukfukk nyakába szedte vékonyka nadrágos lábait, s a kicsi lányt ölbe kapva egyszerűen sarkon fordult, és visszafelé kezdett rohanni! Egy szempillantás alatt elnyelte őket a sötétség.

*

Nem is lesz olyan rossz ez a mesekép. Sajnos, elég egyenetlen kidolgozású. Amikor nincs hangulatom hozzá, sablonosra sikerülnek a figurái . . . Ám valahányszor Nikóra gondolok, meglevenedik a fantáziám.

Míntha csak neki mesélnék; neki mondanám el ezt a csodatörténetet a szárnyas lóról, a vízimadarokról, tengeri szörnyekről, a halkirályról, erről a furcsa sellőféleségről itt és a mesebeli növényekről. Itt vannak mind, sorban, énrám várnak vázára kifeszített selyemházájukban . . . de már olyan ritkán nyúlok hozzájuk, „játszok” velük. Fáradt vagyok. Ma az apósom vitte sétálni a kicsit. Az anyósom rendszeresen megfőz, kimos. Kímélnék. S közben lopva figyelnek, méregetnek. Meg tudnék olyankor *örülni!* Néha csak azért is munkába temetkezem. Tegnap egy egész halom ruhát kivastaltam. S akkor Nicu halványkék csíkos új ingén – egy rúzsolt. Vagy gyümölcsolt? Esetleg csupán egy rostirón nyoma, elvégre színesekkel is dolgozik. Úgy szeretnék hinni neki! Livi már régen kémkedik a férje után. Azt hiszem, már a kezdet legkezdetétől. A legváratlanabb időpontokban, rajtaütésszerűen rá-rátelefonál az irodájában, hogy ellenőrizze, nem csámborgott-e el valamerre. A kollégáit – mintegy csak úgy mellékesen – kikérdezi. (Azok meg összeröhögnek a háta mögött.) Ha délutánra is bent marad a munkahelyén, benéz hozzá. Mindig talál valami ürügyet. Nem bánja, ha átlátszót is. „Csak hadd tudja, hogy rajta tartom a szemem!”, mondja dühösen. Soha nem mentem utána. Ez olyan . . . megalázó, olyan alantas valahogy. De most? Lehet, hogy okom lenne rá. *Azóta* többnyire sötétben szeretkezőnk. Vagy kombinében maradok, melltartóban. Csodálatos csipkecsodákban és – speciális melltartóban, pfuj! Hogy utálok és megvetem magamat, hogy szégyellem a testemet! Az én szép, formás, megcsönkített testemet! Livi és Nataša biztatnak, hogy ne hagyjam el, ne hanyagoljam el magamat, vegyem fel a harcot. A férjemért. Önmagamért. Vásároltam is egy csomó klassz új cuccot. Gyönyörű fehéreneműt. Az egyik csepp bugyi és melltartó almazöld alapszínű, s mohazöld, rozsdavörös és gesztenyeszín virágok vannak ráhímezve. Megcsináltattam hozzá a betétet is. Nicu is meglepett néhány „tündérhálóinggel”. Úgy igyekszik szegény. Pedig baj van, baj lehet, mert már jó ideje pornófilmeket cipel haza, azokat nézzük együtt. Több-kevesebb sikerrel. Soha nem beszél *arról*. Úgy tesz, mintha semmi nem történt volna. Semmi! *Soha* nem fogom elfelejteni azokat a heteket, hónapokat. Rettogtam, hogy a gyerekem is megkapja tőlem a kórt, hogy a rák egyszer csak átindázik még ott, bent a méhemben, beléje, az én kicsimbe, és *megöli!* Összevissza olvastam minden lehető, kifaggattam mindenkit, aki faggatható volt, de ahányan nyugtatgattak,

éppen annyian el is háritották hümmögve a világos és egyértelmű választ. *Semmi sem bizonyos!* Semmire sincs garancia. Semmire. Hol magamat sirattam, hol őt. Elképzelttem, hogy egy életre meg lesz nyomorítva. Hogy valami testi vagy lelki hibával születik, hogy egy életen át cipelheti majd *miattam* a keresztet. Szegény kicsi egérgém, kicsi, már mozgó gilisztám te, te szerencsétlen . . . Ma még nem is ettem. Néha egészen elfeledkezem magamról. Ha Nikolett itt van, mellettem van, akkor vele én is . . . De ma elvitték. Majd ebédelek. Az anyósom olyan *másként főz*. De nem baj. Szép tőle, hogy egyáltalán. Azért eszem egy kis körtét. Az egy darabban, „spirálban” meghámozott héját valamikor keresztüldobtam, átbucskáztattam a fejemen. Az almáét is. Hogy megtudjam, ki lesz a jövődöbelim. Nem mintha hittem volna benne. A szokások néha erősebbek nálunk. Milyen szokások ivódnak majd Nikóba? Az apósomék románul szólnak hozzá. Én, meg a szüleim, magyarul. De mi Nicuval kettesben, egymással, szerbül társalgunk. Milyen *zavar* lehet a kis fejében. Ha meghalok . . . ha meghalnék . . . egy csapásra megoldódna a nemzetiségi kérdés a családban. Az anyósomék tulajdonképpen már beszéltek is anyuékkal. Finoman megpróbálták meggyőzni őket, hogy ne beszéljenek a gyerekekhez magyarul. Nem, nem tiltották meg . . . Hogyan is tehetnék . . . Inkább csak kérték. *A gyerek érdekében*. No, csak engem merjenek molesztálni ilyesmivel! Nekem már nincs vesztenivalóm. Legalább az a néhány dalocska, versike, mondóka, pár szép szó, mondat . . . az anyanyelvén. Az maradjon meg neki emlékkbe. Az édesanyjától. Ha ugyan . . . Én még *azért bízom!* Olyan görcsösen ragaszkodom az élethez, hogy már szinte fáj. Fáj majd itt hagyni. Ezt a sok szépséget. Most egyszerre olyan szépnek látok mindent! Meg-megsimítom a bútorainkat. A képeket, a porcelánt. *A tárgyakat*. A ruháimat. Nicu öltönyeit. Megszagolgom. Szeretem a dohányszagát. A testszagát. Érdekes, valami egészen különleges illata van a testének, a holmijának. Még most is megbolondít olykor, pedig. Az esőt is szeretem, a langyos esőt. Mindig is szerettem, csak akkor a frizurámat féltettem, a szép, hullámos hajamat. Feltartom az arcom az esőbe, felkínálom a szélnek. Simogassanak. Érjenek hozzám. Tépázzanak, marják érdesre a képem. A Nap! Lehunyom a szemem és érzem, ahogy aranyvörös, izzó karjaival átölel, átfon, belém ivódik, eggyé lesz velem. A fák . . . Alájuk állok, hagyom, hogy rám hullassák leveleiket, megpermetezzenek

a virágorukkal, engem, a már magtalant. Az idén egészen óriásira nőtt az édesköményünk. Embermagasságúnál is nagyobb lett. Nicuval három hatalmas karót is levertünk, azokhoz kötöttük ujjnyi vastag hajtásait. Ő meg csak nőtt, növegetett, s ezernyi „esernyős”, sátoros virágfején millió édes, fűszeres illatú magocska bomlott ki, pattant fel. Így nőhet Ő is bennem, így terjedhet, erősödhet, burjánozhat el bennem alattomosan, gondoltam néha, s olyankor *gyűlöltem* az édesköményünket. De már megbékéltem vele, s a természettel; mindennel. Nem ellenségeim ők. Néha, a kertben sétálva, hatalmas törzse alá állok, átfonom a karjaimmal, s arcom az ánizsillatú magfelhőbe fúrva hagyom, hogy rám peregjen a sok barna csíkos hacukájú, érdes tapintású apró magocska. Ha meg lenne még a hajam, tele lenne velük. Sokáig álldogálok így, nagyon szeretek alatta, nem tudom, miért, talán az erő, a termékenység szimbóluma ő nekem. Néha az eső is ott ér, együtt ázok vele, arcomon folyik, csordogál alá a hús felhőtej, minden porcikámat átjárja. Ilyenkor úgy érzem, egy vagyok a természettel, együtt ázom, gőzölgöm, száradok fel a Földdel, magam is csak egy hajtás vagyok a sok közül, az élet parányi csodája, mint ez a körtemag, ni, itt a nyelvem hegyén . . . Hogy zokogtam, amikor megszületett! Először az örömujjongás a nagy „blutty” után, hogy megvan, kint van, hogy *szabad vagyok végre, szabad*, hogy most már *én* következem, velem is lehet törődni, az én életemmel, hiszen én megtettem, lám, megtettem a magamét. Sírtam, amíg varrtak, de örömben. Kedvem lett volna kezet csókolni a korán kopaszodó, sörtehajú ismeretlen kis dokinak, hálakönnyeiket csorgatni rövid körmű, suta kis kezére, amiért végre valaki *énvelem* is törődik már. Pedig nem érdemelte meg, az utolsó pillanatban bukott be a szülőszobába nagy lihegve, s aztán is . . . hagyott kihűlni, egy másik visítózva vajúdo mellett cövekelt le, a szomszédos szobában, mert az egyre hisztizett, pedig csak órák múlva szült végre, minden komplikáció nélkül. Az én repedéseim, bemetszéseim közben kihültek, kín volt őket összefércelni, kín elviselni, de mi volt ez *ahhoz* képest! Diadalmas voltam és boldog. És csak nagyon-nagyon sokára jutott eszembe a gyerekem. „Él?” kérdeztem, valahonnan nagyon messziről visszaérkezve. „Hát persze”, mondta az ápolónő. Még mindig fent feküdtem a szülőágyon, és a plafont bámultam. „Biztos, hogy él? Nem hallom a hangját . . . *Meghalt?!?*”, sikoltottam fel, de akkor – talán megcsipkedték, vagy megpaskolták a kis testét –,

egy lány, gyengécske, puha hangocska énekelt bele a nagy-nagy csöndbe. Nem sírt, énekelt! „Le-e . . . Le-e”, dalolta meleg, kedves hangján *az én gyerekem*, s akkor belém hasított a felismerés, hogy ezentúl bármit tehet velem vagy ellenem, soha-soha többé nem tudok majd haragudni rá. Akkor sem, ha beigazolódik egyszer, amit kezdettől fogva rettegvé hordtam magamban, az idegszálaiban, s minden firtató, kutató sötét szempár ezt visszhangozta bennem újra meg újra: *hogyan vele, általa a saját halálomat szültem meg.*

Ledőlök egy kicsit. Azt mondta, megnézik a cirkusz állatkertjét. Ne csak képről ismerje a vadállatokat. Csak meg ne marja valamelyik. Minek egy alig kétévesnek vadállatokat mutogatni? Szegény csapzott, fénytelen szemű, kopott szőrű kis cirkuszi mutatványosok. Azok *nem* igazi vadállatok. De azért amilyen idegbajos, szűkölő, megfélemlített roncsok, ha rájuk jön a heppáré, még megharaphatják. Nikolett úgy szeret mindenkit megsimogatni, megszeretgetni . . . Pedig olyan kevés szeretetet kapott tőlem. Meg se szoptathattam. Egyetlenegyszer sem, pedig úgy kívántam! Ugyan milyen lehet az immunrendszere? Röviddel a szülés után sietve megműtöttek, sokáig nem is láttam. Amikor gyűlni kezdett megmaradt emlőmben a tej, első érzésem az öröm volt. A bizonyosság, hogy a testem normálisan működik. Elégedetten tapogattam; boldog voltam, hogy a keblem egyre jobban nekigömbölyödik, szépen feszül. Mondtam, hogy akkor most már hozhatják a gyereket, megszojthatnám. Persze kategorikusan elutasították, hogy is juthat eszembe ilyen botor, esztelen gondolat. Ez megdöbentett, pedig várható volt. Egyszerűen *nem akartam tudomásul venni*. Sokat sírtam akkoriban. Hát még amikor csomók kezdtek mutatkozni az „ép” emlőmben is, belázasodott, kókeménnyé vált, ami persze normális volt, de én akkor majd megőrültem a rémülettől, hogy az is elrákosodott, azt is műteni kell, hogy végem van, végem van . . . Persze segítettek a bajon, van, amin lehet segíteni. „Masztitisz” mondták, közönséges emlőgyulladás. A szokásos. Következett a borogatás, a művi lefejtés, Oxytocin kapszulák, később injekciók. A főorvos leszidta a nővéreket, amiért elhanyagoltak, hagyták elfajulni a dolgokat, pedig az én esetem, ugye, külön kategória, speciális eset . . . Égett az arcuk, később meg is bosszulták rajtam a sérelmüket, noná! Csak sírtam és sírtam. Külön kategória vagyok. Speciális eset. Minden szó fáj, sértett, valóságos fájvirággá lettem. Minden hangsúly változást, szemöl-

dökefelvonást külön elemeztem, magamra értettem, minden gesztusnak jelentősége lett, minden szóban mögöttes értelmet, előttem eltitkolandó „rejtjelet” kerestem. Égő, árgus szemekkel egyre csak figyeltem, figyeltem, hallgatóztam. Befelé és kifelé . . . S aztán egyszerre, váratlanul, a halálvágy. Amilyen vak akarással kapaszkodtam terhességem alatt az életbe, bíztam a gyógyulásban, örültem a sikeres szülésnek, a biztató előjelű műtétnek, úgy hagyott el egyszerre, hirtelen-váratlan az erőm. Már nem akartam élni. Elutasítottam az ételt, nem vettem be a gyógyszereket. Azt mondják, Nicu és az anyám majd eszüket vesztették, de az orvosok megnyugtatták őket: közönséges szülés utáni depresszió. Valamilyen formában a legtöbb nőnél előfordul. Nem csak a „speciális” eseteknél. Ilyen egyszerűek a dolgok. Másoknak. A kívülről állóknak. Azután csakugyan elmúlt . . . Hazajöttem – és nem mertem magamhoz szorítani a gyerekeket! Rettegtem attól, hogy megbetegítem, hogy én betegítem meg, rettegtem, hogy ha magamhoz szorítom, ösztönösen esetleg szopni akar, hogy kis, kemény fejének bökdösésével, aprócska ráncos ökleinek hadonászásával esetleg fájdalmat okoz, hogy feltépődik a sebem, hogy elejtem, hogy felidegesítem . . . Egyszerűen rettenetes voltam, kibírhatatlan . . . S akkor még jelentkezett a „boszorkánytej” is: Nikoletta melléből, aprócska mellbimbójából sárgásfehér váladék kezdett szivárogni, „emlője” megduzzadt. Anyám a haját tépte, anyósom megpróbálta a gennyszerű váladékot kinyomni, ettől Nikó parányi, csontsovány kis testén a „keblek” még jobban meggyűltek . . . Előttem eleinte titkolták volna, de amikor váratlanul az apósom kezdett átkozódni, hogy itt van ni, már a gyerekekre is átterjedt, hogy ez a kór egyszerűen kiirthatatlan, már benne van a „benga” a családban, az egész családjában, hogy tönkreteszik, az egyetlen kis unokáját is meghalasztják . . . Hát azt már nem lehetett nem meghallani. Kiugrottam az ágyból, magyarázatot követeltem . . . majd mindent magamra vállaltam, ordítva vertem a mellem, hogy igen, én vagyok a bűnös, mindenért csakis én, kizárólag én vagyok hibás, hogy öljenek hát meg, öljenek meg végre, mert ezt ép ésszel egyszerűen nem lehet kibírni! . . . Aztán Nicu halál-sápadtan beállított az Egészségügyi ABC-vel, odavágta az asztal közepére, leordított valamennyiünket, és felolvasta a 177. oldal harmadik bekezdését (azóta betéve tudom minden szavát): „Újszülöttek emlőjéből gyakran tejszerű váladék (boszorkánytej) nyomható ki, ez az anyai

szervezetből a magzatba átjutó hormonok hatására jelentkeznek, s minden gyógykezelés nélkül napok alatt megszűnik. Nyomkodása nemcsak felesleges, hanem a fertőzés lehetősége miatt veszélyes is.” Mint akiket lekaszáltak. Egyikünk erre szédelgett el, a másikunk arra. Anya borogatást tett a kicsi mellére, az apósom nagy garral és reverenciával bocsánatot kért, én meg csak sírtam, sírtam, sírtam, azt hittem, minden könnyemet elbőgöm akkor. Hát már soha nem lesz ennek vége? . . . Nem, azt hiszem, soha. *A félelem*, a *gyanakvás*, az örökkön örökkéig való *résen levés* mindörökre megmarad már. Bennem és körülöttem. S ez még a legkevesebb.

*

Már jóval szürkület után a városnak egy előkertes, díszfákkal, díszbokrokkal, különleges virágfajtákkal ékes villasorában nagy ritkán feltűnik két alak: egy hosszú, bő, afféle mindent takaró köpenybe takaródzó magas nő, akinek dús fekete sörénye, divatos sötét óriás szemüvege szinte a teljes arcát eltakarja, és egy parányi, tőle időnként el-eltávolodó, messze szaladó, a díszes vasrácsos kerítéseken be-beleskelődő, terméskő szegélyeikre fel-felkapaszkodó, majd hangos „Hop-pá!” kiáltással a keskeny, gondosan nyírt pázsit szegélyezte járdára visszahuppanó kisebb. Az utcabeliek összesúgnak mögöttük: „Ó volna az?” „Ugyan! Már mióta szőke parókát visel. Ez egy fekete nő.” „De a kislány . . . Nézd csak meg jobban. A kislány – ugyanaz.”

Már alig látni. A bokrokon, a titokzatosan sötétbe burkolódzó fákön súlyos esőcseppek ülnek. Két, utcára ültetett vadcseresznyefa alatt elhaladtukban néhány ázott, „szivarrá” pöndörödött falevél kíséretében esőcseppek hullnak rájuk, meg apró, lilásrózsaszín bogyók. A lányka, mint kiskutya rázza meg, szabadítja meg tőlük göndör üstökét, de az asszony meg sem rezdül. A lámpafényben nedvesen csillogó úttesten, hosszú, fényes ezüstcsikot húzva maga után, egy csiga mászik. A kislány odaszalad, vidoran körül táncolja, és közben selypesen énekelni kezdi a csigacsalogató nótát:

– Csigabiga gyere ki, ég a házad ideki. Kapsz tejet, vaját, holnapra is marad.

Az asszony áll mellette, vár. Nézi őket. Aztán azt kántálja a kislány:

– Ha nem jössz ki, összetöröm házadat! s már rá is talpalna a gyanútlanul közlekedőre, de az asszony rászól csendesen:

– Ne. Ne bántsd.

– De hát miért? A csigák kártékonyak, és *nagyon* összerágják a káposztát, a retket, a virágokat, meg mindent. Csúnyák és rosszak. Nagypapa mondta!

Az asszony lehajol, két uja közé csippenti a nyomban házába bekotródó jószágot, majd áthajtja az egyik kerítésen. – Élőlények – mondja.

A kislány nyűgösködik. – Mamikám, fázom – mondja. – Menjünk haza.

Az asszony nyel egyet. – De hisz csak most jöttünk ki . . . Gyere, játsszunk valamit . . . Tudod mit? Fogócskázunk. Te vagy a fogó! – Tenyerével gyengéden megpöccinti a gyerek vállát, és futásnak ered. Lassan, komótosan fut, közben hátra-hátranéz, hogy a kicsi tudja-e követni. A gyerek picit csodálkozik, de aztán felkacag, és az anyja nyomába ered. Ráver a fenekére. – Te vagy a fogó! – S már szalad is, fürgén szedi kis tömzsi lábait, sőt – csak hol, kitől tanulta? – már „cselez” is, cikcakkban fut, egyre messzebb, egyre távolabb. Az asszony úgy tesz, mintha már-már beérné, de hogy a nevetve hátra-hátrasandító kislány sikkanna mindig továbblendül, egyre jobban lassít, lassít, végül megáll. Már több saroknyit futottak. Sötét van. Néhány utcai lámpát a kölykök kiparittyázhattak, a „foghíjakban” az ólmos ködszitalásban a házszámok is alig kivehetőek. Az asszony a földgiliszta-árus kidőlt-bedőlt drótkerítésébe kapaszkodik. Forog vele a világ. Meggörnyed, hányni próbál. Ahogy felpillant, az udvar mélyén meglátja a szabályos téglalap alakúra púpozott gilisztaágyásokat. Ez megnyugtatja. Már tudja, hol vannak. – Mama! – hallja messziről a kislány cérnahangocskáját. – Mama, hol vagy? Gyere már! Ipiapacs, te vagy a fogó! Ipiapacs, te vagy a fogó! – Az asszony hány. Nagy sokára megáll mellette a gyereke. – Miért nem jössz már? Meddig várjon rád az ember?! Ipiapacs. Vagy nem most kell mondani? – Ezen nevetni kell, ezen az „emberen”. Alighanem az apját utánozza. De a nevetéstől újfent valami keserű lé tolul fel benne fájdalmasan, hát inkább abbahagyja. Megpróbál felegyenesedni, de megtántorodik. – Figyelj! Most mást játszunk – mondja elfúló hangon. – Tudod, azt . . . azt játszunk majd, hogy . . . hogy *részegek* vagyunk . . . és hogy . . . egy kicsit tántorgunk.

– Hogy részegek vagyunk? De hogy, mama, hogy? Én is részeg akarok lenni!

– Így valahogy, látod? Gyere. Gyakoroljuk. Hazáig.

– Ha-ha-ha. Részeg disznó! Te részeg disznó! Jól csinálom? Ugye szuper? – bugyborékol fel a nevetés a kislányból, és igyekszik pontosan úgy dülöngélni, tántorogni, ahogy az anyjától látja.

– Emelj fel, én csengetek! Én! – kéri az anyját, hazaérve.

Az asszony felemeli, s a kissé túl magasra épített kerítés párkányára állítja lihegve, de annyira szédül, hogy maga is rádől, hozzádől, valósággal a kerítéspálcákhoz tapasztja a lányát.

Az anyósa jön ki elébük. A sötétben alig képes kivenni szinte egygyéforrt fekete gubancukat. – Mi van veletek? Mit csináltok ott? – kérdezi gyanakodva. – És hol a csudában voltatok ilyen sokáig? A frászt hozzátok az emberre!

– Mi most, nagy, nagy, kövér, részeg disznók vagyunk! – lelkenedezik Nikoletta. – A mama is részeg, de én sokkal jobban tudok dülöngélni. Idenézz! – s hogy leugrik, az anyja erejét vesztetten hátrazuhan. A kislány rákacsint a nagyanyjára. – Ugye, jól csinálja? Igazi Miss Piggi. De ezt nézd most meg! – s maga is hanyatt vágja magát a latyakos úttesten. – Ötös! Ugye, nagymama, ötös? Csillagos! Amilyeneket a Lackó és Viorel kapnak az iskolában . . .

*

Olyan csend van itt körülöttem. A házban szinte mindenki lábujjhegyen jár, suttogva beszél. Nicu tegnap új vásznakot, festékeket vásárolt, de én már egyre nehezebben tudok felkelni, s a festőállványomhoz ülni. Inkább már csak az ágyban, párnákkal felpolcolva, rajzolok. Körülöttem a műveim. Nicu mindet azonnal felakasztja, hogy lássam őket magam körül. Persze többnyire őket, az enyéimet festem, rajzolom. Nicut és Nikót, ezeryni változatban. És persze önmagamot. Egyre ráncosabb, megtörtebb, egyre „karakteresebb” önmagamot. Mint Rembrandt. Sokszor elnézem kedvenc Rembrandt-reprodukciómot, ezt a már pillátlan/szemöldöktelen, enyhén megtokásodott, téstaszzerűen lággyá, petyhüdtté tertyedt öregkori önarcképet, a mester híres kalap- és turbángyűjteményének egyik díszpéldánya alól kikunkorodó ősz fürtjeivel, a szétázott arcból előtüremelő megnövekedett orral, beszívott ajakkal, és a még mindig, azt mondják végig élénk, tiszta, érdeklődő, töretlen fényű sötét szempárral. Az élet végén. Ilyen – milyen? – lehet az élet végén. Neki a betevőért kellett harcolnia az utolsó pillanatig, ott Amszterdam

zsidó szegénynegyedében. Nekem mindenem megvan. A legmodernebb bőr és vessző ülőgarnitúrák (csak már ülni nemigen tudok rajtuk), hatalmas szobaelválasztó akvárium, mese-fürdőszoba beépített masszázsrendszerrel, tompa fényű függönyök a térelválasztó üvegfelületeken, délszaki növények . . . Szépség és jó mód. Meddig?! – hasít belém néha, és már nem is az fáj, hogy hamarosan itt kell mindezt hagynom, hanem mert *őket* félttem. A jövőtől. Másoktól, az erősebbektől, kíméletlenebbektől. Önmaguktól. Semmi sem örök, semmi sem megtartható. Az ember élete mint homok folyik ki, s pereg szét lassan az ujjai között, hiába szorítja össze egyre görcsösebben a markát. Rembrandt 63 éves volt. Én 34 se vagyok. A barátaink azt mondják (talán vigasztalásnak szánják), mint művész, kezdek beérni. Nem, nem hasonlítgatom magamat Rembrandtéhoz, ez hülyeség lenne, csak a magam szűk kisemberi keretei között, persze, de akkor is! Mióta harcolok már azért, hogy ne csak lakásszépítő, ügyes kezű iparművész legyek, hanem valami többet, valami mélyebbet mutassak fel végre önmagamból és a világból. „Téged a szenvedés érlelt művésszé”, mondta a minap Aurel, és megsimogatta a kezemet. A már csontsovány kezemet. Valamikor alighanem tetszettem neki, bár erről sohasem beszéltünk. Valamikor, amikor még nem perzselt/fonnyasztott „érettebbé” a bennem munkáló ismeretlen erő, de a kezem párnás volt, és az arcom még makulátlan babaarc. Az elmúlt hónapokban festettem magamról egy ideálképet is odaképzelt dús, loboncos szőke hajsátorral. Amikor Nikó megkérdezte, hogy ki ez a szép néni ott a két ablak közötti képen, bele kellett harapnom az öklömbe, hogy fel ne üvöltsek. Érdekes, mennyire félttem mindig *kiadni* magamat. A *szépség* dalnoka voltam, a színeké és a cirádáké, de mindaddig képtelen voltam az önleleplezésre. Kinek mi köze hozzá, hogy itt, belül, mi rejtezik, bujdosol a sötétben. A pénzükért tündérszép kendőket, sálakat, „aranyat”, játékot nevető díszpárnákat, terítőcskéket, falra akasztható meseképeket kaphattak a megrendelők, ontottam őket bőkezűen, nem vethet senki semmit a szememre, de az érzéseim, a gondolataim, a vonásaim nem voltak eladóak. Azt hittem, önmagamat védem meg a körülbástyázással, pedig csak kalodába zártam, s most, amikor már fuldokolva nyitnám, zárnám ki önként vállalt cellámat, úgy érzem sokszor, hogy túl késő, a béklyóvasak belenőttek a húsomba. Nem szégyellném már megfesteni testi és lelki ráncaimat, szeplőimet,

ronda, elmérgesedett/gennyesedett sebeimet, egész piti, irigy, nyüsztő-en rettegő belső nyomoromat. Csak a kezem erőtlen már. A lelkem nyitott, felkészült, adakozón, megbocsátón, segítőkészen tárulkozó. Az agyam tiszta, úgy érzem, sok rejtett belső összefüggést is megértek, vagy legalább megsejtek már, végre el tudnám mondani, árulni a *titkokat*. De az ajtók nem arra nyílnak már, amerre én akarom, egyre könnyebbé váló lényem valami ismeretlen „tölesér” felé sodródik. Érzem a szívó, elszívó erőket. Még megkísérelek ellenállni. „Nekem még dolgom van itt”, mondanám. „Most jött el a vallomásom ideje. Végre felismertem a *hogyanokat* és a *miérteket*.” Senki nem felel. *Nem felel* . . . És én megyek, *elmegyek*. Pedig maradnék.

Nicu rendesen viselkedik. Itt *mindenki* nagyon, szinte emberfeletten rendesen viselkedik. Mégis, szinte már biztos, sőt *holtbiztos* vagyok benne, hogy van valakije. Az ilyesmit megérzi az ember, a betegeknek pedig, akárcsak a vakoknak, ilyenkor már működésbe lép a hatodik, vagy hanyadik érzékük. De már féltékeny sem vagyok. Megkértem, a koporsót majd okvetlenül zárják le, nem akarom, hogy *úgy* lássanak. Ne sajnáljon le engem senki. Érdekes. Annyiszor látom magamat . . . tükrőben, az önarcképeimen, és mégis . . . Amikor legutóbb a szüleim elhozták hozzám látogatóba Nikót, már nem mert bejönni a szobámba! Lecövekelt a küszöbön, s csak bámult rám üres, tétova, rémült szemekkel. Mit láthatott, milyenek láthatott, ami annyira megdermesztette? „Lchet, hogy ez az utolsó alkalom”, gondoltam akkor, és igyekeztem erőt venni magamon. Játsszuk hát el utolsó játékunkat. Felragadtam, magamra terítettem egyet a mellettem heverő sokfajta selyem- és tüllkendő közül, amelyeket kellékek gyanánt halmozott fel az ágyamon Nicu, mert egy újabb önarckép megrajzolásához gyűjtögettem az erőt. – Na, ki vagyok? Találd ki, ki bújt el ez alatt a mesetüll alatt! – suttogtam kizsáradt szájszállal a lányomnak. Nikó sokáig mereven figyelt. Összeszorult a szívem. „Istenem, hagyd, hogy végigjátszhassam . . .” – Na, mi van, kisasszony, nem megy a játék? Szabad a gazda, hm? – kérdeztem reszelős hangon. Nikó kedves, gödrös kis arcát végre előntötte a mosoly. A jól ismert mondat, a *szabad a gazda* felcsillanthatott benne valamit régi játékainkból, mert felkiáltott:

– Nem, nem szabad a gazda, te csak várj . . . Mindjárt kitalálom . . .
– de csak állt ott, és nézelődött. A nagypapja lökdöste volna előre, a

nagyanyja nagy sebbel-lobbal suttogott valamit a fülébe, de ő csak egyik lábáról a másikra állt, és hallgatott. Gondolkozott?

Vaktában dúdolni kezdtem ott a tüll alatt. Nem is gyerekdalt, hanem, magam sem tudom, miért, egy még nagyanyám kedvelte ősrög operett-részletet: „Tündérr királynóm, légy a párom, szállj le, szállj le, pillészárnyon, ó szállj le hát, fénylőn, fehérén, szállj le a szívemre, álmaim szerelme, szállj, szállj, szállj . . .”

– Tudom már! Te vagy a Tündérr királynő. Annak van ilyen szép fátyla – mondta Nikó, és megvakarta a füle tövét. Erre emlékszem már csak, erre a pici, jól ismert, meghitt mozdulatára, ahogy rövid körmű, tömpe kis ujjáival a tejszagú, babaszagú kis fülét vakargatja . . . Erre sokszor visszarévedek . . . Ez az utolsó képem róla. Nem tudom, mi volt azután. Nyilván elvitték, mert nem jött oda hozzám, *nem mert!* Én meg nem rohantam, nem kúsztam-másztam oda hozzá, hogy magamhoz tépjem, és a tüllt sem lebbenthettem fel az arcomról, mert a tündérr királynő . . . a tündérr királynő . . . Istenem . . . a tündérr királynő . . .

*

A kisvárosnak egy előkertes, pettyes levelű japán babérsommal, sár-ga-barkás hikori diófákkal, ezüstfenyővel, karcsú ciprusokkal, tearózsa-bokrokkal ékes villasorában állítólag szürkületkor, ködszítálós esős délutánokon, vagy felhőgomolyos, borús-sötét estéken a szomszédok néha látni vélnek két imbolygó alakot: egy nyurga, légiesen suhanó nadrágkosztümös árnyat és mellette egy parányi, tőle időnként el-eltávolodó, messze szaladó, a vaskerítéseken be-beleskelődő, terméske szegélyeikre fel-felkapaszkodó, majd félhangos „Hoppá!” kiáltással a járdára visszahuppanó kisebbet. A magasabbnak hol hullámos szőke, hol egyenes szálú „kleopátrásan” egyenesre vágott dús fekete paróka veri a vállát. „Láttam őket!”, suttogják, sepegik olykor egymásnak. „Őket, kettőjüket? A kislányt meg az anyját?” „Őket, őket . . .” „De hisz már rég . . . Amál volt is a temetésén . . .” „Hétfőn Birdicné is találkozott velük . . . Azt mondja, bújócskáltak, kergetőztek egymással. Játszottak.” S hideg-lélősen, babonásan, sietve keresztet vetnek.

FIATALOK MŰHELYE

A középiskolások műfordítói vetélkedőjére készült trásokból

ÓDA A MAGÁNYHOZ

ALEXANDER POPE

I.

Milyen boldog ő, kit nem kell óvni
Szeszélyes csábítástól, falvak zajától;
Boldog fellélegzés az ismerős levegőben,
Saját földjén.

II.

Akié a csorda a tejjel, akié a mező a kenyérrrel,
Aki felruházza a seregét,
Akié a nyári bőségben a fák árnyéka,
Télen a tűz.

III.

Áldás! Ki talál feloldozást
Óránként, naponként, az évek gyorsan siklanak el,
Testben lélek, gondolatokban béke
Naponta csendesebb.

IV.

Hangok alszanak éjjel; tudás és gondolat
Keveredik, édes pihenés
És büntelenség, elmélyüléssel járó
Ártatlanság.

V.

Ezért hagyj élni süketen, vakon;
Így hagyj meghalni, gyászolatlan;
Hamisak a szavak, és ne kő legyen,
Ahol megpihenhetek.

*

KÖNNYEK, ÉRTELMETLEN KÖNNYEK

ALFRED LORD TENNYSON

KönnyeK, értelmetlen könnyeK, tudom, hogy semmit sem jelentenek.
KönnyeK, melyeK kétségbecsést
Ébresztenek a szívben, és összegyűlnek a szemben,
Amikor belevészek a boldog őszi mezőkbe,
És visszaemlékszem a napokra, melyeK nincsenek többé.

Friss, mint az első napsugárban csillogó csiganyom,
Mely felhossa a barátainkat az alvilágból,
Szomorú, mint az utolsó, ki elpirul,
És elsüllyed a látóhatár szélén minden, amit szerettünk.
Oly búsak, oly frissek a napok, melyeK nincsenek többé.

Ah, szomorú és veszélyes, mint a komor nyári hajnal,
A madarak reggeli félálomban szóló dalai
Fülbemászóak, és elmélyülnek a szemek
Az ablakkereten túl a lassan kitáguló fénylő térben.
Oly búsak, oly veszélyesek a napok, melyeK nincsenek többé.

Kedvesem, ahogy visszaemlékszem halál utáni csókjaidra,
Édesek, mint azok a reménytelenül erőltetett látomások,
Hogy ajkaid csak az enyémeK; a remény mély, akár a szerelem,
Mély, akár az első szerelem, minden megbántás vaddá teszi.
Ó, halál az életben, napok, melyeK nincsenek többé.

*

NYÁRI IDILLIKUS DOMBOKON

A. E. HOUSMAN

Nyári idillikus dombokon
Andalító a folyó hömpölygése,
Távolról hallom a kitartó dobogást
Dübörög, mint álombeli zajongás.

Távol és közel, halkán és hangosan
A Föld útján,
A föld ételévé válva,
Katonák menetelnek, mindegyre a halálba.

Kelet és Nyugat mezőn felejtett fiai,
Elesett bajtársak elszíneződött csontjai,
Bájos fiúcska már halott és hitvány,
Senki, ki életre keltse.

Messziről hív egy üvöltő harsona,
A magasból sikoltó fuvola válaszol,
Asszony, vigyél magaddal, feltámadok.

SZABÓ Anikó fordításai

*

A FIATALSÁGRÓL ÉS AZ ÖREGSÉGRŐL

JOVAN DUČIĆ

Senki sem hiú a fiatalságára, és nem is érzi magát egészen boldognak azért, mert fiatal; ellenkezőleg, mindenki boldogtalan is, kétségbeesett is, amikor öreg. Eszerint mondhatni, hogy a boldogság érthetetlen, csak a szerencsétlenségek nyilvánvalóak. A lényeg az azonban, hogy a fiatalság nem tudja, hogy mi a vének nyomorúsága, mint ahogy jól tudjuk idősebb korunkban, mi volt az ifjúság boldogsága. Ezért az emberek a vénséget saját nyomorukként, a nők pedig saját szégyenükként élik meg.

A fiatalság boldogság és uralkodás; a testi szépség és lelki üdeség varázsa; a fizikai erő szépsége; a remény határtalansága; fényűzés a tervezésben, ezek

közül mind óriási és mérhetetlen, és mind valószínűnek látszik, még akkor is, ha lehetetlen. Ifjúság, túl gyakori és túl váratlan örömök; az optimizmus minden forrása nyitott; az álm igazság, a szerelem az élet fölé van helyezve. Ezek szándékok, melyek fele hősi, fele meg rabló. Az ifjú összeesküvő; a fiatal lány pedig lázadó. Minden keret szűk, és minden folyó átugorható. Minden ötlet elavult, és minden tekintély erőszak. Minden ember a másik vetélytársa, és minden boldogtalanság oka a szerelem.

Minden törvény zsarnok, és minden utópia ötlet. – Ez az ifjúság. De az élet a paradoxon, és olyan féktelenség az ábrándozásban azt teszi, hogy a dolgok az évekkel fokozatosan csökkennek, és végül az ember kétségbeesik, annál nagyobbba, amennyivel a fiatalsága teljesebb volt, és amennyire féktelen volt álma az életről. Az emberek többsége, akiknek fiatalsága szerencsétlen volt, azzal a hittel távoznak az életből, hogy csak ők voltak szerencsétlenek, de a szerencse mégis létezik. Ezzel szemben a legnagyobb része a nagyon szerencséseknek az életet úgy fejezi be, hogy azt hiszi, az élet komédia, az emberek meg komédiások.

Az időskor valóban a legrútább dolog a világon. Az aggság nemcsak az utolsó korszaka az emberi életnek, hanem az öregség betegségét is jelent. A vénember degenerált, a vénség pedig torz. A hajlott korú emberek akkora terhet jelentenek, hogy voltak népek, amelyek a bizonyos kort megéző véneket megkövezték, akár a boszorkányokat vagy a vámpírokat. A mi korunk igazságosabb. Egyébként manapság senkit sem tartanak öregnek. A fiatalság és az aggság mércéje ma kevésbé testi, mint szellemi elv. – Végül és szerencsére az öregség csak a buta emberek és a csúnya nők betegsége. Az okos emberek és a szép nők számára nem létezik aggság. Az okosnak nem szabad megöregedni, a szép nő nem tud megöregedni. Az értelem és a szépség csak változnak, de idővel nem sorvadnak el. Aki egyszer valóban fiatal volt, az nem válhat valóban vénné, mint ahogyan az ember, aki valóban okos, nem képes butává válni. Betegszabadsággal ez ember tönkremehet, de ez a fiatalokat is sújtja. Így Xenophón filozófus száz évig élt, Püthagorasz megközelítőleg ugyanannyit. Az isteni Platón is nagyon sokáig élt, mert kilencszer kilenc évet töltött be, mely az adott kor szerint a legtökéletesebb számok szorzata; nyolcvanegyedik életévét betöltve ez a bölcs a születésnapján halt meg. Ezért Platón esetét úgy tekintették, mint az élet és a halál tökéletességét. Még Szophoklész, a költő is kilencven évet élt, és százhusz tragédiát írt, de ezek közül csupán hetet őriztek meg. – A nemes dolgok nem korosodnak, csak megváltoztatják külsejüket, sokszor még szebbre. A szépségnek minden évada megvan, mint a természetnek, de nincs romlásideje, mint ahogy a természetnek sincs. Az arany nem avul, mert nemesfém; és a penteléji márvány sem, mert nemes ásvány; Platón nem öregszik, mert nemes szellem, ahogy Leliusz sem, mert nemes szívű.

A hajlott korban az ember arcán megmutatkozik a jellem és a lélek, mint ahogy egy hegy domborzata csak télen mutatkozik meg, amikor az erdő elveszíti lombzatát, és teljesen lemeztelenedik. Vannak arcok, melyek a vénséggel valami szent vagy bölcs, mások kínzott vagy beteges, ismét mások pedig állati vagy vadállati vonást kapnak. Ismerek gonosz emberket és gonosz nőket, akik arcán fiatal korukban nem tükröződött a jellemük, mert a fiatalság mindenkor és mindenben mérhetetlen szépség. De ugyanezek az arcok az öregségben undorító és irtózatot keltő alakot kaptak, vonásaik rosszindulatúvá, tekintetük gyilkossá vált. Így a természet is és az érzelmek is csak az öregségben kapják meg a nyitott és világos kifejezésüket. Okos és nemes lelkű emberek csodálatos bácsik lesznek, akikkel öröm kapcsolatba kerülni. Valaki megöregszik, mint az arany és a márvány, de valaki úgy vénül meg, mint a cipő. Amikor a közönséges ember megvénül, csúffá változik. Ezért a hajlott kor tükörként mutatja be, mi volt az ember belülről egész életében, még akkor is, ha a fiatalság álarca takargatta az egész torzságot, amely mögötte lapult.

Nagyon bölcsnek kell lenni ahhoz, hogy csúfság nélkül öregedhessünk meg, és gonoszság meg szomorúság nélkül – ez a három végzetes dolog együtt jár. Még arra is van módszer, hogy sohasem öregedjünk meg: államokat, nőket és könyveket kell váltani; vagy legalább egyet ez a három közül. Különösen a tőlünk fiatalabbak társaságában kell tartózkodni. Az idősek sűrűn beszélgetnek a betegségről és a halálról, leginkább álmatlanságról és a rossz emésztésről; a fiatalok a nőkről, a harcokról és állandóan új tervekről és szándékokról, mindenről, ami az öregek számára már régen nem létezik. Az aggastyánokat a családjukban a gyerekek fiatalítják meg, de az egyedülálló öregeket csak a társaság fiatalíthatja meg. Szerencsétlenség bevárni az öregkort fiatalkori szokásokkal, amelyekre már nincs erő, és amelyhez már nincs joguk. Ezért kell már korán kigondolni egy szenvedélyt az aggkorra akkor is, ha az csak egy tudomány vagy szeszély. Mindenképpen a hasonló korú öregekkel való barátkozás, betegekkel való barátkozás. Az ember megöregszik az öregeket hallgatva, és beteggé válik a beteget hallgatva.

Igaz, az évek sem fejezik ki pontosan az ember korát. Létezett a világon fiatalság és öregség már azelőtt is, mielőtt az emberek össze tudták volna számolni élet éveiket, és valószínűleg az olyan élet boldogabb volt. Egyébként valaki jól mondta: ha nem lennének számok, nem tudnánk, hány évesek vagyunk. Mert a fiatalság és az öregség nem ugyanazt jelenti minden embernek; sokan vannak, akik a gyermekkorról sem tudtak, a fiatalságról sem, vagy a vérmérsékletük vag az átélt keserűségek miatt. Azért az emberek nem egykorúak, akkor sem, ha egyidősek. Léteznek fiatal aggastyánok, mint ahogy van sok öreg ifjú.

Az ember addig nem érzi magát öregnek, amíg a szülei élnek. Azután másképpen érzi magát korosnak az ötven körüli ember, akinek gyermekei is vannak, és másképpen a szintén ötven körüli ember, akinek nincsen gyermeke. Az öregség érzete sokszor ezért nincs meg abban az emberben akkor sem, ha utoléri a hajlottabb kor, és akkor sem, ha a test végre már fáradni kezd. Vannak emberek, akik egy belső erő folytán nem akarnak öregek lenni, mint ahogy mások nem ismerik el, hogy betegek. Az ilyenek valójában soha nem vének, csak tehetetlenek, és nem betegek, csak erőtlének. A modern művelt ember mind kevésbé ismeri el az öregséget, mert a saját életét inkább lelki mércékkel méri, nem fizikai képességekkel. Ezért a mai Európában inkább idősebbek uralkodnak, ellentétben a régi Rómával.

SZILÁGYI Miklós fordítása

Zsáki István: Kísérletek, olaj

SZOMBATHY BÁLINT*

JUGOSLO JUGOS

БРАДЕР КУРЗИВ БЕЛИ

VIA N U POT REBE

Jugoslovenski standard
JUGOSLOVENSKI STANDARD

Jugoslovenski standard
JUGOSLOVENSKI STANDARD

Jugoslovenski standard
JUGOSLOVENSKI STANDARD

Jugoslovenski standard
JUGOSLOVENSKI STANDARD

Jugoslovenski standard
JUGOSLOVENSKI STANDARD

Jugoslovenski standard
JUGOSLOVENSKI STAND

Jugoslovenski sta
JUGOSLOVENSKI

jugoslovenski
JUGOSLOVE

Југословенски стандард
ЈУГОСЛОВЕНСКИ СТАНДАРД

Југословенски стандард
ЈУГОСЛОВЕНСКИ СТАНДАРД

Југословенски стандард
ЈУГОСЛОВЕНСКИ СТАНДАРД

Југословенски стандард
ЈУГОСЛОВЕНСКИ СТАНДАРД

* A pontos közlés érdekében megismételjük Szombathy Bálint versét.

KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK

A KALANGYA VÉGE

BÁNYAI JÁNOS

1944 a *Kalangya* megjelenésének utolsó éve, a XIII. évfolyam. Júliusig folyamatosan hét száma jelenik meg, majd egy hónap kihagyással szeptemberben az utolsó folyóiratszám – Utasi Csaba adata szerint – „mindössze harminc oldalon”. A „délvidéki irodalmi és művészeti folyóiratot” ekkor, miként a háború egész ideje alatt, Herceg János szerkeszti. Címlapján azt is feltünteti, hogy a *Kalangya* „Szteleky Kornél és Csuka Zoltán alapítása”, talán nem véletlenül, hiszen Herceg irodalomszemlélete alapjaiban Szteleky regionalizmuselméletére támaszkodik, és ez jól látszik a folyóirat lapjain, Csuka Zoltán pedig hathatósan támogatja a folyóiratot, hiszen az impresszum őt jelöli meg „a központi ügykezelés vezetője”-ként.

Utasi Csaba pontos megfigyelése szerint Herceg János a *Kalangya* szerkesztőjeként „feltétlen híve volt a regionalizmusnak”, aminek az a magyarázata, hogy ezáltal tudott „válaszfalat húzni irodalmunk” és a háborús évekre olyannyira jellemző „szédelő mélymagyarkodás” közé. „Minél következetesebben törekedett a lokális jelleg érvényesítésére, írja Utasi Csaba, annál inkább csökkent a *Kalangya* esztétikai színvonala, de egyidejűleg folyamatosan csökkent a magyar sovinizmus mérgező hatása is a lapra, úgyannyira, hogy idővel viszonylag független szigetté válhatott a folyóirat, mely nem élve vissza többségi helyzetével, Vajdaság ügyét kívánta szolgálni.”

Erről, a folyóirat szerkesztésében megmutatkozó „viszonylag független sziget”-ről kívánok itt most néhány szót szólni. Mégpedig nem a *Kalangya* Herceg szerkesztette háborús évfolyamainak egészét vizsgálva, hanem afféle mikroelemzéssel egyetlen szám példáján mutatva meg, hogyan érvényesül a regionalizmus, a lokális, a „helyi színek” elve a folyóirat közleményeiben, az írások szerkesztői elrendezésében, az új és a régi anyagok megválasztásában.

Nem találokra és nem véletlenül választottam e rövid mikroelemzés tárgyának a *Kalangya* 1944. február 15-én kiadott, a XIII. évfolyam 2. számát, amely címlapján Ady közismert fényképét közli, jelezve, hogy a februári szám akár Ady-számnak is tekinthető, holott nem csak, sőt terjedelmének alig egynegyedében összpontosít Adyra, tartalmának további részében éppen az emlegetett regionalizmus és lokális elvét hirdeti szinte minden közleményében.

Az Ady-válogatás közlésének ürügyéül Ady halálának huszonötödik évfordulója szolgált, és erről A halhatatlan Ady Endre címen bevezető írást közlő Herceg János említést is tesz, mondván: „Ma, halála után huszonöt esztendővel, tapasztalhatjuk, hogy a magyarok elfogadták Ady Endrét. Nagyságát, költészetének szokatlan ragyogását elismerik a mélyen és magasan élők egyaránt.” Bár hozzáteszi, hogy „ez az elismerés nem az igazi Adynak szól”. Herceg szerint „Az igazi Ady, aki utálta a poshadt állóvizet, aki csakugyan lábbal tiporta az álszent kispolgári morált, aki a nyugtalanság ígét szórta széjjel, nem ezt a szürke nagyságot, nem ezt a temetői ünneplést érdemli.” Jogosan tehetjük fel a kérdést, milyen más „ünneplést” kínál a *Kalangya*-szerkesztő Ady halálának évfordulójára? Ez a másfajta ünneplés a „békés jövőről” való álomlátás Ady vágyainak jegyében, „ahol – írja Herceg – boldog lesz a magyar, és boldogok lesznek a velünk élő népek”. Ezért idézi Ady közismert sorait: „Hiszen magyar, oláh, szláv bánat / Mindigre egy bánat marad.” Ezért közli újra Todor Manojlović szerb költő 1929-ben íródott Ady védelmében című cikkét, amely „eredetileg az egyik szabadkai magyar lapban jelent meg”, ezért ír ő maga rövid cikket *Ady szerb-horvát fordítói* címen, ezért közli újra Ady *Egyedül a tengerrel* című versét Mladen Leskovac és a *Séta bölcső-helyem körül* Todor Manojlović fordításában, és hivatkozik említett cikkében Adynak Krležára tett hatására . . . De itt van még Csuka Zoltán *Az üzenő Ady* című alkalmi költeménye, amely Szabadkán született „negyedszázaddal Ady halála után”.

Ne feledkezzünk meg róla, 1944-et írtak akkor, a nagy háború már a kifejlet felé közeledett, a reményt és a veszedelmet egyaránt előrejelző háború végi béke felé. A *Kalangyát* szerkesztő Herceg Adyval, Ady vezetésével keres utat a szerb költészet és a szerbek felé. Kinyújtott kezére a korábbi évekből érkezik kézfogás. Ezt Herceg érzékelte és érzékeltette is a *Kalangyában*. Nem érkeznek új munkatársak a szerb irodalom irányából, ezért kénytelen a régiek újraközlésével teremteni kapcsolatot. A kapcsolatok keresésével az említett folyóiratszámban nem áll meg Adynál. Cikkét közöl (az egyelőre ismeretlen) Szabadkai Kiss István tollából Jovan Dučićről, és – ami ennél is beszédesebb – Féja Géza írását Papp Dánielről. Féja azt hangsúlyozza, hogy Papp Dániel, Mikszáth Kálmán tanítványaként, „a századforduló könnyelműn és fölényesen magyarkodó légkörében . . . elbeszéléseinek jelentékeny részét honi szerbek-

ről írta. És komolyan vette őket, érezte, hogy múlhatatlan dolgot képviselnek: a több mint ezer esztendő óta belénk folydogáló Bizáncot, a lelkünk mélyén még pihegő óhitet s a szláv lelkiséget, mely szín a magyar életérzés és kultúra gazdag szötteésében. Érezte, hogy a magyar lélek bölcsességével, egyensúlyával és tisztult emberségével szemben a szláv a nagy és örökös inger, az emberség határait feszegető, vad indulat és a megható együgyűség, az örök gyermekesség, mely bizton jár a meredély szélén, és ártatlan tekintettel néz a legriasztóbb mélységekbe. Papp Dániel nem dugta homokba a fejét akkor, midőn különös divat volt ez a művelet, a művekkel vallotta, hogy egyik szellemi égtájunk a szlávtság. Ámde magyarul számolt be erről az égtájról, a nagy távlatokat bíró és mindenképpen szintetikus alkatú magyar szellem megértésével és szelíd fölényével”. Féja, jól látszik, lerójja tartozását a kor nemzeti retorikájának, gondolatai nem mentesek az akkoriban hangoztatott „kultúrfölény” nyomaitól, de ennek ellenére hangsúlyozza, hogy Papp Dániel novelláiban „a magyar kurta-nemes ivadékok nagyon jól megférnek . . . a szerb pópákkal, diákokkal, kalugyerekekkel és a bunyevác parasztokkal”. Herceg, a háborús *Kalangya* szerkesztőjeként, nyilván kapcsolatban az Ady-blokk összeállításával, nem a Féja-féle nemzeti retorikát részesíti előnyben, hanem éppen azt, hogy „nagyon jól megférnek” egymással a bácskai kistérség népei. A regionálist és a lokálist hirdető Herceg János a háború, meg egyben a *Kalangya* vége felé is, de nemcsak az utolsó évfolyam számaiban, a népek kistérségi összefonódásával igyekszik kilépni a nemzeti retorika szorításából.

Érdemes itt egy különös, nem is biztosan szerkesztői szándékból származó összhangra odafigyelni. A kapcsolatkeresés tényeit a múlt példái kínálják, Ady és a szerb irodalom kapcsolata, valamint Papp Dániel novellaírásának lokalizálása. Azt jelzi a nagy összefüggések és a kistérségi kapcsolatok egyetlen folyóiratszámában való felmutatása, hogy Herceg folyóirata egészében, teljességében igyekszik láttatni a kultúrák együttélésének példáit, miközben – így is olvashatók ezek az adatok – a jelenre gondol, a kapcsolatok és összefonódások a jelenben is lehetséges változataira. A jelen azonban 1944-ben háborús jelen. Ezért mondható, hogy a Herceg János szerkesztette *Kalangya* ebben a számában a háború várható befejezése utáni időktől való szorongást is megfogalmazza. Ha belegondolunk a szerkesztő Herceg János akkori helyzetébe, megértéssel érezhetjük át ezt a közvetetten ugyan, de mégis jól felismerhetően kifejezett szorongást.

Amelynek megfogalmazása a *Kalangya* februári számának két kisprózaiközleményében is megfigyelhető. Kristály István *Örökség* . . . című novellájában és Herceg János *Földosztás Dévityevón* című akár dokumentumprózájának is mondható elbeszélésében.

Az *Örökség* . . . arról szól, hogy miként viszi sírba a gyűlölet azokat, akik nem tudnak megbocsátani, a *Földosztás* . . . pedig arról, hogy a föld nélküli magyarok milyen áron juthatnak földhöz. Az előbbiben egyetlen fiuk gyilkosának visszatérése a faluba sohasem múlt sebekből fakaszt életet kioltó tehetetlen gyűlöletet, míg az utóbbiban a hitüket és magyarságukat a földért feladó nincstelenség kiszolgáltatottsága és szenvedése olvasható az irodalom és a riport határán. A közlés szerint Herceg János prózája még 1940-ben készült. A cím alá írt évszám azt közli, hogy az író Herceg János a szerkesztő Herceg Jánost átható szorongás ellenére a sértettség, a hitében és magyarságában válaszút elé állított szegények oldalán marad, mert ott a helye. Kár azonban, hogy Hercegnek éppen ez a prózája túl sokat áldoz a tipikusnak az egyénítés helyett, meg hogy éppen ezért alig sikerül neki átlépni az irodalmiság küszöbét.

Különös paradoxon ez. A szerkesztő, aki nagyon pontosan látja, és be is látja szerkesztői vállalkozásának csődjét, amin a nagy irodalmi összefüggések és a kistérségi kapcsolatok harmóniájával akar túllépni, íróként nagymértékben szolgáltatja ki magát az irodalomra rátelepülő lokálisnak. Megint egyszer bebizonyosodott, hogy az író, akinek a kezét saját szemlélete, ez esetben a jobb sorsra érdemes helyi színek elmélete megköti, az az irodalmiság felé tájékozódva irányt vesz, és a maga valós igazának nem tud tartós formát szabni.

Igaz van Utasi Csabának abban is, hogy a Herceg szerkesztette *Kalangya* szépirodalmi közlései színvonalatlansága az igazi regionalizmus helyett a provinciális felé vezető irodalmunkat, és ezáltal a folyóiratot korábban szerkesztő Szirmai Károly magasabb mércéjét ereszti alacsonyra, olyannyira, hogy ezáltal még a dilettánsnak is helyt ad, ami jól látható az itt újraolvasott XIII. évfolyam második számában közölt versenyagon is. Csuka Zoltán már említett alkalmi versén kívül Dudás Kálmán „olvasható” versét, bizonyos Szegedi Szekeres Erzsébet, a különben tiszteletre méltó Stadler Aurél, az ismeretlen Láz Sándor és Szőnyi Kálmán versét közli. Gerold László lexikona csupán Dudás Kálmánt és Stadler Aurélt ismeri, a többiek névtelenek, vagy álnevek. Jobb is.

Külön színfoltja a számnak Erdey Sándor szép írása Becskerekai Szabó György művészetéről. A szám maradandóan értékes publikációja ez, nyilván éppen azért, mert művészetszemléletével ellentmond a lokálishoz és a regionálishoz görcsösen ragaszkodó szerkesztőnek. Meglepően gazdag a folyóirat Könyvek című kritikarovata, ahol összesen tizenegy könyvről jelenik meg recenzió és ismertetés, többek között Németh László *A Medve-utcai polgári* című könyvéről, Gulyás Pál verseiről. Szót kell ejteni például arról is, hogy Csuka Zoltán ismerteti itt Kalamár Kálmán *Zöldülő barázdán* című Újvidéken 1943-ban kiadott regényét. A recenzióból megtudjuk, hogy a szerző Nagyfénynen tanítóskodott, s „tulajdonképpen életét írta meg”, mégpedig – ahogyan

az ismertetőből kiderül – rosszul. Lexikonunk erről a szerzőről sem tud, nyilván nem is kell tudnia róla, de ha valaki egyszer a múlt század első felének tanítótársadalmát kutatja majd, érdemes lesz elolvasnia.

Két egymásnak ellentmondó tendencia találkozása a *Kalangya* itt ismertezett száma. Egyrésztől kilábalási kísérlet a háború zsákutcájából a kultúrák és népek találkozásának példájával, másrésztől nehezen indokolható, bár érthető ragaszkodás a regionálishoz és a lokálishoz. A kettő együttvéve azonban, éppen ütköztetésük nyomán, egzisztenciális félelmet, a háborútól való félelmet és a háború utáni békétől való szorongást fogalmazza meg a késői olvasó számára. Jó volna megtudni, elmondta-e a *Kalangya* ugyanezt a kortárs olvasónak is? Mert ha elmondta, akkor másként kell érteni kései bírálatát is.

Ne feledkezzünk meg róla, Márai Sándor naplójából tudjuk, 1944. július 3-án minden korábbinál komolyabb légítámadás éri Budapestet. Erre a most éppen Nobel-díjjal kitüntetett Kertész Imre is emlékszik . . . A *Kalangya* júliusi száma bejelenti, hogy „a fokozott háborús nehézségek” miatt egy hónapra szünetelteti a folyóirat kiadását. Februártól július nincs olyan messze, hogy ne lehessen látni, mi következik, s ami következik, attól joggal szoronghatott a februári szám szerkesztője. És a folyóirat korabeli olvasója is.

Ahogy a folyóirat monográfusától és irodalmi lexikonunk szerzőjétől tudjuk, még csak egyszer, szeptemberben jelenik meg a *Kalangya*, csökkentett terjedelemben. S aztán vége. Hamarosan annak a háborúnak is vége. És valami más kezdődött el. Amit aligha lehet mindenkire érvényes békének mondani. Ezt bizonyítja a *Kalangya* néhány szerzőjének hamarosan bekövetkező végzete.

Gyurkovics Hunor: *Dinamikus fák, pasztell*

KÖSZÖNŐBESZÉD

Tisztelt Hölgyeim és Uraim!

Őszintén szólva igencsak meglepett a Szenteleky Irodalmi Díj, annál is inkább, mert ez idáig valahogyan elkerültek az elismerések. Talán éppen ezért szolgál nagy örömömre és megelégedésemre! Meg azért, mert a bizottság nem egy művet, hanem egy hosszabb ideig tartó művelődéstörténeti publicisztikámat értékelt. Számomra még azért is oly jelentős e díj, mert előttem olyan jelességek kapták, mint Herceg János, Bori Imre, Bányai János, Szeli István, Fehér Ferenc, Németh István és Kalapis Zoltán.

Jóleső érzéssel nyugtáztam, hogy immár a szakmabeliek is figyelemmel kísérik publicisztikámat, amely hangsúlyozottan Bánát-központú, e tájegység gazdag művelődéstörténetéből táplálkozik. Abból a szinte kiapadhatatlan forrásból, amelyet egy életen át lehet kutatni, s amely sikerélménnyel és felfedezésekkel viszonyozza a kutatónak a fáradságot. Engem is éppen a felfedezés esélye, illetve a felfedezés öröme meg a kíváncsiság kalauzolt hazai és külföldi levéltárakba, könyvtárakba és közgyűjteményekbe, de mindebbe már korábbról benne foglaltatott Bánát-szeretetem. Azok a még Bókán, gyermekkoromban hallott, valós vagy legendás történetek, amelyek az egykori bánáti urakról és nagybirtokosokról szóltak: a Dánielekről, a Probszokról, a Jagodicsokról, a Csekonicsokról, a Mályakról stb.

Az utóbbi tíz évben publikált tanulmányaim Bánát művelődéstörténetének csupán egy kis töredékét csillogtatják meg, illetve annak néhány fontos szereplőjét ragadják el a feledéstől. Mindez, stílusosan fogalmazva, csak a jéghegy csúcsa. Rengeteg feltárómunka vár még nemcsak rám, hanem mindazokra,

Elhangzott a 2002. évi Szenteleky-díj átadásán

akik ezzel foglalkoznak. Hiszen sok esetben még az alapozásnál tartunk, csupán az a kérdés, vagyunk-e elegenden, s eléggé elhivatottan tesszük-e a dolgunkat.

Igaza van-e Lewis Mumford amerikai írónak, amikor azt mondja, hogy „a hagyományőrök pesszimistán tekintenek a jövőbe és optimistán a múltba”? Nem tudom, lehet, hogy így van.

Mivel e díj további munkára kötelez, el kell mondanom, hogy optimista vagyok, hiszen sok tervem van, és több bánáti témát szeretnék még feldolgozni, illetve befejezni: A Nagybecskerekai Piarista Gimnázium történetét, a bánáti magyar nyelvű sajtó meg a bánáti nyomdászat történetét, de több irodalomtörténeti témát is: Herczeg Ferenc bánáti éveit, Lauka Gusztáv nagybecskereki éveit, Todor Manojlović és Ady Endre nagyváradi kötődéseit, az 1918 előtti bánáti magyar írókat stb.

E díj kapcsán szeretném megköszönni mindazoknak a segítségét, akik az elmúlt évtizedben valamilyen módon segítettek, s remélem, a jövőben is segítik majd kutatásaimat vagy köteteim megjelenését. Tehát szüleimnek, családomnak, kollégáimnak, barátaimnak, nem utolsósorban pedig munkáim szakvéleményezőinek, szerkesztőinek és kiadójának is.

Ez az elismerés részben nekik is szól.

Köszönöm szépen!

NÉMETH Ferenc

Torok Sándor: Szeptemberi moduláció, pasztell

EGYBEHANGZÁSOK – KÖLTŐI JÁTEKOK

AZ UTOLÍRÁSRÓL

HARKAI VASS ÉVA

A huszadik század utolsó másfél évtizedétől napjainkig ható posztmodern az idézetvilág, a hozott anyag, az át- és újraírás, az utolírás jegyében telik – a palimpszeszt, a palinódia a világszerűség helyébe lépő szövegszerűség írói-költői attitűdjeit, művészi eljárásait szabadítja fel. Játék ez a hagyománnyal, a hagyomány újra- és felülírása (miközben az író, a költő hagyományolvasó is), ám ez a játék(osság) nem feltétlenül könnyed és felelőtlen játék(osság)ot jelent. A posztmodern líra és próza jobb teljesítményekben e játék tétje, komolysága – és mélységei – is megmutatkoznak.

Horatius, Szapphó, Villon, Shakespeare, Goethe, Hölderlin, Rilke, T. S. Eliot, Balassi, Csokonai, Berzsenyi, Vörösmarty, Arany János, Petőfi, Csáth, Ady, Babits, Kosztolányi, Füst Milán, Radnóti, József Attila, Pilinszky, Weöres, Ottlik, Nemes Nagy Ágnes . . ., népdal, irodalom alatti műfajok (szonon, sláger), szórakoztató irodalom (Rejtő Jenő) . . . – a végtelenségig sorolható a névsor, az a repertoár, amelyből a posztmodern líra és próza az utolsó egy-másfél évtizedben merített, amelyre ráhagyatkozott, amelyet újra-, utol- és felülírt. A repertoár végtelen: időket és tereket, irodalmi korszakokat és stílusokat, paradigmákat és kánonokat, „magas” irodalmat és irodalom alatti regisztereket egyaránt érint – anélkül, hogy esztétikai különbséget tenne közöttük. A „hozott” szövegek között ott vannak a világirodalom és a magyar líra és próza nagy klasszikusainak, de kortárs íróinak és költőinek a művei is, az irodalmi hagyomány élvonalába tartozó alkotások, de olyan szonon- és slágerszövegek is, mint pl. a *Járom az utam*, a *Pókháló az ablakon* vagy a *Pancsoló kislány*. Mindez a „mindenevő” posztmodern irodalom jegyében, miszerint „virágozzék minden virág” . . .

Esterházy Péter a szerző-elbeszélőt „szövegválogató”-nak nevezi, egyik monográfiusa pedig az Esterházy-művekről írott könyvének azt a címet adta, hogy *Idézetvilág*.¹ A nemrég elhunyt Orbán Ottó a hagyományt újraíró saját verseit egyik verseskötetének utószavában „fattyúk”-nak² keresztelte el. Tőle ered az ezen költői eljárásokra vonatkozó címbeli elnevezés, az *utolírás*³ fogalma is.

Az utóbbi egy–másfél évtized irodalmának olvasója (különösen versolvasója) a hagyománnyal folytatott (posztmodern) játék egy kisebb antológiára való, egész sor ilyen alkotásával találkozhatott. Miről vallanak ezek a versek és prózaszövegek? Elsősorban arról, hogy a modernség (bár utóbb kitűnt: nem egészen radikális) hagyománytagadásával szemben a posztmodern szándékosan és tudatosan vállalja a hagyományt, másodsorban a régebbi és mai írók-költők létélményének hasonlóságáról és eltéréseiről, e kettő összjátékáról és együttolvashatóságáról – nem utolsósorban pedig az újraírók (költőnként, írónként változó fokú) művészi virtuozitásáról.

*

1. JÓZSEF ATTILA (TOVÁBBÍRÁS)

Hogy költők költőkhöz – kortársaikhoz vagy elődeikhez –, illetve költőkről – kortársaikról vagy elődeikről – verset írnak, hosszú múltra visszavezethető hagyomány és olvasói tapasztalat. Arany és Petőfi verses levelet írtak egymásnak, József Attila Babitshoz, Thomas Mannhoz írt verset, Juhász Gyulához többet is, Kosztolányi Virág Benedekről és Csáth Gézához, Weöres Sándor Füst Milánnak, Juhász Ferenc Adyhoz, Tóth Árpádhoz, József Attilához, Nagy László József Attilához, Tamási Áronhoz stb. A sor jó hosszan folytatható volna még – Petri György (Petőfi) *Sándorhoz* című verséig, Orbán Ottó Varró Dánielnek írt nevezetes verses leveléig, Kovács András Ferenc Esterházy Péterhez és Parti Nagy Lajosnak írt költeményeiig és még tovább.

A már említett újraíró, átíró, utolíró és hasonló költői kísérletek témakörét érintve most a *továbbírás* egy példájára szeretnék kitérni. A Balassi és Cserépfalvi Kiadó 1994-ben, több mint fél évszázaddal József Attila halála után *Már nem sajoq* címen olyan tematikus versantológiát jelentetett meg, amely – alcíme szerint – József Attila legszebb öregkori verseit tartalmazza. A kötet tizenhárom költője (Balla Zsófia, Bodor Béla, Ferencz Győző, Gergely Ágnes, Imre Flóra, Kántor Péter, Nádasdy Ádám, Orbán Ottó, Parti Nagy Lajos, Rakovszky Zsuzsa, Somlyó György, Takács Zsuzsa és Várady Szabolcs) húsz versben azt próbálta kifürkészni, hogy „mi lett volna, ha . . .” – ha József Attila tovább él, s ötven-, hatvan-, hetvenévesen megírja öregkori költeményeit.

Szinte természetszerű, hogy a költői fikció szerint az életművet tovább író versek a József Attila-költeményekre, e költészet beszédmódjára, retorikájára, metaforavilágára, motívumaira és toposzaira íródva idézik meg a költőt. Nem véletlen hát, hogy e költeményekben a tigris, az őzike, az alvó hangya, a sárga füvek, az elme, az eszme, a rend motívumain túl a leghangsúlyosabbak a költő életét lezáró körülményre utaló motívumok, toposzok: a vasút, a sínek, a talpfák, a vonatkerék, a tengely, a síp, az őrszem, a reflektor, a vonatzakatolás, a mozdonycsikorgás.

E tárgykörből Kántor Péter *Ki beszél?* című versét emelném ki, amely az *Eszmélet* című József Attila-vers XII. szakaszának intonációjából kiindulva, arra ráhangolódva s az említett motívumok, toposzok között keringve idézi meg nemcsak a József Attila-féle sorsot, hanem költészetének artistikumát, retorikáját is:

Kántor Péter

KI BESZÉL?

*Vasútnál lakom, mint mikor
fiatalon, és el-elnéztem,
az volt nekem a férfikor:
fényes ablakok a sötétben.
Aztán sok év jött, nem emlékszem,
szemem, szám eltömté a por,
lehet, hogy meghaltam egészen,
és csak a vonat zakatol.*

*De ki beszél? Milyen öreg,
ki nem lettem, s nem leszek immár?
Talán egy dünnnyögő cövek,
melyet a vonat szele himbál,
míg egy helyben szalad a sínpár,
s kétoldalt árkok, fák, kövek –
mind maradandóbbak a kinnál,
s mindet más-más kín őrzi meg.*

*Vagy egy UFO tanulja épp
a nehéz emberi beszédet,
és kölcsönveszi próbaképp
egy-két szóval a fényt, sötétet,*

*hogy összetákolja a képet,
amelyből aztán majd kilép,
hátrahagyva a Holt vidéket,
a tigrist és az őzikét.*

*A kövér homályt, füstölő
vizet, a szőlőt a karókkal
kölcsonveszi, mint az idő,
és míg bibelődik a szókkal,
tapinthatatlan takarókkal
melengeti valami hő,
melyet lényre egy titkos kóddal
a kékesszürke égbe sző.*

*Akárki is, aki beszél,
megosztozik velem e jusson,
ifjan ha szebb jövőt remél,
vénen eltöpreng a múlton,
s összekeveri, ami volt, van,
s mindene fáj, amije él,
s végre akármilyen végre jusson
akárki is, aki beszél.*

*Megverselt egyszer valahol
egy költő egy kis alvó hangyát,
szél jött, eső jött, zakatol
a vonat, elviszi a hangját.
Elviszi, visszahozza, adják
szájról szájra ház, tanya, ól,
lakótelepek, kertek, kamrák;
jön-megy a vonat, zakatol.*

Egy másik költemény – Imre Flóráé –, szintén a költő retorikájának, lelki tájainak és feloldhatatlan magányának nyomvonalán haladva, az utániség pozíciójából írja át József Attila utolsó verseinek egyikét, a [*Talán eltűnök hirtelen . . .*] címűt:

Imre Flóra

BÁRCSAK ELTŰNNÉK HIRTELEN

*Bárcsak eltűnnék hirtelen,
akár az erdőben a vadnyom.
Nincs semmim, és nincs senki sem,
akinek számot kéne adnom.*

*A test, az régen ithagyott,
egymagamra a szenvedéssel;
most lélek vagy agyag vagyok,
de a béke, az csak nem ér el.*

*Nem feni rám fogát a vágy
többé (talán már foga sincsen);
de maradéka, a hiány
itt szaggat még rossz térdeimben.*

*Bejárta ifjúságomat
a szép kísértet, a szabadság.
Most aztán hallgatnom szabad,
hogyan párzanak kint a macskák.*

*Nem látszanak a csillagok
ebben a nedves, hideg éjben.
Egyedül voltam és vagyok. –
és nem jön, aki jönne értem.*

Az említett antológia költeményeivel majdhogynem azonos időben íródott Orbán Ottó *Születésnapodra* című szonettje is, amelyben Orbán (1995-ben) kilencvenedik születésnapja alkalmából köszönti és idézi meg az akkor már több mint fél évszázada halott költőelődöt. A vers – most szonettformában – részben a *Születésnapomra* című József Attila-vers „Harminckét éves lettem én . . .” intonáló első sorát (s a költőelőd életének harminckét évét) idézi meg, felidézvén József Attila *Ódáját* is, részben *Tudod, hogy nincs bocsánat* című költeményét írja felül – a megidézett költő megbocsáthatatlan bűneként számon tartva öngyilkosságának tettét:

Orbán Ottó

SZÜLETÉSNAPODRA⁴

*Kilencven éves lennél, hogyha élnél.
Harmínckét év, ez most már így marad.
De ha élnél is ma, mondd, versben beszélnél?
Hullna-e elénk alvadt vérdarab?*

*Vagy ami kort s dühöt vörösre fest, vér?
Vonna-e eszme, vinne-e mozgalom,
Hogy földünk minden nyomorultja testvér?
Vagy fejed vernéd szét egy köfalon?*

*Még jó, hogy a halál mozdíthatatlan.
Ezen nem változtathatsz még te sem,
Hiába sarjad ki a fű utánad.*

*Nem nőheti be nyomod, nincs bocsánat
Arra, hogy ott hevertél több darabban,
Lángeszű árva, csonkán, véresen.*

Talán nem véletlen, hogy Orbán Ottót 1995-ben épp József Attila (meg nem ért) kilencvenedik születésnapja foglalkoztatja. Nemcsak amiatt, mert az Orbán-líra a József Attila-i vershagyományt is magáénak tudja, hanem amiatt sem, mert Orbán létszemléletét is többek között a József Attila-i és saját sorsának azonossága, megfeleltethetősége járja át – miként erről *Párhuzamos életrajz*⁵ című költeményének részleteiben vallott:

Először csak a névazonosságra figyeltem. Hogy mindkettőnk szerelmét

*Mártának hívták. Majd a sorsazonosságokra is. Mi más volt az intézet,
mint az öcsödi nevelőszülők?*

(. . .)

Még az a samártság is eszembe jutott,

hogy az én keresztnevemben is két „t” betű van. (. . .) stb.

Az előbb idézett, *Születésnapodra* című vers ugyanakkor kétszeresen is nyomatékossítja a két életműből ismert irodalomtörténeti tényt: nevezetesen azt, hogy akár József Attila, akár Orbán Ottó lírai opusán belül kitéüntetett szerepet töltenek be az ún. születésnapj versek.

2. SZÜLETÉSNAPOK (ÚJRAÍRÁS)

Köztudott, hogy április 11-e, a Költészet Napja József Attila születésnapja – azé a József Attiláé, aki (rövid) élete során maga is több születésnapjával jelezte meg ezt a napot. E „számvető összefoglaló” versek között (ahogyan Szabolcsi Miklós nevezte a költő születésnapjára és kései verseit⁶) a *Születésnapomra* című az utolsó (és a legismertebb) ilyen jellegű – *alkalmi* – költemény, amely a Szép Szó 1937. április–májusi számában jelent meg.

*

A József Attila-irodalom igen részletes részadatokkal szolgál e vers életrajzi körülményeit illetően. József Jolán, Bányai László, Illyés Gyuláné Kozmutza Flóra, Tverdota György és Szabolcsi Miklós József Attiláról írott könyveinek⁷ lapjain körvonalazódik a visszaemlékezésekből rekonstruálható kerek történet, miszerint József Attila újonnan írott versét előbb a Bucsinzkyban Nagy Lajosnak, majd április 10-én, születésnapja előestjén a Budai Vigadóban Flórának olvasta fel. A költő születésének napját igazából Flórával kívánta megünnepelni, ám mivel ez Flóra családi elfoglaltsága miatt nem sikerült, nővérének, József Jolánnak a meghívásával kellett beérnie. Jolán ez alkalomra előkészített meglepetése, születésnapjára ajándéka, a Flóra-szappan szimbolikusan utal a költő új szerelmére. Ám a születésnapjára vacsora botrányba fulladt, ugyanis Jolán akkori férje, Bányai László ingerülten nekitámadt a vidáman érkező József Attilának, s bántó szavai a sértődött vendéget arra késztették, hogy idő előtt hagyja ott a tiszteletére megrendezett ünnepi vacsorát, s előbb az Ilkoviczba menjen, majd Németh Andorék lakásán kössön ki, ahol tábori ágyon tölti születésnapjának éjszakáját.

Szabolcsi Miklós több kőtetre kiterjedő József Attila-monográfiájának utolsó könyvében, a *Kész a leltár* címűben idézi fel Ignótus Pál visszaemlékezéseinek azon idcvágó részleteit, miszerint József Attila szándéka szerint nem kívánta publikálni e költeményét, s maga Ignótus beszélt rá, hogy közölje a Szép Szó hasábjain.⁸

A *Születésnapomra* egyszerre rögtönzés, alkalmi vers és remekmű, mely magán viseli a csiszolás, a formálás költői munkálatainak jegyeit. „Alkalmi vers – rögtönzés – bökvers?” – kérdezi Szabolcsi Miklós említett monográfiájában, majd a feltett kérdést ily módon válaszolja meg: „Alkalmi vers, de beleillik József Attila »én-ontológiát« megformulázó prózai és verses művei hosszú sorába.”⁹ Annál is inkább, mert – mint Tverdota György írja – nem sokkal később született, mint a *Curriculum vitae*.¹⁰ Szabolcsi a *Születésnapomra* „József Attilánál is egyedi” s „a magyar irodalomban is páratlan formájá”-t hangsúlyozza, s a „könnyed, vidám, csúfolódó”, ám ugyanakkor „feloldatlan és mélyen lappangó keserűséggel színezett” költemény közvetlen előképét egy

Jean Richepin nevű költő filisztergúnyoló sanzonjában jelöli ki a 19. század második feléből.¹¹ Ám – mint írja – e forma „a francia »magas« költészetben is ismert. (. . .) A formaválasztás egyúttal – itt is – belefogózás az európai kultúrába – ez utolsó hónapok kétségbeesett gesztusa”.¹²

A *Születésnapomra* ugyanis Szabolcsi szerint „csak látszólag könnyed rögtönzés, illetőleg: megfeszített komolysággal sikerült a könnyedség és a komolytalanság látszatát keltenie”.¹³ Ez utóbbit támasztja alá a Tverdota György által említett azon tény is, hogy a vers gépiratán intenzív műhelymunka nyomai fedezhetők fel, sőt, hogy csiszolásába a költő barátait is bevonta (Nagy Lajos pl. három sort kifogásolt a költeményben, a „sekély / e kéj” strófazáró sorokat pedig állítólag Ignótus Pál ajánlotta).¹⁴

A több belső idézetet is tartalmazó költemény középpontjában köztudottan a nevezetes és hírhedtté vált Horger Antal-ügy áll, midőn József Attilát a *Tiszta szívvel* című verse miatt a nyelvészprofesszor javaslatára eltávolítják a szegedi egyetemről. Mellesleg: amiatt a költeménye miatt, amelyet Hatvany Lajos „az egész háború utáni nemzedék dokumentumának”¹⁵ nyilvánított.) A nagy szakirodalmat, de annál kevesebb beható elemzést maga mögött tudó költemény egyik lényegi vonását Tverdota abban látja, hogy amellet, hogy szövegében a *generációs* jellegű feszültséget a *tanár–tanítvány* közötti konfliktus is tetézi, egyben *nyelvész* és *költő* összeütközését is szemlélteti: József Attila „bűne” ugyanis – mondja – „egy vers megírása volt, s az elmarasztalt ellenfelenek ugyancsak versben vág vissza. A *nyelvvél bűnözik* és igazságtalannak tartott büntetéséért is *nyelvi elégtételt vesz*”.¹⁶ Tverdota versinterpretációja szerint tehát a költemény végső soron *alkotó* és *szakember* – azaz a „teremtő hatalommal” rendelkező költő és „a prózai nyelv rendezésével, leltározásával” foglalkozó „grammatikus”¹⁷ ellentétét célozza meg. „Mindezek a szemléleti és indulati előzmények kiérlelten, tökéletes formában, egy fölösleges szó nélkül fogalmazódnak meg a *Születésnapomra* soraiban, Horger Antal, a nyelv kutatója és József Attila, a nyelv teremtője szembeállításában. (. . .) A grammatikus tudása alacsonyabb rendű. Beszédmódja hibás: »gagyog / s ragyog«. Tőle csak nyelvtant lehet tanulni. A legtöbb, amire képes volt, hogy ettől a lehetőségtől elüsse a fiatalembert, hogy eltanácsolja őt a maga környezetéből, hogy megakadályozza szűkebb érvényű, alacsonyabb szintű tevékenységének gyakorlásában. A költő számára azonban ez a száműzetés nem jelent pótolhatatlan veszteséget. Birtokában van a legtöbbnek, ami nyelvi úton elérhető: a névkiéjtés révén ideidézheti, maga elé parancsolhatja ellenfelét. (. . .) Itt rejlik a választ a formai virtuozitás értelmét tudakoló kérdésünkre. A költő a vers nyelvi bravúrjainak felsorakoztatásával is demonstrálja az alkotó fölényét a grammatikussal szemben, ezáltal igazolja nyelvi elsősülöttségi jogát. (. . .) Ez az a hatalmas felhajtóerő, amely a versbe beépített súlyos életanyagot oly

magasra röpti, művészi minőséggé lényegíti át. Ez az a mozzanat, amely eloldja a művet a fogantató alkalomtól, s az élettörténet nyers, epikus tényeitől, hogy az érdeklődőt bevezesse József Attila költői műhelyének legrejtettebb zugaiba, beavassa nyelv és költészet összefüggéseiről folytatott töprengéseibe. Ez az a tényező, amely a rögtönzést elszakíthatatlanul hozzárögzíti az életmű fő vonulatához” – egészítette ki a vers értelmezését új vonatkozásokkal Tverdota György József Attiláról szóló, 1987-ben közzétett tanulmánykötetében.¹⁸

*

Ennyit a vers előtörténetéről, életrajzi-filológiai háttéréről. A ma olvasója számára azonban József Attila *Születésnapomra* című költeménye amiatt is érdekes és aktuális, mert nemcsak előtörténete, hanem egészen különös utóélete is van. A művet ugyanis az utóbbi tíz évben a posztmodern kedvelte palimpszeszt jegyében több költő is újraírta. Azaz a lefordíthatatlannak tűnő költői szójátékok arra ösztönözték a költő kései utódait, hogy – szabadabban kezelve, illetve önmagukra vonatkoztatva a kiinduló szöveget s a pretextus tartalmi-tematikus vonatkozásait – újraírják, saját létélményükre hangszerelik át, re-konstruálják a verset, s benne az említett, nehezen fordítható szójátékokat s a rímbravúrt is újraköltsek.

Az itt következő költemények a József Attila-i vershelyzetből indulnak ki, oly módon jelölve meg a versírás alkalmát, hogy mindegyik vers szerzője az írás pillanatában épp aktuális életkorát (saját születésnapjának tényét) írja bele a szövegbe. A szövegek másik lényegi párhuzama abban érhető tetten, hogy mindegyik igyekszik megtartani – újraírni – az eredeti vers rövid, két szótagos sorainak groteszk-játékos rímbravúriját.

A sorban Kovács András Ferenc palimpszesztje a legkorábbi. A költemény címében utal a vershelyzetre, a megírás alkalmára (*Születésnapomra*), arra, hogy a vele szembenállóknak szóló révolte-ként íródott (*Bírálóimhoz*), ugyanakkor a költői tolvajlás posztmodern gesztusát sem rejti el (*Plágium*). Az ironia egyaránt érinti az eddig megtett életút, valamint a meghódított költői világ tereumát.

Kovács András Ferenc

*BÍRÁLÓIMHOZ. SZÜLETÉSNApomRA. PLÁGIUM!*¹⁹

*Harmincnégy éves lettem én:
nem bódít versen vett remény,
se bű,
se báj.*

*A mennybolt menten rámborul:
nem éltem jól, sem jámborul,
csupán
bután.*

*Mint kínon égő ékezet,
lobog világom: létezek!
Enyém
e fény!*

*Hallom: vagyok, mert nem vagyok,
hisz bennem nem rág, nem ragyog
serény
erény . . .*

*Azt mondják, arcom régi maszk:
miért is vágok én grimaszt,
ha kell,
ha nem?*

*Divatbölc s egy sem érti tán:
helyettök lettem én vidám
iszony.
Bizony.*

*Magamnak túl nehéz terű
vagyok – nem vált meg vers, se bű,
se báj.
Sebaj.*

Bozsik Péter költeménye – mottójából ítélve – feltehetőleg ezzel a KAF-verssel lép dialógusba, midőn a költő a vers megírásának idejét jelölő évszám (1995) szerint épp harminckét éves korában „éri magát tetten” e költeménnyel. (A lábjegyzetben jelölt elkülönöződésre utólag, a vers kötetbe szerkesztésekor kerülhetett sor, jelezvén, hogy az ilyen jellegű alkalmi versek felett – legalábbis vershelyzetük, formális vonatkozásaik felett – gyorsan eljár az idő.) Míg Kovács András Ferenc a pre-szöveg Horger-epizódját saját költő-léte behatárolásának és ironikus értékelésének behelyettesítésével írja felül, Bozsik, még ironikusabbá és torzabbá formálva költő-énjét (sőt, „szétkaffogva” a pre-szöveg játékos, ám mégis szigorú rímeit, kissé hanyagul, hanyavetin

kezelve a szótagszám-kötöttséget), a kilencvenes évek Milošević-érájának a a balkáni viszály tömeges emigrációt okozó következményeinek magára vonatkoztatott részleteit helyezi versének középpontjába, nem kerülve meg a „weissbrunni” áttelepülés, az új környezet nyújtotta új, a villoni, vagabundus lírai én számára idegen léttapasztalatokat sem – a káefték, béték, boltosok, kufárok pénzközpontú világának uralmát és kisszerűségét.

Bozsik Péter

SZÜLETÉSNAPOMRA²⁰
és KAF-nak, kaffogva

Harminckét éves lettem épp¹
váratlan ért e költemény.

Etye-
Petyi!

Sajkacsontom is eltörött,
kövér vagyok és elgyötört

örök
török.

Miloš királyom elzavart,
most is hallom a harci zajt,
az ám!

Kazán-

füttő lehettem volna én,
csempész, alteregó s versbetét,

árnyas
s szárnyas

Weissbrunn városa lett otthonom,
hol káefték, béték és boltosok
urak

Furák

ők – s kufárok – énnekem,
ők taposnak elnyűtt testemen.

Pazar
bazár.²

Fikcióvá ha változom,
legyen mindenki átkozott³

foltos
boltos.

Weissbrunn, 1995. szeptember 5.–1997. március 15.

¹ Harminchét, stb. éves leszek épp.

² Bezár.

³ Tisztelet a kevés, Noé-bárkányi kivételnek.

Balla Zsófia a József Attila-vers „feminista” újraírása során az életidő múlásának, az élet telésének tényét célozza meg, miközben túlvilági erő irgalmát kéri – nem is a maga, hanem költészete számára. A költemény mottója ugyanakkor Parti Nagy Lajos, az idézés posztmodern költői eljárását alkalmazó kortárs költő nevét vonja be a versbe.

Balla Zsófia

AZ ÉLŐ FORMA²¹

Parti Nagy Lajos ajánlására

*Negyvennyolc éves lettem én
és meglep, hogy már hölgyemény
leszek.*

Ezek

*már nem viccelni-jó idők.
A telést rosszaljuk, mi nők –
ha mond-
hatom*

*ezt így. A világbánatom
majd otthagynám egy vonaton!
Kicsit
visít*

*a lélek bennem, hogy mire
vittem, mondhatom, semmire.
S te, Kéz,
ki léssz,*

*majd legyen benned irgalom
versemhez a túloldalon.
Hisz élsz!
S itélsz.*

A Balla-vers érdekessége, hogy kötetbe²² kerülésekor költője a folyóiratban megjelent, eredetileg ötszakaszos költeményt nyolcszakaszossá változtatta, s a vers szövege a harmadik strófa versmondatótól kezdődően az alábbi módon íródott át – magába foglalva a szerző költő-létének általános vonásait (a karrier és hős-szerepek helyett inkább a parttalanság, a bizonytalanság vállalását a költői ön-identitás megőrzése érdekében):

*. . . A világbánatom
úgy otthagynám egy vonaton!
Kicsit
visít*

*a lélek bennem, hogy mire
vittem. Mondhatom, semmire.
Egy part
se tart.*

*Nem lestem hatalom kegyét.
Csak az szabad, aki szegény:
nem öl
meg ól.*

*Engem már sok halál szeret –
mégsem fagyott rám hős-szerep,
vagyis
hamis.*

*Azt foldozom, mi hátra van:
még végül megszokom magam . . .
S ha néz,
ki néz,*

*majd legyen benne irgalom
versemhez a túloldalon.
Hisz él.
S ítél.*

Míg az ötstrófás elsődleges változat kompaktabb, töményebb verset és „feministább” olvasatot eredményezett, ez a későbbi változat a költő-lét versbe emelése révén kerül közelebb a József Attila-féle sors- és versszituációhoz.

Tóth Krisztina költeménye is a József Attila-i időbeli pillanatot ragadja meg – a költőnő ugyanis, Bozsik Péterhez hasonlóan 1995-ben épp harminckét életéve felett tarthatott leltárt kötetének címadó versében. Akár az előbbi szövegek, Tóth Krisztina költeménye is versszakokon átívelő enjamement-okkal, áthajlásokkal tetézi a József Attila-versből merített költői bravúr gesztusát. Ugyanakkor – a rímbravúr jeleként – homonimák rímhelyzetbe hozásával utal a költőelőd „taní-/tani” szóeleményére, kancsal rímeket alkalmaz, s bizarr, „feminista” módon írja újra a József Attila-féle „csecse / becse” szó- és rímegyüttest. A feminista ív ugyanis itt is kifejezett: a költő az életkor, az eddig megélt élet, az évek nyomának s a nőiség és anyaság tematizálása/konstatálása fonalán halad, a verszárlat pedig a lét értelmének tudását, e tudás vágyát célozza meg – akár a Balla Zsófia említette *túloldalról* is:

Tóth Krisztina

*PORHÓ*²³

Harminczettő hogy telhetett?

Hogy múltak el napok, hetek?

Letelt,

s hitelt

nemigen ad már a jelen.

Nem voltam benne rég jelen,

úgy múlt

a múlt,

annyi idő, hogy szinte sok.

De ért már más is, mint e sokk:

hold is,

nap is

pólyálta hülő életem,

s amit nem tettem, tervezem

e lét

felét

leélve: őrzöm arcomat,

s eleddig nem zuhant sokat

csecsem

becse,

*sőt, egy bocsom is van (de szép!),
beszélni is kezd majd ez év
telén
talán,*

*de hogy mi történt, mire volt jó
harminckét éven át e porhó,
havam,
hevem*

*hová gomolygott nyomtalan,
és ugyan hol, ha nyoma van,
szívek,
szavak*

*mélyén mi ülepszik, mi lesz,
így fog eltelni, élni ez?
Vagy túl
a túl*

*bonyolult léten, túl ezen
egyszer csak majd megérkezem
s ittlétemet
átlátom ott?!*

A teljesség elve nélkül álljon itt még egy *Születésnapomra*-újraírás az újabb folyóirat-publikációk anyagából. Fecske Csaba *Epilógus*ának második versszaka Tóth Krisztina versindítását visszahangozza. E költemény szövege arra utal, hogy a pretextus nem nyújt(hat) semmiféle garanciát a belőle leledzett új vers sikerességét illetően. Arra, hogy nincs semmiféle (posztmodern) versrecept, a költői játéknak elsősorban *költőinek* kell (illik) lennie. S arra, hogy aki versenyre kel a József Attila-vers virtuozitásával, állnia kell ezt a versenyt. Az *Epilógus* versbeszédének homogenitását megbontja, hogy a vers ritmusképéből bántóan kilóg néhány strófa prozodiája. A költemény jambikus lejtését pl. zavarja az első két versszak rövid sorainak nem-jambikus intonációja, de a ritmusnak vannak egyéb döccenései, a soroknak pedig szótagszám-fölöslegei, s kérdéses, gyöngye a vers néhány rímmegoldása is (sírós / írás; az ám / anyám). Az utolsó előtti versszak pedig egészen modorossá sikeredett, ami itt még inkább tetéz a szófelbontással létrehozott, indokolatlannak ható, kimódolt és mesterkéltnél áthajlás.

Fecske Csaba

EPILÓGUS²⁴

*ötvenkét éves lettem én
epilógus e költemény
sírós
írás*

*ennyi idő hogy telhetett
hová lettek napok hetek
látom
létem*

*s az idő eltelik velem
főm zavart sajdul alfelem
a múlt
kimúlt*

*helyette itt van a jelen
hiába rovom rá jelem
nem é-
nemé*

*megúsztam volna szárazon
ha nem szülsz meg s nem származom
az ám
anyám*

*lehettem volna műsoron
de nem volt hozzá hű sorom
vak ok
vagyok*

*csúnya nő kancsalít jövőm
magáévá tesz majd ha jön
csekély
e kéj*

*megmondhatom már előre
csak maradék por lesz belőle
m is az
igaz*

*táncra perdülni nincs okom
hogy hazám talaját fogom
javi-
tani*

Arra utalna ez, hogy az újraírásnak is van határa? Hogy a (vers)hagyomány egy-egy, az alkotásfolyamat során túlkanonizált szövege előbb-utóbb szétíródik? Költője válogatja. Lírai eszköztárát és retorikáját tekintve Balla Zsófia és Tóth Krisztina születésnapjára írt verse²⁵ épp az ellenkezőjéről győzi meg az olvasót.

*

Ebbe a születésnapokat költeményekkel regisztráló vonulatba tartozik Kovács András Ferenc *Negyvenkedés* című verse is, amely Parti Nagy Lajostól vett mottójának torz soraival is a lírai én eltelt negyven (élet)évére utal. Kovács András Ferenc versét azonban az választja el az előbbi költeményektől, hogy ő nem József Attila *Születésnapomra* című versének újraírásával ünnepli negyvenedik életévét, hanem a költő *Reménytelenül* című költeménye első, *Lassan, tűnődve* címmel jelölt darabját írja felül. Pontosabban: pretextusként József Attila említett versének első versszaka, illetve utolsó versszakának első sora szolgál:

*Az ember végül homokos
szomorú, vizes síkra ér,
szétnéz merengve és okos
fejével biccent, nem remél.*

illetve:

A semmi ágán ül szivem . . .

Kovács András Ferenc születésnapjára írt verse ugyanakkor azt a posztmodern eljárást nyomatékosítja, hogy a szöveg (még ha líráról van is szó) elsősorban nem a valóságra, nem az életvilágra, hanem szövegre, szövegvilágra utal. Az élettények helyett ugyanis a versben (a lírai én világát benépesítő) költők

nevével találkozunk: Rilkéével, Kosztolányi Dezsőével (akire nemcsak a *dezsőve* szó és a lila szín utal, hanem a rímvarázs s a kancsal rímek is), Ezra Poundéval, Weöresével, T. S. Eliotéval, Borgesével, Pessoaéval, Kavafiszéval, Apollinaire-ével. A költemény meglepetésszerű és egyben humor forrásául szolgáló esztétikai impulzusai egyrészt a rím- és mondatfacsarásból, a rím vagy a szótagszám miatt elkövetett szófacsarásokból és -csonkításokból erednek, másrészt abból, hogy a világlíra nagyjainak (idegen) nevei rímhelyzetbe kerülnek, sőt olykor más szófajjára (pl. igévé, igcnévvé) íródnak át. A játékoság szülte költői bravúr – vagy fordítva: a költői bravúr szülte játékoság – azonban nem feledteti s nem fedi el a pretextusból felénk áramló kozmikus hidegség elégikus tónusait. Ez a költői gesztus szállítja le a „hetvenkedést” is – „negyvenkedésre”.

Kovács András Ferenc

NEGYVENKEDÉS²⁶

„az őszi ég
már extra-lights,
s elmultifilt
prompt negyven év”

(Parti Nagy Lajos)

*Az ember végül negyven év:
Szomorú, égi nedve még
Szívárg repedten s könnyedén,
Akár a rilkés könny-edény,
S a lét dezsőzve gyászvilán
Űt át időknek fásliján,
Mint mézet izzadó akác.
Isten lehallgat, nem magáz –
S marad, mi volt, a néma géz . . .
De gőze sincs, ha szét, ha néz.*

*Az ember végül negyven év:
Felejtí képzelt fegyverét,
Fejében skiccek ezre pang,
Mint ketrecében Ezra Pound,
S ha rácsát szétreszeli – ott
Weöreslik Téesz Eliot!
Anyáz a föld, hsze' pusztaság,*

*S a felsőbb szerbek usztasák . . .
Mindenki megtér, mondta Borges:
Rög az eszméhez, pór a porhez!*

*Az ember végül negyven év:
Fűröszi lelki kegy . . . Fenét!
Szivarzik, ír, hajtép, szaval:
Az Élet forró, szép Szahar,
De benne merre lesz oáz?
Elpasszióz, elpessoáz –
Néhány perszónát hazavisz,
Kimérten, mintha Kavafisz.
Kivan a pasziansz az Úrban:
Lazáz a láz a dancs, laz' űrben.*

*Az ember végül negyven év:
Nem több, csak egypár hetyke név.
Terjeng a líra – polimer!
Gerjedve sír Apollinaire:
Mit ér az homme, ha francia?
A mű haszonklapancai? . . . Ja.
Perszuflé, s néha perszónál.
Gubancba vész a versfonál . . .
Bélszín dereng a külszínen –
A semmi ágál, hül szivem.*

JEGYZETEK

- ¹ Wernitzer Julianna: *Idézetvilág avagy Esterházy Péter, a Don Quijote szerzője*. Jelenkor Kiadó–Szépirodalmi Könyvkiadó, Pécs–Bp., 1994
- ² In: Orbán Ottó: *A költészet hatalma*. Versek a mindenségről és a mesterségről. Kortárs Könyvkiadó, Bp., é. n. [1994], 123. l.
- ³ L.: „Hol van Blake, Whitman, Weöres és Pilinszky?
Hol Ginsberg óriáskigyó-verssora?
Hát már bűnbe sem eshetem soha?
Ha igen, sincs kit többé utolírni.”
- (Orbán Ottó: *Az orvvadász jól megérdemelt pihenését élvezi* = O. O.: I. m., 6. l.)
- ⁴ In: Orbán Ottó: *Hallod-e te sötét árnyék*. Új versek, 1995–96. Magvető, Bp., 1996, 37. l.
- ⁵ In: Uő: *A költészet hatalma*, 57. l.

- ⁶ Szabolcsi Miklós: *Kész a leltár*. József Attila élete és pályája 1930–1937. Akadémiai Kiadó, Bp., 1998, 667. l.
- ⁷ József Jolán: *József Attila élete*. Cserépfalvi, Bp., 1941, 385–388. l.
Bányai László: *Négyszemközt József Attilával*. Körmendy, Bp., 1943, 259–263. l.
Illyés Gyuláné: *József Attila utolsó hónapjairól*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1988, 21. l.
Tverdota György: *Ihlet és eszmélet*. József Attila, a teremtő gondolkodás költője. Gondolat, Bp., 1987, 336–338. l.
- Szabolcsi Miklós: I. m., 802–803. l.
- ⁸ Szabolcsi Miklós: I. m., 803. l.
- ⁹ Uo.
- ¹⁰ Tverdota György: I. m., 339. l.
- ¹¹ Szabolcsi Miklós: I. m., 803., 804. l.
- ¹² Uő: I. m., 805. l.
- ¹³ Uo.
- ¹⁴ Tverdota György: I. m., 337. l.
- ¹⁵ Idézi uő: I. m., 353. l.
- ¹⁶ Uő: I. m., 354. l.
- ¹⁷ Uő: I. m., 358. l.
- ¹⁸ Uő: I. m., 359. és 360. l.
- ¹⁹ In: Kovács András Ferenc: *És Christophorus énekelt*. Jelenkor Kiadó–Kriterion Könyvkiadó, Pécs–Bukarest, 1995, 82–83. l.
- ²⁰ In: Bozsik Péter: *Vérpuding*. Tevan Kiadó, Bp., 1999, 45. l.
- ²¹ In: *Polisz*, 1997. nov., 51. l.
- ²² Balla Zsófia: *A harmadik történet*. Jelenkor, Pécs, 2002, 88–89. l.
- ²³ In: Tóth Krisztina: *Porhó*. Új és válogatott versek. Magvető, Bp., 2001, 54–55. l.
- ²⁴ In: *Élet és Irodalom*, 2002, 24. sz. (<http://www.es.hu/irodalom>)
- ²⁵ Bármiféle feminista szolidaritást leszámítva
- ²⁶ In: Kovács András Ferenc: *Kompletórium*. Jelenkor Kiadó, Pécs, 2000, 391–392. l.

„RISZÁLÁS MEGY AZ IRODALMI FOCIPÁLYÁN”

FEKETE J. JÓZSEF

Minden tartósan elnyomott csoport gondolkodása sérült. Ennek a lélektani axiómának a fényében szemlélve az irodalom és a kultúra kisebbségi körülmények közepette való fejlődését, eleve megkérdőjelezhetővé válik, mennyire releváns a kisebbséghez tartozók belső fölmérése, értékelése, helyes-e az a mód, ahogy önnön irodalmuk esztétikai értékeiről és etikai vonatkozásairól tárgyalnak. Nem sérült-e az a kánonképzés, amely a kisebbségi létkörülmények között születő irodalmi alkotásokat a centrum és a periféria viszonylatában kettős megítélésben láttatja? Ebben a viszonylatban, a központ és a peremvidék irodalmát megkülönböztető látásmódban milyen érték kategóriák jutnak döntő szerephez? Erkölcsi-etikai, etikai-szociális, vagy esztétikai-retorikai ismervek alapján ítélnék egyfelől azok, akik a vakondtúrást bérces vonulatnak látják, illetve fordítva, akiknek szigora a periférián sarjadó alkotásokat eleve vadhaj-tásként éli meg? A délvidéki magyar kultúra és irodalom tekintetében¹ az ezredforduló táján számos szociológiai-pszichológiai tanulmány és gondolkodói obszerváció látott napvilágot vajdasági szerzők tollából, amelyek kritikusi érvekkel taglalják témájukat, feltárják a tartósan elnyomott csoport, vagyis a kisebbségi sorsba szakadt magyarság gondolkodásának sérültségét, a nemzet-tudat hézagosságát, a kulturális igénytelenség megnyilvánulását, az anyaországi és -nemzeti kötődések föllazulását, mindazt, ami oda vezet, hogy ennek a sajátos világnak, amit kisebbségi létmódnak nevezünk, a belső törvényszerűségei jelentős eltérést mutatnak a centrumban érvényes normarendszerhez képest. A nemzet mibenlétének megfogalmazására az etnikumra vagy antropológiai állandókra való hivatkozás helyett esetünkben Szegedy-Maszák Mihály értelmezése látszik alkalmasabbnak. Ő a közös nyelvet használók közösségként értelmezi a nemzetet, Wilhelm von Humboldt és Kosztolányi

elgondolását folytatva, miszerint a nyelvek sokféleségéből származik a művelődések (kulturák) sokfélesége.²

A kortárs poétikai gondolkodás az utóbbi időben hajlik egy úgynevezett viláppoétika³ kialakítására, amelynek során megfeleléseket keres a különböző szövegek, eltérő szellemi vonulatok és egymásra nem hasonlító kulturák interferáló beszédmódjai között. Ez a planetáris kultúra jelenségként megszámlálhatatlanul sok perspektíva lehetőségét nyitja meg. A vizsgált interferencia azonban nem csupán az egybehangzások, a szólamok egybecsengése miatt érdekes, hanem a beszédmódok divergenciája, a műfaji, tárgyi és stiláris szétszalazódás miatt is. Még akkor is, ha a központ szempontjából periferikusnak tekintett területeken ez a szétszalazódás az ezredfordulón már a kisebbségi (kulturális) nemzethalál vízióját gerjeszti.

Az emberi léptékkal mérve aggastyán korba lépett, nyolcvan évét meghaladó vajdasági (korábban jugoszláviainak, legújabban – s nem gúny nélkül – szerbiainak nevezett) magyar irodalom kényszerből született, s koloniális fejlődésének vonalát „sok szép nagy hiába” (Gulyás József) koszorúzta. Külön sorsnak külön irodalom kell – szögezte le Németh László⁴ az egyik pillanatról a másikra nemzetiségivé, illetve kisebbségivé minősült magyar irodalmakról. Ehhez azonban azt is hozzá kell számolni, hogy irodalomkritika nélkül⁵ nem létezhet. Illetve, ha igen, akkor esetleg vadhajtásként, az irodalmon élösködő munkák, dolgozatok összességéeként. Tovább haladván az önmagába záruló vonal mentén, az is tény, hogy a kritika nem működhet a nemzeti irodalom egészére kivetülő horizont nélkül, abbéli gátoltatottságában, hogy rálátása legyen az irodalmi élet egészére, belássa és igyekezzen megérteni azokat a jelenségeket és folyamatokat, amelyek a világ- és a nemzeti irodalom berkeiben megjelennek, működnek; hogy ezekből az általánosságokat és az egyedi jellegzetességeket leszűrve építse, igazítsa, módosítsa kritikai szempontjait, hogy végül megértő bírálója és elbírálója lehessen a műveknek.

Közelmúltunk a történelemnek egy olyan ismétlődő alkonyzónája volt, amelyben az egyébként is szklerotikus irodalmi keringés teljesen összeomlott. A fáradsággal és küzdelmekkel kiépített egyéni és intézmények közötti kapcsolatok szála foszladoztak, a külföldön kitüntetett tudós az ezredfordulón nem utazhatott el még a díja átvételére sem, az ország sanyarú helyzete közepette a magánember, az író és a kritikus is képtelen volt a számára létfontosságú könyveket megvásárolni, folyóiratokra előfizetni, amiből következően bárki kénytelen-kelletlen besétál a belterjesség agyamos karámjába, s előbb-utóbb azon kapja magát, hogy értékítéletei már a karám palánkjáról is visszapattannak, vagy még kimondásuk előtt földre zuhant kristálypohárként zúzódnak szét az összeszorított fogak hullámtörő gátján. Az újraéledni látszó kapcsolatoknak a vízumkényszer adja meg az utolsó döfést.

„Az utóbbi évtizedben a Vajdaságban alig született az egész magyar irodalomban számottevőnek vehető szépirodalmi munka [. . .] A vajdasági irodalom, úgy látszik, az ezredvégre »olvasó irodalomná« alakult át, ami nyilván veszteséglistáinak tudható be, de egyúttal irodalmi önismeretének, a magyar irodalmat erősítő regionális kötöttségeinek és hagyományos nyitottságának is” – szögezte le Bányai János a *Mit viszünk magunkkal?*⁶ kötetének címadó tanulmányában. Később még szkeptikusabb: „Mintha véget ért volna a története” – írta, természetesen a jugoszláviai magyar irodalomra gondolva.

Aggasztóak Mirnics Károly szociológiai tanulmányainak és Hódi Sándor szociológiai-pszichológiai vizsgálatainak következtetései. Ez utóbbi Gereben Ferenc felmérése⁷ kapcsán, miszerint a történelem nagyjai közül az 562 megkérdezett vajdasági felnőtt magyar nemzetiségű személy közül legtöbben Tito marsallt nevezték meg, egyebek között a következőket szögezte le: „A felmérési adatok tükrében a vajdasági magyarság mintapéldánya lehetne a kilúgozott agyú népeknek. Ilyen mérvű értékszavar kizárólag olyan népek esetében fordul elő, amelyet szinte teljes egészében megfosztottak történelmi múltjától, önbecsülésétől és nemzettudatától. [. . .] Hogyan lehetne a vajdasági magyarság büszke nemzeti nagyjaira, amikor azok nevét hosszú évtizedeken át ki sem volt szabad ejteni, és a félelemtől görcsbe rándult a gyomra, valahányszor magyarsága szóba került? [. . .] A közösséggé szerveződésnek jól ismert gazdasági és politikai akadályai voltak. Nemcsak törvények tiltották, amit főben járó bűn volt megszegni, hanem a magyarsághoz való tartozás az elmúlt nyolcvan esztendő során kizárólag hátrányt jelentett az emberek egyéni boldogulása szempontjából. Előny kizárólag abból származott valaki számára, ha hátat fordított nemzettársainak, még inkább, ha elárulta őket.”⁸ Hódi más helyen azt fejtegette, hogy a vajdasági magyarság az egyéni lelki beágyazódás, a keresztény értékrend és a nemzeti öntudat hiányában nemcsak rossz közérzetével kénytelen megküzdeni, hanem olyan lelki sérülésektől szenved, amelyek pusztító és önpusztító magatartásban tárgyiasulnak. „Az elszakított nemzetrészek gondoljái-bajai többértékűek. Általában a kisebbségi jogok és a nyelvi egyenjogúság hiányát szoktuk szóvá tenni, holott a legsúlyosabb problémáink nem is annyira jogi, mint amennyire szellemi és mentális természetűek. A nemzeti léttel kapcsolatos általános értékszavar a legnagyobb baj, amely lehetlenné teszi az együttes gondolkodást és cselekvést számunkra. Ez az értékszavar részben a kisebbségek jogfosztott helyzetével, politikai és gazdasági kiszolgáltatottságával függ össze, részben egy sajátos világjelenség következménye.

Beszélhetünk mi a demokráciáról, az átalakulásról, amennyit csak akarunk, mindaddig, amíg a kisebbségek politikai, gazdasági, kulturális és nyelvi egyenlősége nemzetközi garanciák helyett üres szólamokon nyugszik, nem várható

a nemzetrészek szellemi újjászületése, anyagi és kulturális felemelkedése. Ennek az egyenlőségnek a kiharcolása azonban jelentős mértékben éppen a magyar szellemiség erősödésének, ha úgy tetszik: a nemzeti értékek felismerésének a függvénye, amely nélkül meg sem fogalmazódhat kisebbségi közösségünk igazi érdeke, fel sem merülhet a helyzet megváltoztatásának tényleges igénye. A huszonkettes csapdája ez is, mint minden, ami egyaránt függvénye az ember személyiségének és társadalmi körülményeinek” – foglalta össze egy tanácskozáson Hódi Sándor.⁹

Badarságnak tűnik a huszadik század vezető irodalomelméleteinek fényében közösség irodalmáról, sőt a közösség szociológiájáról és pszichológiájáról beszélni¹⁰, amikor ezek az elméletek kiemelték a művészetet, s vele együtt az irodalmat is a közösségi cselekvési formák közül, lehámozták róla a külső meghatározóit – a politikai, szociális, nemzeti, földrajzi-regionális összefüggéseit –, elszakították a szerzőtől, és önelvű nyelvi önmozgásként értelmezték, amelynek egyetlen és kizárólagos játéktere az olvasó, és amelyek szerint az irodalom szakadatlan szövegelés, egyedüli fétise a nyelv, célja az önreflexió, és semmi köze a nyelven kívüli világhoz, így személyhez, éthoszhoz, nemzethez, történelemhez, végső soron emberhez, vagy ha igen, akkor az is az olvasó intellektuális játékanak tárgya. Amennyiben ezen elméletek bármelyike is egyeduralkodóvá válna a már említett (feltételezett) világpoétikában, szükségtelemné tenné az irodalomtörténet-írást. Nélküle azonban az elmélet is feleslegessé nyilvánítaná önmagát, hiszen elveszítené vizsgálódásának folyamatosságát, tárgyát egyedi, előzmények és következmények nélküli jelenségként vizsgálhatná, nem képezhetne kánont, értékmezőket, és értékmérő eszközei se lennének. Innen az, hogy a harmadik évezred elején is viszonylag békésen megférnek egymás mellett a különböző elvekre esküvő irodalomkutatási iskolák és az eltérő szempontokat érvényesítő irodalomtörténet-írások. Ám létezik-e vajdasági magyar irodalom?

Vitatható, megkérdőjelezhető, igenelhető és tagadható, de mindenképpen tanulmányozható a vajdasági magyar irodalom létezésének ténye, autonóm mivolta, kapcsolata a magyarországi és a magyar nyelvű irodalom egészével, kapcsolódása a volt Jugoszlávia népeinek irodalmával, a környező országok irodalmával és magával az általában (különbözőképpen) értelmezett (világ)irodalommal. Születtek is különböző elméletek, koncepciók és preconcepciók a délvidéki/jugoszláviai/vajdasági magyar irodalom genesiséről, fejlődési soráról, létéről, önállóságának fokáról, kapcsolatainak rendszeréről; az elméletek tükrében pedig egymásnak szögesen ellentmondó értékítéletek a literatúra minőségéről, érvényességéről, hatásfokáról.

Az elméletekkel szemben azonban tény, hogy a Délvidéken élő magyarok 1918. december 1-jétől, Sándor szerb trónörökös és régens proklamációjától számítva új országba, gyökeresen megváltozott körülmények közé kerültek. Helyzetüket a trianoni békeszerződés 1920. június 4-i aláírása, majd a Jugoszláv alkotmányos királyság (SHS) 1921. június 28-i alkotmánya véglegesítette. Az addigi uralkodó nemzetből megtúrt kisebbségi sorsba szakadt délvidéki magyarság hosszasan kereste, és nehezen (illetve sohasem) találta meg helyét az egyszerre idegenné lett körülmények között. Az idegen adminisztráció megcsontosodása és a rendszer későbbi totalitarizmusba torkolása évtizedekre megbénította az anyaországgal való beszédforgalmat, ezáltal végérvényesen minimalizálta a látszólagos nyelvi és kulturális szabadságot. Számottevő tény, hogy már 1920 nyarán újra megjelent Szabadkán a *Bácsmezei Napló*, amelynek szerkesztőgárdája azonos felismerésre jutott, mint az erdélyi gondolatot megfogalmazó Kós Károly, aki fél évvel később tette közzé a *Kiáltó szó* című röpiratát: a periféria korábban nem vett róla tudomást, hogy a centrumon kívül is létezik irodalom és művészet, és most, egyszerre az új államiság keretei közé kerülve össze kellett fogni az erőket, és megteremteni a peremvidékek magyar irodalmát. A *Napló* tehát nem vajdasági irodalmat akart teremteni, hanem magyar irodalmat a Vajdaságban, és ennek érdekében szerzőinek sorába állította Tamás Istvánt, Kristály Istvánt, Debreczeni Józsefet, a már tapasztaltabb Radó Imrét és Ambrus Balázst, 1920 őszétől pedig a Szegedről Jugoszláviába emigrált Dettre Jánost, aki egy ideig szellemi irányítója a vajdasági irodalomszervezésnek. Kezdetben azonban a szerkesztőség kénytelen volt az egykori pesti lapokban megjelent tárcákból válogatni, és egy ilyen közlést követően fedte fel szerzői kilétét Szenteleky Kornél is.

Az irodalom- és művelődésszervező Szenteleky Kornél (1893–1933) is a hagyománytalanság, a légüres szellemi térség, a kulturális meddőség tapasztalatától – „Lebegek, mint tükrös buborék” – jutott el a délvidéki magyarság tragédiáját önmaga drámájába szublimálva a programszerűen autonóm vajdasági magyar irodalom kialakítására irányuló céljig. Ez az eszmélés a *sáros, poros, boros* Bácskában hozzávetőleg egy évtizedig tartott, s noha természetesen nem dátumhoz kötődően, nem egy csapásra bukkant fel, kezdetét a *Vajdasági Írás* 1928. évi megjelenése harangozta be. A vezér szerepét kényszerűségből vállaló Szentelekynek mindenekelőtt meg kellett szenvednie a megszólalás kiharcolásának küzdelmeit, a szervezés gondjait, a kulturális térség légüres terének áthidalását; eredményei ennek következtében és ennek megfelelően felemásra sikeredtek: a mennyiség érdekében, a Hippolyte Taine-féle miliőelméleten hízalt kényszeroptimizmusának megfelelően, vagy talán az igazi tehetséget mutatók ritkasága következtében tárt kapukkal várta a

tehetség szellőjétől meglegyintett *műkedvelőket*, és a tényleges dilettánsokat se tette igazán helyükre.

Ezen aligha csodálkozhatunk, hiszen a kisebbségi körülmények között születő irodalomnak éppen a kisebbségben levés rákfenéjével kell megküzdenie. Ki kell harcolnia és meg kell teremtenie, majd óvnia a megszólalás lehetőségét, ami rengeteg alkotó energiát emészt fel, ahelyett, hogy ez az energia az irodalom belső törvényszerűségeiből fakadóan műveket teremtené. Ezzel a kényszerrel szemben dolgozik az igényesség követelménye: az írónak jó irodalmat kell teremtenie, ami a felvállalt couleur locale elmélet értelmében nem idegen a helyi problémáktól, de nem ragad le a helyi érdekűség provincializmusában, és nem áll meg a kisebbségi gondok unalomig történő felhánytorgatásánál. Azt se szabad szem elől téveszteni, hogy Szentelekyéknek egyéb dolguk is akadt az úgynevezett magas irodalom hajtásai nyesegetésénél: az irodalmárookra szakadt egy jó ideig a kultúrszervezés összes feladata, az alkalmi ünnepektől a műkedvelő színjátszáson keresztül a dalárdákig szinte minden téren.

A Vajdaságban mégis születtek tehetségek, akik a történelem és az élet természetes lüktetése során innen vitték, vagy ide hozták vissza írói poggyászukat, esetleg itt írták jelentős műveiket, ám életük, életművük kívül esik az időben pontosan behatárolható jugoszláviai magyar irodalom kezdetein és autonómiájának programszerű megvalósításán. Ennek, a tájnak és a magyarságnak a hagyományairól tanúskodó *előtörténetnek* számos fontos megállóját sorolhatjuk fel. Bori Imre irodalomtörténet-írása a terület földrajzi meghatározásából, nem pedig az aktuális államformációk mivoltából indul ki. Ennek a szemléletnek alapján igen korai kezdetekről is beszélhet az irodalomtörténet.

A trianoni békeszerződés leszakította a vajdasági magyarságot az őt addig életető szervezetről, a Budapesten összpontosult szellemi élet érveréséről, s miként Jászi Oszkár fogalmazott a Nagybecskereken megjelenő *Fáklyában*, „a magyar uralkodó nemzetből küzdő nemzetiségi lett”. Jászi azonban ebben a tényben a magyar kultúra centralizációjának megszüntetését és annak pozitív hozadékát vélte felfedezni; új magyar kultúrközpontok kialakulását a leszakított területeken, amelyek végül termékenyítő, policentrikus együttműködést alakítanak ki egymás között. „Az anyanyelvű kultúra mindennapjaitól való hirtelen elszakadás, még ha az első időben tétovázással, bizonytalansággal, távlatnélküliséggel járt is, felerősítette az irodalmi önteremtés igényét, különösen azokban a fiatal értelmiségiekben (jogászok, hírlapírók, tanárok), akik még Pest vonzáskörében alakították ki ízlésüket, s közvetlen szemlélői lehettek a modern magyar irodalom születésének” – írja erről az időszakról Utasi Csaba.¹¹

A rezsiváltás hozta gyötrelmek és szellemi útkeresések éveikig, évtizedekig tartottak, még a későbbi szellemi vezér is tanácstalan volt. Szenteleky ugyanis

eleve elutasította a maga *vajdasági írói* mivoltát, szemben a Dettre János (1886–1944) által képviselt, a vajdasági irodalom autonómiáját megalapozó szemlélettel, miszerint „minden elkülönbözés, minden szétválás gazdagságot jelent”, és ennek szellemében bizakodást kínált, hogy „a magyarság szétszakadása gazdaggá fogja tenni a magyar irodalmat” – arra persze nem térvén ki, hogy ennek a gazdagodásnak ténylegesen mi is az ára: az ország elveszejtése, a kisebbségbe szakadás, a társadalmi pozícióvesztés, a zavarodott nemzettudat és végső soron a nemzeti identitásvesztés. Ám Dettre se jutott egyenesen el az öntudatra ébredés ezen fokára. *Haszontalan beszélgetés hasznos dolgokról* című, a *Bácsmezei Napló*ban 1924. március 2-án megjelent cikkében még nyomatékosan kikérte magának a vajdasági jelző bármilyen minősítő értelmezését, azt csupán földrajzi meghatározásként tartotta érvényesnek: „Magyar irodalom van, s a magyar irodalomnak vannak erdélyi és vajdasági munkásai. A magyar irodalom egységét nem tördelte szét a trianoni szerződés. Aki magyarul ír, s maradandót alkot, az a magyar irodalom munkása, akár Budapesten, akár Kolozsváron, akár Suboticán született vagy él. Bessenyeiék bécsi írók voltak? Mikes Kelemen rodostói író volt? [. . .] A hely, ahol az író él, ahol az írásmű megszületik, csak téma, milió, hangulatforrás; inspirálhatja vagy elgáncsolhatja az író munkáját, de nem lehet mérték, kategória, alap az osztályzásra.” A végül a Szentelekynél is megismétlődő pálfordulásra fél esztendő elmúltával került sor Dettre gondolkodásában. November 16-án megjelent, *A kisebbségi magyar irodalom* című cikkében már a következőket írta erről az önszemlélésről: „Az utódállambeli magyar már most is egész más szemmel figyeli az eseményeket, mint idegen országok magyarjai, habár nyelvben és kultúrában édestestvérei maradtak. Más célok hevtik őket, más problémák foglalkoztatják, más-más feladatok előtt állnak, más-más gazdasági elhelyezkedésben vívják az élet csatáit, megváltozott a milió és megváltozott az élet tartalma, az új vizekre új evezők jöttek és új bor az új tömlőbe. Megmaradt és megmarad a nyelvnek s a kultúra tradícióinak a közössége, de a lelki élet materiája, tartalma merőben megváltozott. [. . .] Ha a magyarországi magyar lelki tartalma más tényezőkből tevődött össze, mint a kisebbségi magyaré, akkor a nyelv megegyezése ellenére dogmatikusan is indokolva van a kisebbségi magyar irodalom hivatottsága.”¹² Erről állapította meg a jugoszláviai magyar irodalom kezdeteit vizsgáló Utsi Csaba, hogy: „Dettre János meditációiban irodalmunk tehát mind messzebb sodródik a Pest-centrikusság sokáig kötelező előítéletétől, mindinkább önállósul, a valóságban azonban íróink nem tudják tartani ezt a tempót, s így az *igények és az adottságok* között erős kollízió támad.”¹³

A Szenteleky–Dettre¹⁴-vita 1927-ben zajlott, Szenteleky egy év múlva színváltásáról tett bizonysgot, és vállalta a vajdaságiságot, illetve ennek a

„speciális viszonyok” közt sarjadó irodalomnak a szervezését. Meg kell jegyez-
nem, a legújabb vizsgálódások is szívesen helyezik előtérbe ezt a gazdagodást.
Kibédi Varga Áron írta a következőket a *Magyar–magyar kapcsolatok az
irodalomban* című tanulmányában: „. . . azt a tényt, hogy egy anyanyelven
beszélők különböző országokhoz, sőt éppen ezért bizonyos fokig különböző
kultúrkörökhöz is tartoznak, mi magyarok nem nagyon akarjuk elfogadni,
amikor arról a bizonyos tizenöt millió magyarról esik szó. Pedig ma, nyolcvan
évvél Trianon után, jó lenne, ha ezeket a különbségeket mi sem tekintenénk
többé kizárólag szomorúnak és tragikusnak, hanem a szellemi gazdagodás
egyik jelentős forrásának”.¹⁵

A Dettre-féle meglátásnak adott hangot Szerb Antal irodalomtörténete
1934-ben, amely külön fejezetben tárgyalta az „utódállamok” irodalmát, ami-
kor a korábbi egy-központú magyar irodalom helyett több magyar irodalom
kifejlődéséről tudósított. Ezt megelőzően Pintér Jenő 1928-ban megjelent
Magyar irodalomtörténete a vajdasági magyar irodalom szomorú helyzetéről
tudósított. A Dettre és Radó Imre szerkesztésében megjelent *Vajdasági magyar
írók almanachja* alapján ítélve rámutatott, hogy a szerzők „inkább pályakezdők
vagy olyan költők és elbeszélők voltak, akik hírlapi munkában és a hétköznapi
élet kenyérkereső gondjai között kényszerültek szétforgácsolni tehetségüket”.
Említésre fontosnak mindenki előtt Milkó Izidort tartotta, Ambrus Balázs,
Borsodi Lajos, Radó Imre, Szántó Róbert és Szentelky Kornél írói munkás-
ságát pedig reménykeltőnek ítélte. De érdekes adalékkal szolgál Pintér Jenő
a délvidéki közízlés korabeli megítélését illetően is. Szerinte akkoriban vidé-
künkön erős Ady-kultusz dívott, és az ultramodern irányzatok lelkes író-olvasó
híveiről tesz említést, ám közli, hogy ebben a légkörben is megbukott minden
időszakos irodalmi vállalkozás, így az *irodalmi kezdőkből álló csoport*, vagyis
Csuka Zoltánék futurista folyóirata is.

Herceg János (1909–1995) – miként Bányai János nevezte: a *vajdaságima-
gyaríró* – a *Kalanyában* „egy merőben önerejére támaszkodó és önerejéből
fejlődő irodalom” megeremlését sürgette még 1938 őszén is, tehát már távo-
labb Trianontól és közelebb a következő háborúhoz. A kisebbségi irodalomnak
a nemzetek közötti híd szerepe¹⁶ ugyan nem elsődleges, csupán járulékos
funkció, Herceg János mégis úgy fogalmazott, hogy a vajdasági magyar író
kettős koporsóba¹⁷ van bezárva. – Egyaránt kellene, hogy olvassák Budapesten
és Belgrádban, de se itt, se ott, sehol sem olvassák! Papp Tibor 1996-ban
írt tanulmányában¹⁸ e híd szerepű, speciális viszonyok között fejlődő iroda-
lomról leszögezte, hogy „a jugoszlavizmus rendszermeghatározó fogalma nem-
csak államközösséget, hanem ideológiai közösséget is magában foglalt”, és
ebből a megállapításból fakad a következő konklúziója, miszerint „a jugoszlá-
viai magyar irodalom-paradigma története, mely a Jugoszláviában élő magya-

rok irodalomrendszerét önálló, az anyairodalommal csak nyelvében és kulturális múltjában egybetartozó entitásként tételezte, az őt konstituáló ideológiai narratíva elkülönbözödésével [difference] – önfelszámolódásával – berkesztetett”. Ebben az értelemben beszélt Tomán László is Gerold László 2001-ben megjelent *Jugoszláviai magyar irodalmi lexikon (1918–2000)* című munkájáról, mint „egy nem létező irodalom lexikoná”-ról.¹⁹

A centrum és periféria kérdésében ma is a sztereotípiák érvényesülnek. Végel László írta egy – vagy tíz évvel ezelőtti – esszéjében, hogy ha Újvidékről Budapestre utazik, akkor mindenki a vajdasági magyarság sorsáról faggatja, de senkit se érdekel, hogy például mi a véleménye a posztmodernről. Ennek kapcsán állapította meg Kibédi Varga Áron, hogy: „A Magyarországon kívül, de a Kárpát-medencén belül élő magyar értelmiségivel és íróval szemben az az elvárás, hogy szomorkodjék, hogy panaszkodjék, másról mint a kisebbségi élet nyomoráról ne beszéljen, és főleg pozitívumot ne mondjon, az már kimondottan botrány lenne.”²⁰ Érdemes tovább is idézni a szerzőt: „A magyarországi elvárásokat ezenkívül a központ–periféria szociológiailag rendkívül érdekes problémája is jellemzi, egyrészt kulturális, másrészt társadalmi szinten. A központ dönt, a periféria pedig úgy érzi, hogy ezekbe a döntésekbe nem szólhat bele. Kulturális vonalon a magyar helyzet ebből a szempontból hasonlít a francia helyzetre. A francia kulturális élet Párizs-, a magyar Budapest-központú. Mindkét fővárosban úgy gondolják a kulturális vezetők, értelmiségiek és kritikusok, hogy az ő ízlésük mérvadó. Általában ők tudják a legjobban, hogy ki jelentős író, függetlenül attól, hogy az író milyen illetékességű, és hogy a magyarországi, a vajdasági, a szlovákiai vagy az erdélyi valóságot ábrázolja-e. Ami nem felel meg a párizsi, illetve a budapesti mércének és elképzeléseknek, az provinciális, másodrangú. A provincia beletörődik ebbe a helyzetbe, hatásos tiltakozásra nincs lehetősége . . . – Ez a központ–periféria probléma politikai-társadalmi vonalon is jelentkezik. Budapesten kialakultak bizonyos elvárások, és a határon kívülieknek meg kell felelni ezeknek az elvárásoknak. Budapesten tudják igazán, hogy ki a jó, rendes, hazafias magyar, ott tudják tehát azt is a legjobban, hogy mi kell a kisebbségben élő magyarnak. Itt nem a francia, hanem egy másik párhuzam merül fel: azokra a nyugati vezetőkre és vállalatokra gondolok, amelyek 1989 óta a közép-kelet-európai országoknak vállveregetve és atyáskodva magyarázták, hogy mi a demokrácia és mi a kapitalizmus.”²¹

Bori Imre (1929) az 1960-as évek végétől megjelenő irodalomtörténeti összefoglalóiban, kézikönyveiben a jugoszláviai magyar irodalom terminusának alkalmazásával egyértelműen ennek az irodalomnak az önelvűségét és öntörvényűségét jelölte ki, ugyanakkor ennek az irodalomnak a kezdeteit jóval a névadó államformáció létrejötté előttre helyezte.

A vajdasági magyar irodalom autonómiáját időközben többen vitatták. Hornyk Miklós (1944) az 1968-as esztendő forrongó őszen már az egyetemes magyar irodalomhoz való tartozását nyomatékosította: „Számomra nem kérdéses irodalmunk hovatartozása. Semmiféle kettős, hármás vagy négyes kötöttséggel nem lehet elbűvészkedni azt a tényt, hogy a jugoszláviai magyarság a magyar nép (szerves vagy szervetlen) része, s hogy kultúrája az egyetemes magyar kultúra (szerves vagy szervetlen) része. A magyar író a zulukafferok között is magyar író marad, nem azért, mert történelmi vagy »faji« nosztalgiai nyugtalanítják, hanem mert anyanyelve fogva tartja.”

Az egyetemes magyar irodalom végeredményben nem értékelő, hanem mellérendelő, leíró fogalom: a nemzeti és a nemzetiségi irodalmak összességét jelzi; a magyar irodalom története egyszerre a magyar regionális irodalmak története is.

Hornyk megállapítását húsz év múlva Sziveri János (1954–1990) nyomatékosította, miszerint a jugoszláviai magyar irodalom önállóságáról szó sincs, az itteni irodalom a magyar irodalom szerves része. Ugyanezt a meglátást támogatta Vajda Gábor (1945) irodalomtörténete is a kilencvenes évek elején. Vajda Gábor nevét azért emeljük ki az irodalomtörténészek rangos névsorából, mert nemcsak résztanulmányokra és monográfiákra, hanem áttekintő összegezésre is vállalkozott. *A magyar irodalom a Délvidéken Trianontól napjainkig* (é. n., 1995?) című munkájának adatai, kritikus meglátásai Bori Imre irodalomtörténetével egyetemben ennek a vázlatnak a megírásában segítségünkre voltak.

Csányi Erzsébet (1956) szerint ezzel szemben a vajdasági magyar irodalomnak öt fontos kontextusa van: „kialakítja saját dinamikájú fejlődését; alapvető fontosságú a magyar irodalommal való kontextusa; identitását befolyásolják a jugoszláv irodalmi összefüggések; létrejön a nemzetiségi irodalmak közötti közösség és van világirodalmi kontextusa”.²²

Ezzel megint csak ellentétben Márkus Béla (1945), aki *A betokosodott kudarc* cím alatt gyűjtötte kötetbe a kisebbségben született magyar irodalmakról szóló írásait, 1975-ben még azt jelezte, hogy „a jugoszláviai magyar irodalom önállósága inkább vágy, ábránd még, semmint valóság”. *A Nemzetiségi magyar irodalmak az ezredvégen*²³ című gyűjteményben, tehát negyed század múltával is ugyanilyen kritikusi szigorral írta a Híd *Versek éve, 1995* gyűjteményéről, hogy „a kisebbségi magyar irodalmak kezdeteire emlékeztet: szóhoz juttatni, megbecsülni a dilettánsokat is”.

Béládi Miklós (1928) ennél is kegyetlenebbül fogalmazott egy viszonylag nem is olyan régi (1982) irodalomtörténetben. Nem kevesebbet állít, mint hogy „a kisebbségi irodalom [. . .] nem teljes értékű irodalom: a szellemi központtól, az anyairodalomtól elszakadt részirodalom vagy másodrendű iro-

dalom csupán, amely a kényszerűségből csinált erényt, ha képes volt rá, ha alkalma nyíltott efféle erőfeszítésre”. Igaz, ezt a megállapítást 1945 előttre vonatkoztatja, és az állítását is árnyalja: „A kisebbségi irodalom az anyairodalom tartozéka, függeléke; az egységes anyanyelvi irodalom mellékterméke és visszfénye; jelentékeny hányadában vidéki képződmény és szociológiai, társadalomlélektani dokumentum.” Végül mégis elismeri az önállósulási folyamatok szükségszerűségét: „Változást az idő múlása és a történelmi fordulat hozott: 1945-tel megnyílt a lehetőség arra, megteremtődtek hozzá a feltételek, hogy ezek az irodalmak kisebbségi, másodrendű helyzetükből kiemelkedjenek, és nemzetiségi önállóságra, kulturális autonómiára tegyenek szert.”

Tény tehát, hogy irodalmi múltunkat az újbóli értékelés és minősítés szándékával kell vizsgálnunk. Az irodalom története természetesen nem azonos sem a művek, sem az alkotók történetével. A művek élhetnek, hathatnak, a megalkotók élete határos. Ám, amennyiben történetről beszélünk, s arról, ami a történelem során az irodalommal történt, nem hagyhatjuk figyelmen kívül éppen a műveket és az életműveket, amelyekből a történet összeáll.

Végül hadd idézzem a kisebbségi irodalom viszonyrendszerének egy meg lehetőszen új keletű megfogalmazását Pomogáts Béla 1997 őszén megjelent értelmezéséből: „A kisebbségi sorsba került magyarság jelentékeny áldozatokkal létrehozott kultúrája (irodalma) az egységes nemzeti kultúra kényszerű felbomlásának eredményeként jött létre, a megfelelő országrészek (Erdély, a Felvidék és a Délvidék) művelődési hagyományaira támaszkodott, ugyanakkor lényegi egységében maradt az »anyaországi«, illetve »egyetemes« magyar irodalom általános áramlataival.”

A vajdasági magyar irodalomnak írói mindig is voltak, olvasói soha – szögezte le e témának egyetleni előadójaként Juhász Erzsébet (1947–1998), aki regényben örököltette meg *irodalmi nagyapánk*, Szenteleky Kornél alakját.

A kritikával, saját kritikai apparátussal nem rendelkező irodalom könnyen elveszíti irányát, értékrendszere összegubancolódik, és a dilettáns vagy az epigon művek melegágyává válhat. Valami hasonlót eredményező folyamat játszódott le az új országba szakadt, a magyar kultúra köldökzsinórjáról leválasztott vajdasági irodalom kezdete során, amikor a bíráló és értékelő kritika hiányát az udvarló vagy udvarias ismertetés, a csak jó véleményt hangoztató méltatás igyekezett pótolni. A költő, regény- és tanulmányíró Szenteleky (Sztankovics) Kornél, miután vállalta a kisebbségi koncepciót, a *Vajdasági Írás*, majd a *Kalangya* szerkesztőjeként, és emellett kiterjedt levelezése útján töltötte be a minőség irányában kényszerűen engedékeny szerepét. Az irodalmi értékre a *Kalangyában* helyére kerülő Szirmai Károly (1890–1972) esztétizmusa irányította a figyelmet. Tehát, valahol a negyvenes évek táján, alig valamivel korábban, mint ahogy azt Béládi Miklós feltételezte. Azóta

azonban eltelt hat évtized, írók, kritikusok, szerkesztők nemzedékei váltották egymást a vajdasági irodalom fórumaiban, annyi művet hozva létre, hogy Csáky S. Piroska fáradhatatlan bibliográfusi munkái híján sok vajdasági szerző munkájáról, könyvéről ma már nem is tudnánk. Persze nemcsak azért, mert az ember feje nem káptalan, hanem mert a művek szaporodásával, az irodalomalkotás intenzívvé válásával e tevékenység egyszerűen dokumentálhatatlanná vált – még az irodalomtörténet-írás se említhet meg minden kiadványt. Az újabban születő könyvek hallgatólagos palimpszeszt-jellegükkel a háttérbe szorítják az előzőeket, esetleg megtagadják, elutasítják őket, de minden esetben kiszorítják őket az olvasói érdeklődés köréből, a könyvkereskedések kirakatából és a könyvtárak polcain is hátrább kerülnek, a kevésbé keresett kötetek közé. Fogadjuk el, hogy ez így természetes, talán így működik minden irodalomban. Ám nem ez a lényegi kérdés a centrum–periféria viszonylatában, hiszen az anyaország nem is egy esatornán anyagilag támogatja a kisebbségben élő magyarok könyvkiadását, inkább a hatásukat kellene felmérni ezeknek a könyveknek a hamarosan vízumköteles anyairodalmon belül. Itt az első nagy bökkenő: a támogatott kiadványok is leginkább csak köteles példányként jutnak el Magyarországra, de mindegyikkel még a könyvvásárokon se találkozhat a magyarországi olvasó, hiszen még a támogatott könyvek közül is kevés jut el egy-egy kiállításra és vásárra. Itt kezdődik a gubanc, és itt emelkedik a fal: amennyiben valaki valamiért, vagy valamire pénzt ad, eufemikusabban fogalmazva: támogat valamit, akkor miért nem kíváncsi rá, hogy mit is pártfogolt? Esetünkben: dilettáns költők vasárnapi szenvelgéseinek megjelentetését tette lehetővé, vagy valóban, kiemelkedő minőséget felmutató, támogatásra méltó szerzői törekvést patronált? Ennek eldöntésére csupán egyetlen lehetőség áll rendelkezésre: mérettesen meg minden mű az össz-mezőnyben! Kerüljön be bár minden támogatott kötet az anyaországi vérkeringésbe, bírálja el a kritika, tegye helyére az irodalomtörténet-írás. Derüljön ki, hogy melyik esetben van szó pusztá papírpocsékolásról, és melyikben ráfigyelésre méltó alkotói koncepció megvalósulásáról. Többet jelentene az ilyen megkülönböztető odafigyelés a vaktában adott támogatásnál, s bizonyára hatása is kimutathatóbb lenne: egy könyv ugyanis nem attól kel életre, hogy megjelenését jegyzi a statisztika, hanem attól, hogy olvassák. Határon innen és határon onnan. Hiszen nem is kerül különösebb erőfeszítésbe: magyarul írták.

Persze nem feledhetjük Arany János figyelmeztető verssorát: „Ocsmány ökölharc az irodalom!” (*Írjak? ne írjak?*, 1856), s ha így van, akkor az írónak, ha távol áll a szorítótól, még hasmánt se sikerül felkúsznia a Parnasszusra, amit egyelőre csak jelöljünk meg a magyarországi megjelentetés lehetőségeként. Vagy abban, hogy figyeljenek munkájára. Véletlenszerűen vettem le három könyvet a polcról. A *Szép versek 2000* által felsorakoztatott, ötvennél

több költő közül csupán egy, Tolnai Ottó a vajdasági. A tizenkilenc mai magyar író kisprózájából válogató *Körkép 2000* már jóval kegyesebb a (volt) vajdaságokkal szemben, hárman is szerepelnek a névsorban: Gion Nándor, Majoros Sándor és Radics Viktória, ám mindhárman még a kilencvenes években áttelepültek Magyarországra, így kötődéseikben ugyan délvidékiek, de az anyországi intézményrendszer érverésében élnek. A tizenhat mai magyar író kisprózáját felvonultató *Körkép 2002*-ben már csak egyetlen itteni szerző szerepel, Kontra Ferenc, aki ténylegesen a Vajdaságban él, és akinek tucatnyi kötete közül kettő jelenhetett meg Magyarországon. Tolnai Ottóval, Végel Lászlóval egyetemben tehát a kivételezettek közé számít. S íme, olvassuk, mi a véleménye egy ilyen kivételezettnek az irodalom „érverésének” működéséről: „az irodalomban egyetlen műnek sincs tényleges minősége, csakis az elismertsége adja a pillanatnyi helyi értékét; minden pofára és hovatarozásra megy; ne reménykedjen senki posztumusz igazságszolgáltatásban; amin egyszer átlépett az idő, az a kukában marad; a tehetség, az semmi, csak riszálás megy az irodalmi foci pályán” (*Gimnazisták*, 2002). Erre rímel egyik fiatal, névtelennek maradni kívánó szerzőnő lírai véleménye, meglátása a vajdasági írók műveinek vízummentes fluktuálásáról: „ha nincs, aki bevisz a hátán, akkor reménytelen. Ha nem vagyok egy kör tagja, akkor szintén reménytelen. Azontúl senkit sem érdekel, hogy mit is írok”.

Vállalván, hogy az eddig leírtak csak egy a lehető megközelítések közül, itt talán álljunk meg, várjunk türelmesen, és jegyezzük meg, nem jut mindenkinek vízum.(?)

JEGYZETEK

- ¹ A délvidéki magyar kultúra és irodalom említésével jeleztem állásfoglalásom: ez a sajátos entitású kultúra és irodalom létezik, természetesen a maga elhatárolódásaival és kapcsolódásaival egyetemben. A kérdés történeti-poétikai vonatkozásaira a későbbiekben térek ki.
- ² „A nemzet az irodalmár szemszögéből nézve szövegközöttiség, sokféle nyelvi megnyilatkozás összehatása. A sokrétegű nyelv a nemzetnek megteremtője, az irodalom pedig a nemzet önrételmezése. A nyelv ismerettár, amennyiben közös emlékezet és közlés (kommunikáció), amely képzeletbeli közösséget teremt.” Szegegy-Maszák Mihály: *Nemzeti irodalom az egységesülő világban. Élet és Irodalom*, 2002. augusztus 23.
- ³ Vö. Faragó Kornélia: *Térrányok, távolságok*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 2001, 44. o.
- ⁴ „Németh László egész életművét a nemzet minőségülvé felemelésének, felegyenesedésének szolgálatába vonta. A magyar szétszóródással a példanemzet ideálját állította szembe. Azt vallotta, hogy az elszakított magyarságnak is akkor adjuk a legnagyobb erőt és kedvet önmaga megőrzéséhez, ha a minőség révén visszaszerezük az élet bizodalját, ha olyan minőségű nemzeté emeljük a magyarságot, amelyikhez érdemes tartozni. Az eszményi minőség megvalósításának nehézségeivel regények és drámák

sorában vetett számot. Kritikai igényű társadalomrajzot társított a lélektani elemzéssel, a magyar élet enciklopédikus gazdagságú rajza fölé egyetemes emberi távlatot és mértéket állított.” Görömbei András: *Irodalom és nemzeti önismeret. Hitel*, 2002. augusztus

- ⁵ Herceg János 1951. június 22-én a *Magyar Szóban* megjelent cikkében (*Irodalmi helyzetünkről*) úgy válaszolt arra az egyre nagyobb teret nyerő propagandára, hogy a Vajdaságban szabadságban alkotó írónak köszönhetően ez az irodalom kilombosodott, és kiállja a versenyt a többi magyar nyelvterület irodalmával, hogy „mivel ma sokkal több magyar lap közöl irodalmat, a kézírathányt elosztják a dilettánsok. Soha annyi dilettáns nem jutott szóhoz a vajdasági irodalom mozgalmában, mint napjainkban. [...] a vajdasági magyar irodalmi mozgalom nemcsak hogy nem fejlődik, hanem egyre mélyebbre süllyed a dilettantizmus mocsarában”. Egy hónappal később, a *Híd* 1951. júliusi számában (*Cél és vallomás*) egyértelmű kishitűséggel kérdezte: „Mi az, hogy vajdasági irodalom? Van ilyen? Vagy csak azért van, hogy a neve legyen?”
- ⁶ Bányai János: *Mit viszünk magunkkal?* Forum Könyvkiadó, Újvidék, 2000
- ⁷ Gereben Ferenc: *A vajdasági magyarok nemzeti és kulturális identitása*. Elhangzott az MTA Kisebbségkutató Intézetének 2001. május 30–31-én megrendezett *Kisebbségi magyarság: nemzetiségi lét, identitás és önszerveződés városi környezetben és falun* témájú konferenciáján.
- ⁸ Hódi Sándor: *Zavarodott nemzettudat. Aracs*, 2001. 1.
- ⁹ Elhangzott a *Nemzeti kultúránk és irodalmunk kisebbségi körülmények között* elnevezésű, Szabadkán megtartott tanácskozáson, 2001. március 3-án
- ¹⁰ Noha eddig bizonyosak voltunk, hogy minden esztétikai ítéletalkotás rászorul a közösségi legitimitációra és a recepció–kanonizáció–cenzúra hármasságában ez a közösségi olvasat érvényesül.
- ¹¹ Utasi Csaba: Boschan Sándor. In: *Vér és sebek*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1994, 75. o.
- ¹² A *Bácsmegyei Napló*ban megjelent cikkeket idézi Utasi Csaba Dettre János című tanulmányában. *Vér és sebek*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1994
- ¹³ Uo., 73. o.
- ¹⁴ Dettrenek korábban, 1922 decemberében Haraszi Sándorral volt vitája a „még csak vágyakban szunnyadó vajdasági irodalom” tárgyában. A jugoszláviai magyarság helyzetét szem elől tévesztő és csak irodalmi szférában gondolkodó Haraszi *Irodalom-politika* című, 1920. december 10-én megjelent cikkében ki akarta utasítani az irodalomból a tehetetlen dilettánsokat, a szélesebb horizontokban gondolkodó Dettre viszont december 13-i válaszában óvatosságra intett, rámutatott, hogy nem lehet ugyanazon mércével mérni a bimbójában érlelődő irodalomban és azokban az irodalmakban, amelyek mögött több évszázados autochton lombosodás teremt viszonyítási hátteret.
- ¹⁵ Kibédi Varga Áron: *Magyar–magyar kapcsolatok és az irodalom*. Mikes International 2001–2002. II. évfolyam, 2. szám, 8. o.
- ¹⁶ Ez a „híd szerep” vagy közvetítő szerep a centrum–periféria szociológiai kapcsolat politikai vetületében 1989 után a Nyugaton élő magyar írókra, értelmiségiekre vetült rá. A Kádár-korszakban a budapesti elvárás értelmében a nyugati írónak *honvágya*

kellett hogy legyen a megfelelés érdekében; a rendszerváltástól neki kellett országával megismertetni a magyar kultúrát, és fordítva, Magyarországgal országának kultúráját.

- 17 Herceg „kettős koporsó” szófordulata minden bizonnyal a magyarországi íróknak a szovjet pártállam-politika két évtizede utáni nyitási kísérletének, a „kettős kötődés” körüli vitának a parafrázisa. „1968 nyarán [...] a Magyar Írók Szövetsége megrendezte az egykor sokat emlegetett »kettős kötődés« vitát, ez a kifejezés arra utalt, hogy a kisebbségi magyar irodalmak mibenlétét egyrészt társadalmi kötelek: az írók állampolgársága és közéleti elkötelezettsége, másrészt kulturális kötelek: az irodalom nyelve, nemzeti hagyománya határozza meg. A »kettős kötődés« elmélete valójában kompromisszumos javaslat volt, a magyarországi szellemi élet ennek a kompromisszumnak a keretében próbált szorosabb köteleket kialakítani a határokon túli magyar irodalmakkal, próbálta létrehozni a magyar–magyar kulturális dialógus keretét. Más kérdés, hogy ez a javaslat szinte mindenütt elutasításra talált, egyedül a belgrádi (pontosabban újvidéki) művelődéspolitikai fogadta el.” Pomogáts Béla: *Magyar–magyar párbeszéd. Pánsíp*, 1999. 24.

A Magyar Írószövetség közgyűlése 1989 novemberében döntött úgy, hogy tagságába fogadja a kisebbségi magyar közösségekben vagy a nyugati diaszpórában élő magyar írókat, akik 1995-től a szervezet vezető testületeiben is szerephez jutottak, ezzel mintegy intézményesítve a magyar–magyar dialógust.

- 18 Papp Tibor: *Vázlat az irodalmi jugoszlavizmus körüli polémiák értelmezéséhez. Kilátó*, 2002. február 16.

- 19 Tomán László: *Egy nem létező irodalom lexikona. Aracs*, 2001. 1.

- 20 Kibédi Varga Áron: i. m., 8. o.

- 21 Uo., 9. o.

- 22 Egészen pontosan: „A nemzetiségi irodalom helyzete sajátosságos, s az eddigi elméleti kutatás e különleges formáció identitását öt irodalomtörténeti kontextusban látja kiépülni. Ezek:

1. az önálló, saját fejlődési dinamika kontextusa
2. az anyaország irodalmi kontextusa
3. az aktuális államalakulat kontextusa
4. a nemzetiségi irodalmak közötti kontextus
5. az általános irodalomközi kontextus

Régióknk egyik sajátos irodalomközi közössége a délszláv–magyar egymásra hatások és tipológiai összefüggések láthatatlan és laza szövevénye. Ezek az egymást átható kultúrák a tradíció, a konvenció és az innováció szempontjából elsősorban a Vajdaságban alakítanak ki sajátos irodalmi kontextusokat, de kisugárzó hatásuknál fogva egy tágabb térséget is kompakttá tesznek.”

- 23 Kossuth Egyetemi Kiadó. Debrecen, 2000

A PARTIKULÁKRÓL

Ács Károly verseiből való példákkal

CSEH MÁRTA

Partikulának a Magyar grammatika (a továbbiakban: MG) megfogalmazása szerint az olyan nem toldalékolható viszonzót tarthatjuk, amely más szavakkal sem morfológiai természetű, sem szintaktikai kapcsolatot nem tart, amelynek nincs mondatrésztértéke – s így önmagában semmilyen kérdésre nem felel –, szerepe pedig az, hogy a mondatban lévő állításon műveleteket végezzen, modális viszonyt fejezzen ki, illetve a beszélőnek az állításhoz való érzelmi, akarati, értékelő viszonyát, továbbá a kommunikációs helyzetre vagy annak valamely összetevőjére való reagálását jelölje.¹

Ezt a szófajkategóriát korábbi nyelvtanaink nem tartják számon. Azokat a szavakat, amelyeket a MG partikulaként említ (lásd a szójegyzéket alább!), például a MMNyR-ben a módosítószók, a kötőszók, a melléknevek, a határozószók stb. között találjuk. A partikulát mint szófajminőséget az értelmező szótáraink sem alkalmazzák, így a szófajtani elemzéskor, ami ezt a szófajkategóriát illeti, a nyelvtankönyvek és az értelmező szótárak – azaz a hagyományos segédletek – csöndöt mondanak. Az 1980-as, 90-es években készültek ugyan tanulmányok, amelyek segítségül hívhatók (pl. FÁBRICZ, 1981, uő, 1985., uő, 1987, PÉTER, 1991, JUHÁSZ, 1992, KESZLER, 1992, uő, 1995), ezek viszont a nyelvtanítás ma alkalmazott, megszokott rendszerében, amely azt tartja természetesnek, hogy a szótani stúdiumok megelőzik a mondattani stúdiumokat, és a szinkron nyelvi rendszer megismerése is föltétele annak, hogy a nyelvtörténeti ismeretanyag elérhetővé, megérthetővé váljék, tehát az ilyen körülmények között ezeket a tanulmányokat a szótanítás szakirodalmának jegyzékében meghatározó jelleggel nem, legföljebb kiegészítőként vehetjük számba. Különben is: ezeknek a tanulmányoknak a szerzői is

jórészt a megszokott, hagyományos terminológiával élnek (vö. FÁBRICZ, 1985, JUHÁSZ, 1992).

A MG is, a *partikula* terminus bevezetése mellett, továbbra is használja a *határozószó, kötőszó, módosítószó* stb. terminusokat is, természetesen a partikula szóosztálya létrehozásának következtében sajátosságosan módosult tartalommal.

További gondot okozhat a partikulák fölismerésében, hogy nagyjából olyan szavak kerültek ebbe a csoportba, amelyeknek a „partikulaság” mellett más (esetleg több más) szófajminősége is van. A többszófajúság mellett gyakori továbbá a közöltük a poliszémia és a homonímia is, arról nem is szólva, hogy a tipikusan partikulaként regisztrált szavakról is – például az *is*-ről és a *csak*-ről – azt olvashatjuk, hogy „[az *is*] egy időben létezik kötőszói etimonjával (ré-makiemelő szerepe ebből levezethető, modális jelentése azonban bonyolultabb pszicholingvisztikai folyamatok végterméke)”, „[a *csak*] partikulaként is helyettesíthető lehet korlátozó jelentésű kötőszóval”², s különben is: „többnyire szófajváltással keletkeznek”.³ Többükről pedig (pl. *tiszta, kutya, egész* stb.) szinte hihetetlennek tűnik a hagyományos nyelvtanokon neveledett nyelvész számára, hogy grammatikalizálódott szóként is kezelhetőek.

De mely szavakra is kell gondolni, ha a partikulákról esik szó? A MG partikulaként mintegy 120 szót említ meg a példák között, de ez a szám nyilvánvalóan nem teljes. A következőkben, további vizsgálódásunk megkönnyítése érdekében, felsorolom a betűrend szerinti első ötvenet: *akár, alig, alkalmasint, ám, bár, bárcsak, be, bezzeg, biz, bizistók, bizony, borzasztó, cirka, csak, csakhogy, csakis, csaknem, csakugyan, csupa, csupán, csupánacsak, de, -e, egész, egészen, egyáltalában, egyáltalán, egyébíránt, egyedül, egyelőre, egyes-egyedül, egyszer, egyszercsak, egyszerre, elég, eléggé, elsősorban, elvégre, épp, éppen-séggel, felette, felettebb, főképp, főleg, ha, hadd, hát, hátha, háthiszen* és így tovább.

Ács Károly *Ráklépcsben*⁴ című kötetének verseiben a partikulának tartható szavak közül az alábbiak jelennek meg: *akár, akárhogy, alig, bár, bizony, csak, csakugyan, csupán, -e, egész, egyelőre, egyszer, egyszerre, épp, éppen, hadd, hát, hátha, hisz, is, jó, különben, legalább, majdnem, már, már-már, máris, másképp, még, mégis, se, sem tán, tulajdonképpen, úgy, ugyan, úgyis, úgysem, vagy, vajmi, véképp, végre, viszonylag.*

Mindkét jegyzékben szép számban vannak többértékű (több szófajú) szavak.

A (több szófajú) szavak tényleges szófaji értékét természetesen akkor lehet egyértelműen kijelölni, ha az illető lexéma szövegszó lesz. A szövegben ugyanis rendszerint nem kell számolni sem a homonímiából, sem a többszófajúságból adódó nehézségekkel (a poliszémia okozta gondok egyébként is másodlagosak, ha szófajtani vizsgálódásokat folytatunk). A mondatba, szövegbe került lexéma szófaji értéke, annak alapján, ahogy az egyes szófajokat a grammatikai leírások

körülhatárolják, a mondatban betöltött szerepe által könnyen megközelíthetővé, többnyire egyértelművé válik.

Ez a főnti jegyzékben szereplő szavakra is vonatkozik. Az Ács-versek felsorolt szavait abból a szempontból vizsgáljuk meg, hogy a partikulaszerűség megvan-e bennük. Ennek alapján három lehetőség adódik: többnek közülük a megvizsgált versekben nincs partikulaértéke (ilyenek pl. az *egyszer*, az *egyszerre* vagy a *jó*); mások partikulaszerűsége kizárólagos (pl. az *-e* a *hadd* vagy a *tán*); vannak viszont közöttük olyanok, amelyek különböző szövegek környezetben különbözőképpen viselkednek: néha úgy, miként a partikulákról tartja a MG, néha viszont más szófaj módjára. Ilyen szavak az Ács-versekben az *egész*, a *hát*, az *úgy* és a *vagy*. Ezúttal ezekkel szándékozom foglalkozni.

Ezúttal ezeket vizsgáljuk meg közelebbről!

A *hát* az alábbi három idézetben az ún. árnyaló partikulák közé tartozik:

(1) *Hát tőled ki kért
két életet?*
(Kérdések, végül)

(2) *Hát jó, legyen, ezt
úgysem szabad elmulasztani*
(Tűzpróba)

(3) *de hát kit érdekel halálom
„története”*
(Magánbeszéd)

A *hát* ezekben a mondatokban nyomósító szó. Kötőszóértéke van viszont a (4) és az (5) példákban (bár a [4]-ben a „partikulaszerűség” is fölismerhető):

(4) *Úgy ítélj hát (s ez a lényeg!)
Hogy túléljem, és túléljed!*
(Rigmusok születésnapra)

(5) *kellek, hát vagyok*
(A születés pátosza)

Az *úgy* és a *vagy* a viszonyító partikulák becslő (mértékértékelő) alcsoportját képviselik a következő két versrészletben. Az *úgy* a (6)-ban a *csak* partikulával együtt jelenik meg, azaz partikula-együttállásról beszélhetünk.

(6) *Ezt most csak úgy magamnak mondom*
(Magánbeszéd)

(7) *Úgy szomjazod az igaz lét kortyát*
(„Nádas tavon”)

Határozó – és határozószó – az *úgy* a (4) idézetben, továbbá az alábbi helyeken:

(8) *Nagy ünnep léssen, úgy készüljétek*
(Advent)

(9) *semmit tán, úgy lehet*
(Pillanat)

(10) *„Levetem lassan a ruhám, a testem,
és megsimítom, úgy vetem le.”*
(A születés pátosza)

A *vagy* 'legalább' jelentésű partikula a (11) példában, de jóval gyakrabban használja Ács Károly költőszóként. (L. a [12]–[14] idézeteket!)

(11) *erre még számon
fölül jön vagy három
az egyenes ágon*
(Családi összeadás)

(12) *Bécsben vagy Budapesten*
(Újévi körtelefon)

(13) *Vagy tán egy furcsa városnév csupán*
(Családi portrék. Apa)

(14) *Pereld vissza a gyűlölt csigaházat,
Vagy hajts főt és tűrj.*
(A közbülső világban)

A partikulák kategóriáján belül a MG külön típusként említi az ún. fokozó partikulákat (*tiszta képtelenség, irtó jó* stb.).⁵ Erre a típusra a *Ráklépésben* versei közül egyedül az *egész* említhető:

- (15) *Hőköl a szív, a dühös vadkan;
Egész más mesébe való*
(Banális idill)

Többször azonban főnév az *egész*, alanyi szerepben:

- (16) *Tréfa az egész!*
(Családi portrék. Testvérek)
- (17) *csupán annyit az egész,
hogy kissé tűzbe mártom a kezem*
(Tűzpróba)

Idézett nyelvtankönyvünk kifejti, hogy a fokozó partikulák mondatbeli szerepe ugyan „nagyon hasonló a fokhatározókéhoz”⁶, ám végül is kitart amellett, hogy partikuláknak kell őket tartani. Mindenesetre vitatható álláspontnak látszik megfosztani az ilyen szavakat a mondat szerkezetében betöltött határozói szerepüktől.⁷ Úgy tűnik, a partikulák kérdése a magyar nyelv szófaji rendszerében más vonatkozásokban sem tekinthető lezártnak.

JEGYZETEK

¹ Vö. MG: 275.

² MG: 280.

³ Uo.

⁴ Ács Károly: *Ráklépcsében*. Forum, Újvidék, 1995

⁵ MG: 279.

⁶ Uo.

⁷ Vö. CSEH, 1998

IRODALOM

CSEH, 1998 = Cseh Márta: Ragtalan határozóinkról. In: Sándor Klára (szerk.): *Nyelvi változó–nyelvi változás*. JGYF Kiadó, Szeged, 1998, 31–43.

MG = Keszler Borbála (szerk.): *Magyar grammatika*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp., 2000
MMNyR = Tompa József (szerk.): *A mai magyar nyelv rendszere I*. Akadémiai Kiadó, Bp., 1970

FÁBRICZ, 1981 = Fábri Károly: *Az -e kérdő partikula*. Nyr. 1981, 447–451.

FÁBRICZ, 1985 = Fábri Károly: *Az is mint kötőszó és mint partikula*. MNy 81 [1985]:79–82.

FÁBRICZ, 1987 = Fábri Károly: *Partikulák a magyar és az orosz nyelvben*. Kandidátusi értekezés, Szeged, 1987

- JUHÁSZ, 1992 = Juhász Dezső: A módosítószók. In: Benkő Loránd (főszerk.): *A magyar nyelv történeti nyelvtana II/I.* Akadémiai Kiadó, Bp., 1992, 815–838.
- KESZLER, 1992 = Keszler Borbála: A mai magyar nyelv szófaji rendszere. In: Kozocsa Sándor Géza és Laczkó Krisztina (szerk.): *Emlékkönyv.* Rácz Endre hetvenedik születésnapjára. ELTE, Bp., 1992, 131–139.
- KESZLER, 1995 = Keszler Borbála: *A mai magyar nyelv szófaji rendszerének problémái.* Nyr, 119 [1995]: 293–308.
- PÉTER, 1991 = Péter Mihály: *A nyelvi érzelm kifejezés eszközei és módjai.* Tankönyvkiadó, Bp., 1991

Kerekes Sándor-Kes: Csendélet, virág, tempera

EMLÉKEZTETŐ

A SZELEKCIÓ ÉS A TEHETSÉGGKUTATÁS

KARÁCSONY SÁNDOR

Tulajdonképpen végeztünk is. Ami még hátravan, alig több a törmelék eltakarításánál. Az igazi tennivalónak immár utána vagyunk, de a műhelyt rendbe kell azért hoznunk mégis. Ilyen nagytakarításféle tehát, ha felvetjük a kérdést: így állván a dolog, milyen szemmel nézzük a közoktatás ama reformtörekvéseit, amelyekkel szemben kelt kételyünk következtetéseink sorát megindította? Vajon a szelekciós törekvések, a tehetségkutatás, a szigorított ellenőrzés, a tantervváltoztatás rendszer- és módszerproblémái, a tanárképzés reformja, az egyetemi reform általában, a tanárok továbbképző tanfolyamai, az új tankönyvek, az új középiskolai rendtartás intézkedései ezt az egyetemes, gyökeres, újraértékelő változást, amelyet a magyar lélek imperativusa sürget, és amelyet halogathatunk, akadályozhatunk, de ki nem kerülhetünk, szolgálják, vagy gátolják, vagy tekintetbe sem veszik? Azt hiszem, erre a kérdésre nem válaszolhatunk sem hallgatással, sem vállvonogatással, még rövidre fogott enuncióval, vagy elítélő véleménynyilvánítással sem. Újra elő kell vennünk sorban valamennyiőjüket, s új tanulságaink birtokában kell megkísérlelnünk valódi jelentőségük pontos mértékének hitelt érdemlő megállapítását.

A szelekciós törekvések nem fogják emelni az iskolai nevelés színvonalát, sőt még mélyebbre fogják süllyeszteni azt; a tehetségkutatás sem fog eredménnyel járni. Szigorú és merész állítás, de tanulságaink birtokában kénytelenek vagyunk egy ilyen szigorú megfogalmazással. A színvonalcsökkenésnek és az eredménytelen tehetségkutatásnak ugyanaz az egy a magyarázata. A szelekció nem a magyarság egyeteméből válogat majd, akármilyen szigorúan szeretne és próbál is selejtezni, ez az egyik baj, a másik nem kisebb ennél: nincs megnyugtatóan megfelelő mértéke a selejtezéshez.

Jelenleg azért nem reménykedhetünk a selejtezés sikerében, mert nincs rá mód, hogy utánamenjünk a tehetségeknek falura, tanyára, még kisvárosba se nagyon juthatunk el, tehát továbbra is a városi lakosság, legfeljebb a tehetősebb nem városi honorácior osztály gyermekei között vagyunk kénytelenek mozogni. Dolgozatunk korábbi fejezeteiben már ismertettük a helyzetet, nem lephet meg tehát senkit, ha ismételjük: *addig, míg be nem kapcsoltuk kulturális életünkbe a magyarság egyetemét, illúzió minden szelekció.* Illúzió volna még abban az esetben is, ha igazságos mértékkel szelektálnánk.

Feltéve, de meg nem engedve, hogy mértékünk alá odaállíthatnánk népünk osztatlan ifjúságát, még mindig kérdezhetnők: mekkora volna a valószínűsége annak, hogy e mérték alatt a valóban legodaválóbbak mutatkoznának csakugyan is odavalók gyanánt? Ha őszinte és hozzáértő a felelet, alig hangozhatik másképpen, mint ilyenformán: minimális a jobbik eset valószínűsége. Minimális, mert felső osztályunk kultúrája nem a magyar lélek rendszerében nyilvánul. Így aztán az a pokoli helyzet áll elő, hogy minél értékesebb valaki, akit ennek a kultúrának a mértéke alá állítunk, annál rosszabb eredménnyel „vizsgáljuk” az idegen rendszer mértéke alatt. Minél telítettebb, sajátosabb, életképesebb, egyénibb és önállóbb, természetszerűleg annál magyarabb, annál képtelenebb az idegen rendszerben mozgásra, annál kulturálatlanabbnak bizonyul, annál nehezebben üti meg a mértéket. Csak a közepes, színtelen, maga lábán járni képtelen, nem produktív, utánzó és asszimiláns típus bírja ki az idegen rendszer vasigáját.

Kettős következménye van a dolgok ilyenén állásának. Az egyik az, hogy hasztalan kutatjuk tehát legjobb akarattal a tehetségeket, csak tehetségtelemeket vagy féltehetségeket tudunk rendelkezésünkre álló eszközeinkkel agnoszkálni, vagy besorozni. Minél intenzívebben végezzük tehát a tehetségkutató munkát, azaz minél alaposabban belegázolunk a természetes folyamatok eredményeibe, s minél kegyetlenebb eredményességgel erőltetjük mesterséges beavatkozásunk „termését”, annál inkább lefelé züllesztjük köznevelésünk anélkül is elég alacsony színvonalát. A másik következmény talán még ennél is kietlenebbnek sikeredik. A szelekció elkerülhetetlenül növelni fogja az idegen rendszer hatékonyságát. Ha a dolgok háborítatlanul folydogálnak a nevelői munka menetének maguk ásta medrében, az idegen rendszer lassankint csak feléből-harmadából kötelező. De ha szelektálnom kell, szigorítom a dolog természete szerint a rendszer érvényét is. Ez pedig azt a keserves pluszt fogja eredményezni, hogy annak a diáknak, aki szelekció nélkül ideje és ereje csak egy bizonyos százalékát volt kénytelen az idegen rendszer szolgálatába állítani, szelekció esetén ezt a százalékot okvetlenül emelnie kell. Csak egy példát engedjenek meg. Egészen bizonyos, hogy a magyar nyelven megírt költemények közül az idegen rendszer értékelése szerint nem ugyanazok a darabok

klasszikus értékűek, amelyek a magyar rendszer értékmérőjén mérve súlyosaknak és teljeseznek találtattak. Ha nem szigorú a szelekció, nem kell annyi verset könyv nélkül tudni, mint ha selejtező kedv kéri számon a kötelező anyagot. Tegyük fel azt a nagyon valószínű esetet, hogy az idegen rendszer favorizálta anyag tíz százaléka magyar rendszerben kevésbé értékes. (Nagyon irgalmas számítás szerint, de ne legyünk most felettébb igazságosak, mert nincs rá szükségünk.) Tegyük fel továbbá azt, hogy szigorú szelekció esetén száz verset kell könyv nélkül tudni, egyébként csak ötvenet. Nyilvánvaló, hogy szigorú szelekció esetén tíz szemet verset tanultam meg, holott egyébként csak ötöt kellett volna megtanulnom. Kultúrám tehát ez esetben selejtesebb, mint a dolgok természetes menete szerint lenne. Addig, míg az iskolában a magyar kulturális átértékelés folyamata végbe nem megy, a szelekció is, a tehetségkutatás is csak lefelé züllesztheti köznevelésünk színvonalát. Minél szigorúbban és eredményesebben sikerül a végrehajtása, annál színvonalatlanabb lesz közoktatásunk a jövőben.

JEGYZET

Karácsony Sándor (1891–1952) a társadalomlélektani módszert kidolgozó és hirdető pedagógiai író, a „magyar észjárás” megfogalmazója. Ezt akarta érvényesíteni mind a nyelvtan tanításában, azt vallva, hogy a magyar nyelv mellérendelő jellegű, de az irodalmi nevelésben is. Több könyvben fejtette ki nézeteit, köztük *A magyar észjárás és közoktatásunk reformja* című 1939-ben megjelent művében is. Közölt szövegrészletünk ebből való.

B. I.

KRITIKAI SZEMLE

KÖNYVEK

HÉT ÉV UTÁN: A FOLYTATÁS

Balla Zsófia: *A harmadik történet*. Versek. Jelenkor, Pécs, 2002

A harmadik történet – a más (például a román), illetve a többnyelvű és gyermekversköteteket leszámítva – Balla Zsófia tizedik verseskötete. Előző, válogatott verseket tartalmazó kötete (*Ahogyán élsz*, 1995) mintegy hét évvel ezelőtt jelent meg, s az 1968-as, első verseskötetétől (*A dolgok emlékezete*) az *Egy pohár fű* (1993) után íródott újabb költeményekig (l. *Budapest-ciklus*) ölelte fel a lírikusi pályát, nemcsak egybegyűjtve, de az egyetemes magyar irodalom olvasói számára hozzáférhetővé is téve – például a válogatás rostáján átjutott azon költeményeket, amelyek addig a Kolozsvárott kiadott első hat kötetben láttak napvilágot. Azt is mondhatnánk, hogy e gyűjteményes kötet e lírát visszamenőleg és egészében az egyetemes magyar irodalomba integrálta, annak kontextusába helyezte.

Az opus kilencvenes évek közepéig terjedő vonulatának legjavát prezentáló gyűjteményes kötet mint ideiglenes (ezredvégi) megálló a továbbra is nyílt pályán, valamint a megjelenése óta eltelt hét év egyaránt abba az irányba tereli az olvasói érdeklődést, hogy bemérje, mi változott azóta e líra világán belül – felfedett-e újabb élet- vagy élményterületeket, kínál-e új nüanszokat.

Balla Zsófia lírájának a kilencvenes évek második feléig tartó szakasza, „félmúltja” és a mostani, legújabb kötetének költeményei között először is a hasonlóság, a hasonló létélmény és intonáció, az egybehangzások hívják fel magukra a figyelmet. Ami azt jelenti, hogy törésről semmiképpen sem beszélhetünk – új árnyalatokról, súlypontok áthelyeződéséről annál inkább. *A har-*

madik történet olvasója részben e líra eddigiek során is ismert meghatározó vonásaival találkozhat, részben új nuanszaival. Hangsúlyok finom elmozdulásával, néhány témavonulat rögzülésével, árnyalt kibontásával. Ilyen, most hangsúlyosabban rögzült tematikus tömbök a születés és halál, a teremtés és elmúlás, a magány, valamint a hanyatlás, a pusztulás. Összesítve: a lét egzisztenciális élménye, a kezdet és vég között kifeszített húron a létélmény negatív, tragizáló felhangjaival. Balla Zsófia verseit már első kötetétől kezdődően körülengte egyféle elégikus, halk szomorúság, amely most még erőteljesebb intonációt kap, midőn a születés, a teremt(őd)és negatív távlataként, végpontjaként most hangsúlyosabban jelöli ki a lírai ént testközelből is érintő romlást, pusztulást, elmúlást. Olykor egészen konkrét oka van a katarzist nélkülöző vég tragikusabb hangjainak, sötétebb felületeinek érzékel(tet)ésére: például a Mészöly Miklós, majd Petri György, az író- és költőtárs halálát követően fájdalmasan megtapasztalt Semmi, mely hol a minden előre kirótt halandóság tudomásul vételeként reflektálódik („mindenki saját / halála nyárshegyén forog. Durván elárvul” – *Mészöly Miklós délelőtti*), hol a kortárs mester emberi-művészi magatartásából merít részleges vigaszt („Az, ami itthon történt elmúlt évtizedünkben, / részben a tartásod, sőt nézeteid szüleménye. [. . .] Egykor tőled tanultam: versben / a nyílt beszéd s ha vallasz nyersen / – csak új álarcod, jel-mezed. (. . .) A költészetben arc nincs meztelen. / Úgy rejtőzöl, hogy bőröd mutatod” – *Csöndfoltok – Petri György emlékére, VI. Visszahozni.*)

A kötet centrumában ez a halott Petrit megidéző, tízrészes versciklus áll, de a versek nem kis hányada más (élő) kortársakkal (Závada Pállal, Tolnai Ottóval, Esterházy Péterrel, Tandori Dezsővel stb.) is kommunikációba lép. Balla Zsófia lírájában ez sem új vonás. A gyűjteményes kötet előtt az *Egy pohár fű* versei idéztek meg ily módon kortársakat és régieket (Mészöly Miklóst, Berzsenyit, Rilket, Nemes Nagy Ágneszt, Parti Nagy Lajost) választott/vállalt hagyományként.

A verseskötet élére, a ciklusok elé helyezett, *A lélekzet* című költemény fényben és ellenfényben látattja Istent, ki egyrészt „balkezével / jelöltjét sóval irtja”, másrészt „a Föld sója, az írmag / jobbjaiból hull a porba”. Bal és jobb, rossz és jó, halál és élet, elmúlás és születés, súly és könnyűség ellentétpárjait vázolja fel e kötetkezdő költemény, kijelölve a kötet többi versének bináris opozícióit is. Maga a lélek is e kettősség jegyében teszi a dolgát: „Halálból csak a lélek / merít fel. És a halálba / is a lélek vezet majd” (uo). S hogy akár programversként is olvashatjuk e költeményt, erre zárata utal, amely a kötet mérlegeként, leltáraként, a benne domináló sötét tónusok indoklásaként is felfogható: „Sós könnyek súlya és a / kevés jó könnyűsége.” E „keves jó” ellenében sötétlik fel a hanyatlás, a romlás, a pusztulás – például a történelem

metaforikus figurációiban: „Az elveszített tengerek. / A rongyolt országdarabok (. . .) Szótlan rejtély már az, ami a helyszín édessége volt” (*A képernyő vak halszeme*); [a Sátán] „A földre freccsenti a Balkánt” (*A fogadás*).

„Ezeknek a verseknek a nagy többségében is megfeythetően, dekdóolhatóan nagy felismerhetően benne él a kiváltó élmény, amelynek elfedését a szerző nem végzi el, hanem apró töredékinformációkkal (ajánlásokkal, helynevekkel, időpontokkal, gyakran a címmel) még a lehetségesnél is nyitottabban hagyja a kiváltó motívumot” – írja a kötetről Csuha István (*Vissza a jelenbe*, litera.hu). E megállapítással némiképp szemben áll az, ahogyan a kötet kapcsán Ferencz Győző vélekedik Balla Zsófia lírájáról: „Versvilágába nemcsak a mindennapi csemények, hanem a nyelvi önműködés esetlegességeit is csak szűrtben engedi be” (Népszabadság, 2002. nov. 23.). A két megállapításban azonban nem kontradikciót kell látnunk. Mindkét állítás igaz ugyanis, még ha látszólag ellentmondanak is egymásnak. A közöttük megképződött paradoxon Balla Zsófia lírájának két lényegi vonására vet fényt. A „kiváltó élmény”, a külvilág s a lélek benső világának történései ugyanis e költészetben egyrészt közvetlen szenzualitásukkal vannak jelen. A szenzualitás ugyanakkor e líra kontemplatív, reflexív, gondolati attitűdjeivel egyetemben ölt formát. „A tóban alga fő. A nap / füstöli, csörgeti a bokrokat. / Ponty nyelve lóg a tárnacsendben. (. . .) Kidülledt ég vize, / parkszélen vörös csordogál. / A fák szűrőjén fennakad az árny” – olvashatjuk a nyári tópart képeit, majd a vers zárlatában ennek reflexív mását: „Egyre töményebb sejtelem / teremt képet s töröl” (*Az alvó*). Vagy a sárról ezt: „Csak átfolyik az úton, nem dagad – / Edenkobbenben kékveres a sár: / felette ing, csattog és vonzóódik / bokor, rigó, giliszta – megy, halad, / kifut a borzongó tavaszba” (*Tavas Edenkobbenben*). E szenzualitás eszköztárában belül külön szerepet kapnak a hasonlat, különösen pedig a metafora és jelző retorikai alakzatai (s kombinációik). L.: „A létráról az almafára: / ágak pókrajza, mint a necc, / s benne te (. . .) feketéllik az esti tusrajz: ág-bogod” (*Most innen kétfelé*); „Bár alatta [a szívárvány alatt] mi csak egy nagy vizes / tavasz rigója, férgé, csigája, dió- / fája, esője, zsófiája vagyunk. // Egy üveg piros sombefőtt / az évszak asztalán, amelyet elhagyunk” (*Eső és szívárvány*); „A fűben két sár melle domborul” (*Csöndfoltok . . . , IV. A temetés*) stb. S a jelzők: fagyaltszínű fagy, zöld kód, vaníliaízű, sűrű szél, figyelő karvalyszem ég, nyálmeleg ég – hangszimbolikán alapuló nyelvjáték formájában: holt hold, talált halál, locska fecskehang. Ez utóbbiak kapcsán csupán kitérőként jegyzem meg, hogy bár a legújabb Balla-versek költői nyelve, alakzatai érezhetően nagy súlyt fektetnek egy-egy szóra (Csuha ezt úgy fogalmazta meg, hogy a vers centrumába „egy-egy különleges, váratlan szóelemény kerül”, Ferencz Győző pedig oly módon, hogy a költő „legfőbb törekvése, hogy visszaadja a szavak

megtépázott méltóságát”), most elcsitulni látszanak a szó- és nyelvjátékokból kicsapó nyelvi energiák. Míg az *Egy pohár fű* és a *Budatest*-ciklus versei a szavak olyan tornamutatványait sorakoztatták fel, mint például párafrázis, leghazább, volni, Budatest, ottvágy, hőesély, e nyelvi zsonglörködés most visszaszorul, s miként a versmondatok, az ezeket építő szavak is a visszafogottabb, klasszicizáltabb regisztereket célozzák meg. A kötet versanyagának vízjelét egyébként is a mértani pontosságú, tiszta versbeszéd képezi. „Nem védi más, csupán / az éles, tiszta sor” – írja Balla Zsófia Petrire vonatkozóan (*Csöndfoltok . . . , II. Nem védi más*). A tiszta versbeszéd áttetsző egyszerűsége azonban összetett egyszerűség. Mint ahogyan a látszatra egyszerű képről is gyakran kitűnik, hogy enigmába csap át. E költészet finom enigmákat állít fel és fed fel – miként a benne megidézett angyal: „Kettős az angyal: eltakar és láttat. (. . .) Egyszerre megnyit és eltorlaszol” (*Angyálnak lenni*). Egyfelől ez az enigmatikusság képezi azt a „szűrőt”, amelyre Ferencz Győző utalt. De ugyanilyen szerepet tölt be az a mitikus attitűd is, amelyen át, melynek közvetítése által a külső és benső világ jelt ad magáról. Miként az *Egy pohár fű*ben a kisedő, a sirató anya, a bárány, itt az angyal, a Sátán, az Úr, az Isten, az Örökkévaló, a Fiú, Mihály, Gábrriel és Ábrahám alkotják e versvilág mitikus auráját. Mindez arra utal, hogy a Balla Zsófia versvilágában kitüntetett szerepet betöltő tárgyi és élő világ szenzualitása nem valamiféle panteista lírát eredményez, hanem egy félig-enigmatikus, félig-mitizált világ feltárulkozásának lehetséges módozata. Születés és halál, teremtés és elmúlás egyébként is enigmatikus és mitikusan elfedett egzisztenciális tartalmak. E végpontok rejtélyét oldja a mindennapok (s az ünnepek) szenzualitása. Azaz a lét mindennapjainak érzéki megragadása/megragadhatósága ad esélyt a lét enigmáinak, rejtélyeinek megértésére, feloldására. József Attila építette ily módon verseinek alakzatait, midőn – például hasonlataiban, metaforáiban – a gondolati-intellektuális tartalmakat s a lét rejtélyeit a szenzuálisba vetítette – és fordítva. S míg a tiszta versbeszéd (a már említett „éles, tiszta sor”) retorikája a Pilinszky- és Nemes Nagy Ágnes-féle (újholdas) lírahagyományt idézi meg, a versek intellektualitása a hatvanas–hetvenes évek két lényeges képviselőjére, Tandorira és Petrire utal. A tradícióhoz való sokirányú kötődést példázza a kötet verseinek formai és műfaji sokfélesége is: jambikus vers, disztichon, daktilusok, kétsoros, (a most ugyan kisebb szerepet betöltő) népköltészeti intonáció, mívés szonett, szerepvrs, a József Attila-líra egyik kultikus versének, a *Születésnapomra* címűnek felülírása, geometrikus pontosságú (gyakran nominális) versmondatokból-szólamokból épülő szabadversek stb. És végül – leltárként – néhány emlékezetes költemény, amely nemcsak e líra jelenlegi vonulatának csúcseit jelzi, hanem Balla Zsófia költészetének helyét is az

egyetemes magyar líra élvonalában jelöli ki: *A lélekzet, Homok és víz határán, A képernyő vak halszeme, a Mi volt jó Pécsen?* egyes részletei, *Reneszánsz füzet, Mészöly Miklós délelőtti, Magánytörédék, Az élő forma, Csöndfoltok* . . . stb.

HARKAI VASS Éva

SZÖVEGGYŰJTEMÉNY ÓVODAI NEVELÉSHEZ

Szöke Anna: *Volt egy pajta*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 2002

Elszaladt a kemence (2000) címmel jelentette meg könyv alakban Szöke Anna hagyomány- és témaközpontú óvodai nevelési programját. A szakmailag alapos, gazdag és új elvekben-módszerekben bővelkedő koncepció egyetlen neuralgikus pontját a hozzá kapcsolódó szépirodalmi anyag, különösen a versválogatás jelentette. Szöke Anna ugyanis olyan versetket dolgozott fel programja keretében, amelyek – meglátásom szerint – a tévesen értelmezett gyermekirodalom fogalomkörébe tartoznak, azaz nem a gyermeki világlátásra és beszédmódokra épülő, esztétikailag magas színvonalú alkotásokat öleli fel, hanem – jobbik esetben – a gyermekhez való leereszkedés, „odagügyögés” versszerű megnyilatkozásait, vagy – rosszabbik esetben – művészileg csökkentett színvonalú, silány munkákat azon meg gondolás értelmében, miszerint a gyerek az elvontabb-bonyolultabb szövegösszefüggéseket „úgysem érti”.

Az elmondottakból kifolyólag a meglepetés erejével hatott, amikor Szöke Anna újabb könyve (*Volt egy pajta*) egy, a versek és mesék óvodai feldolgozásához szükséges segédkönyv lett: szöveggűjtemény kommentárokkal. Amíg csak a megjelenés tényéről és a kiadvány jellegéről tudtam, de a könyv tartalma nem volt ismeretes előttem, azt gondoltam – reméltem – a szerző – előző kötetének versválogatásához mérten, a levont tapasztalatok alapján – az újabb szemléleteken alapuló gyermekköltészet-értelmezés és a modern versértés irányában tájékozódik. Áttekintve azonban a segédkönyvvé minősített szövegválogatást és a hozzá kapcsolódó kommentárokat, sajnos épp az ellenkezőjéről kellett megbizonyosodnom. Szöke Anna egy lépésnyit sem távolodott el a gyermekirodalom lényegének elavult felfogásától (pl. „szép”, „tetszetős”, „ritmikus”, de „nem elvont” „műalkotások összessége”), a műértés anakronisztikus formáitól („A kötetbe olyan verseket válogattam, amelyekről meggyőződtem, hogy tetszik a gyerekeknek”, 6. o.), az interpretáció értékvesztett, maradi beidegződéseitől, pl. hogy az irodalmi műalkotásoknak „mondanivalójuk” („mit akart az író veled mondani”) van. Az elemző szemléleti anakronizmusát fokozza a didaktikai szempontnak mint műértési stratégiának az érvényesítése („A szövegértelmezések során is elsősorban pedagógiai szem-

pontokat érvényesítettem”, 6. o.), holott az alkotás művészi értékének megteremtésében a pedagógiai elv csak mellékes momentum lehet: hangsúlyozottsága inkább rontja, mintsem fokozza a mű esztétikai hatását.

Elfogadhatatlannak tartom Szőke Anna szövegválogatásának koncepcióját, pontosabban koncepciótlanságát, mert azt csak nem tekinthetjük rendező elvnek, miszerint a válogatásba azok a versek és mesék kerülhettek be, amelyeket a szerző nevelői gyakorlata során feldolgozott a kicsikkel, és meggyőződött arról, hogy tetszik a gyerekeknek („A könyvben nem szerepelnek olyan irodalmi alkotások, amelyeket nem dolgoztam fel nevelőmunkám során”, 6. o.). Nem fogadhatjuk el, mert így a nevelő esetleges tájékozatlansága, rokon-szenve/ellenszenve diszkriminatív jelleggel bír egyes alkotói opusokkal szemben. Erre nem egy konkrét példa van a kötetben. Böndör Pál gyermekversei például egyáltalán nem szerepelnek benne, holott a vajdasági magyar gyermekirodalmat egyedi versnyelvvél gazdagító alkotásokról van szó. Tolnai Ottó és Pap József egy-egy verse került be a válogatásba, holott gyermekirodal-munkba fordulatot hozó költői megnyilatkozásokat jelentenek éppúgy, mint Domonkos István verseskötete, a *Tessék engem megdicsérni* (1976), amelyből ismét csak meglehetősen kevés, mindössze négy szerepel a válogatásban. Ezek helyett Szőke előnyben részesítette – mert a gyermek „kevésbé rezonál a vers tartalmára, fontosabb számára a ritmus, a dallam” (5. o.) – a ritmusos, de jelentéstartalmaiban ürcs vagy ostoba, a szép(elgő) kifejezésekkel dúsitott tetszetős, vagy a felnőtt leereszkedő hangjára épített versbeszédet, illetve az okoskodó-didaktikus hangvételű prózanyelvet. Például az ilyeneket: „Brekeke, brekekke, / Szól a békák serege, / Kloáx, kloáx, tú, tú, / Elég volt a búbú” (170. o.), „Itt a kora este, / Aludj, baba, tente. / Aludj, kicsi Csillám, / leragad a pillám . . .” (53. o.). Meglátásom szerint a szövegválogatás alapját a vajdasági magyar gyermekirodalom egészére való rálátás készségének, határozott eszté-tikai értékítéleteknek kell képezniük, amelyeknek szempontjai között még véletlenül sem szerepelnek olyanok, mint az egyéni gyakorlatban való feldol-gozottság mértéke, vagy az, hogy meg tudja-e ismételni a gyerek az adott szöveget. Ugyanakkor fontosnak tartom, hogy a gyermekek körében – leg-alábbis a szerző szerint – oly kedvelt rím és ritmus jelentéshordozó szereppel rendelkezzen, hogy ne csak az üres csengés-bongás lehetőségeit teremse meg. A versbeszéd a gyermeki nyelvre, gondolatritmusra és világképre hangolódjék rá, s ne a felnőtt logikáját kövesse. S főleg ne legyen kreált gyermeki világlátás és beszédmód. Mert azt senkinek sem hiszem el – még az oly nagy nevelői gyakorlattal rendelkező szerzőknek sem, mint Szőke Anna –, hogy az öt-hat éves gyermek feje üres, nincsenek gondolatai, nem ért meg elvont fogalmakat, s ezért csak csengő-bongó szókkal, kicsinyítőképzős kifejezések mechanikus

sorjáztatásával hat rá a költészet, s hogy az egyes költők által teremtett „kloáx-kloáx-tú-tú”- vagy „illa-trilla”-nyelvben a sajátjára ismer. Nem hiszem el azt sem, hogy a prózaszövegek, azaz a mai mesék és gyermeknovellák művészi kifejezőereje az oktatói célzatra épülhet (a gyerek majd Mindenfaj Jánoska története alapján megérti, hogy mit szabad és mit nem?).

Szerencsére gyermekirodalmunk „ritka csúcsait” jelentő versek és prózaszöveg (köztük nemcsak mesék, miként az alcím sugallja, hanem novellák is) szerepelnek szép számban a válogatásban, ami épp ellenkezőjét bizonyítja annak, amit – legalábbis a róla szóló tudósítások tanúsága szerint – a könyv bemutatóján igyekeztek egyesek bizonyítani: „nemigen van gyermekköltészet” (Magyar Szó, 2003. IV. 9., 11. o.). Ha egy meglehetősen kidolgozatlan koncepció és kiforratlan értékrend alapján is ilyen nagy számban talált rá a válogatás szerzője remek szövegekre, akkor az ellentmond a fenti értékítéletnek: a semmiből nem lehet jót (is) kiemelni. Mi több, a szerző maga említi „hatalmas gyermekirodalmi anyagunk”-at (6. o.). A meglehetősen szűkszavú és helyenként az egyértelmű, világos gondolatmenetet is nélkülöző bevezetőjében Szőke Anna azt mondja: „E könyv megírására az a szándék készített, hogy közelebb hozzam a vajdasági magyar gyermekirodalmat az olvasóhoz. (. . .) Szeretném, ha a vajdasági magyar gyermekirodalom anyanyelvi műveltségünk továbbörökítőjeként élne” (6. o.). Remélem, ez a meg gondolás nincs összefüggésben a fentiekben idézett gyermekköltészetet tagadó megnyilatkozással, vagyis ez a könyv nem egyfajta mérceállítás-megmutatás („ez a [jó] vajdasági magyar gyermekirodalom”) szándékát rejtli!

A *Volt egy pajta* nem gyerekkönyv, nem a gyermekeknek, hanem a velük foglalkozó felnőtteknek szól („A kötetet óvónőknek, tanítónőknek és szülőknek, nagyszülőknek egyaránt ajánlom” [6. o.]). Nyelvezetének milyenségét is e szempont határozhatta volna meg, vagyis szaknyelvi ismérveknek kellett volna megfelelnie. A szövegelemzések, kommentárok ugyanakkor arról győznek meg, hogy Szőke Anna sajnos nem ismeri sem az irodalomról szóló értekező, sem az oldottabb esszényelvet. Megfogalmazásai ezért naivak, közhelyszerűek.

„Nem tudtam s nem is akarom tudni költőnk indítékait, amikor egy szomorú világot próbál versbe zárni.” – Miért nem? Hiszen vallomáslíráról van szó! (*Szeder indája*, 9. o.)

Ugyancsak Bogdán József verseiről: „A jó könyv mindenkire szól. (. . .) Miért félünk kimondani, hogy ez a szerény könyvecske szellemi izgalmat szerez a felnőtteknek meglepően, újszerűen. (. . .) Versei sohasem lesznek másodlagos irodalmi élmények.” (9. o.)

„Művészi érték és zeneiség lakozik a versben. Így ad igazán tartós élményt és izgalmat.” (Brasnyó István költeményeiről, 24. o.)

„Nemcsak szeretni jó dolog, hanem nevetetni is. A *Rajz* című vers nevetett. Multságossá, vidám hangulatúvá válik, ha felfedezzük benne a szülő és gyermek között fennálló ellentmondást. S ezt Csorba Béla pontosan érzi.” (41. o.)

„Olvasva, hallgatva mindannyiunkban elindul (?) a képzelet, hogy tovább-szójuk az elkezdett (?) verset.” (Domonkos István *Képzeltétek* című verséről, 45. o.)

„Jelentéstartalommal bíró szuggesztív vers.” (Fülöp Gábor *Vakáció előtt* című költeményéről, 62. o.)

„Velük való odafigyelésre hívja fel a figyelmet, s rávilágít a kicsik világára . . .” (Németh István *Szupermen a káposztáskövön* című novellájáról, 124. o.)

„Megkapó a mondatok áthajlása az egyik verssorból a másikba.” (Pap József *Gilicék* című verséről, 129. o.)

„Nyelvi eszközökkel művészi módon tárja elénk a kedvesen ironikus mondanivalót.” (Szügyi Zoltán *Városon a moziban* című verséről, 180. o.)

A fenti idézet sor – s ez az elemzések színvonalára mutató egyik legdöbbenetesebb mozzanat – nem egy tervszerű válogatás eredménye; találmokra emeltem ki őket az elemzések szövegéből. Vagyis Szőke Anna szövegkommentárjai tobzódnak az ilyen és ehhez hasonló megállapításokban. Közhelygyűjtemény, butaságok tára.

Szőke Anna *Volt egy pajta* című könyvének színvonala megkérdőjelezheti bennünk a könyvtámogatási kuratóriumok munkájának s a recenzálás intézményének hatékonyságát. Milyen mércék alapján kapott ez az kézirat támogatást, s recenziói vajon ismerték-e tartalmát? Hogyan íródnak a recenziók? Ha nem „baráti alapon”, s nem a „távvéleményezés” módszerével (vagyis a kézirat ismeretének hiányában), akkor hogy kaphatott ez a kézirat pozitív elbírálást? S a könyv kinézetéről még nem is ejtettünk szót. Az egyébként szép, modern és ötletes tervekkel alkotó Csernik Előd bizonyára szabadságra küldte jóízűségét, amikor ezt a sárga-lila-rózsaszín-kék-zöld fedőlapot megtervezte.

„Ezt a kiadványt szerzője és kiadója érdekében be kellene vonni.” (Az idézet származási helyét lásd: *Híd*, 2002. 7. 969 o.)

BENCE Erika

DANYI ZOLI FÜGÉT MUTAT

Danyi Zoltán: *Átcsúszik kékbe*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 2003

*Nem tart rá igényt a virtualitás.
Hinnéd, jól megvan, míg gereblyéz, kapál,
gyümölcsfának gödröt, víznek árkot ás.
Nyugalmat a hold, a csillag se talál.*
(Danyi Zoltán: Négy sor a kertészhez)

Vannak költők, akikről színek jutnak elsőre az eszembe. Janus Pannoniusról korának színe: az arany. Balassiról a sebéből kiömlő vér színe. Wathay Ferencről a Dunántúl közönséges tájainak rejtélyes alkonyi szürkésege. Berzsenyiről Nikla téli hava. Apollinaire „vagy fehér, vagy feketé”-je, „köztes szín sosem”-ja. Lorca fekete bikája és Kassák pirosa fehér-fekete alapon. Radnóti pásztori prizmájának dörrenésszerűen összeolvadó színe. Pilinszky műtőlámpa fehérje. Petri szarbarna koporsója. Danyi Zoltán verscinek színe zöld, helyesebben zöldek. A világoszöld betűk verseskötetének címlapján, melyek más szint hirdetve jósolják, hogy itt az egész, költöstül, versestül, olvasóstul „Átcsúszik kékbe”. A Délvidék hamar kiegészítő zöldje, a Vajdaság, Bácska szomorúzöldje, amiben vénasszonyok járkálnak „portábilis keresztbe” kapaszkodva. A kert, igen – írásaiban immár megkerülhetetlennek tűnő, de Danyi Zoltánnál természetesen és visszautasíthatatlanul jelen lévő – kert zöldje. E zöldben pedig a kertész és a pásztor, miközben „botra dőlve reszket” mindkettő agóniája, afféle mozdulatlansága, mint amilyen a szilárd testek részecskéié. Agónia és mozdulatlanság, melyre a költő – ez esetben végre jogosan használható e szó – a költő – izlelgetem ismét e finom tabut, amely ott hevert a szekrény alján a művészet és Karinthy ifjúkori (elfelejtett) füzeté mellett – és még egyszer: a költő csak vágyódik. Vágyódik a mozdulatlanságra, de elmozdul, beremeg itt-ott. A kép néha homályos lesz, ami költészetben nem hátrány. Az egyetlen, amit úgy tűnik biztosan ismer, az agónia. Nem Pilinszky agóniáját (persze vannak metszetek), hanem a sajátját, „valamint a klórszag, a klór” – félreérthetetlen, tisztító, mégis bántó – „szagát”. Ismeri a sötétzöldet, Csontváryt, „az egyetlen járható utat”, és ennek bánatát, e bánatban is tud kicsit ironikus maradni, néha ki tudja – mert ki is kell mindenkinek – kicsikét nevetni saját magát. Ám legnagyobb gyengéje egyben érzékenységének mutatója, hogy nem ismeri a haragoszöldet, nem ismeri a dühöngő zseni írásmódját, ne várja tőle senki, de ugyanakkor – hála tán pont ennek a gyengéjének – nem ismeri a fiatal költők önkanonizáló nyálcsorgását sem, azaz nem divatos, nem ajánl,

nem káromkodik (mégis fület mutat), nem utánoz (mégsem felejt). Költő, aki egy-két verset elejt nekünk, hiszen könyvét Szegeden szinte sehol sem kapni, s mivel Újvidéken adták ki, képzelhetjük, mennyire fogják másutt: Pécsen, Debrecenben, Győrben vagy Budapesten ismerni. Pedig ezt a lírát érdemes volna. Eltekintve néhány – számomra – túl gyöngéd verstől, e fiatal költőtől első verseskötetbe nem várt mennyiségben, minőségi líra árad. Helyesebben: csurog, mint afféle apró patakocsk a nem létező alföldi hegy hűvös völgyében, míg tisztást, nagyobb folyamat vagy szikrázó tavat nem ér. De, amint nincs és – amíg a debreceni címisek fel nem építik – nem is lesz hegy ebben a pusztában, úgy Danyi Zoltán költészete is sajnos olvasatlan, néma, mégis úgy érzem, e némaságban is gerinces, tartja magát érzékenyen, ismeretlenül, szépen, hogy fületét majd megöntözte egy „száraz nyárvégen”. Csakhogy itt már átcsúsztunk a zöldből kékbe.

WEINER SENNYEY Tibor

SZÍNHÁZ

BOLHA A FÜLBE

Úgyes csalás Georges Feydeau talán legismertebb műve, a *Bolha a fülbe*, amely a szabadkai Népszínház Ristić után másodszor színházzá avanszált Jadran mozi-beli játszóhelyén látható a belgrádi Ljubomir Draškić rendezésében. Feydeau a színpadi szemfényvesztőknek abba a csoportjába tartozik (Scribe-bel, Labiche-sal, Bissonnal, Sardou-val együtt), amely a félreértésekre, összetévesztésekre, hazugságokra, leleplez(őd)ésekre épülő bohózatú dramaturgiai gépezet működtetésével vált ismertté és népszerűvé. Mint minden szemfényvesztés, a feydeau-i is a valóságot elfedő látszaton alapszik. Ez az olyan, mintha . . . , holott egyáltalán nem az elv a *Bolha a fülbe* esetében a hűtlenségre vonatkozik. Mindenki megcsalja a társát, legalábbis így véli a társ, mert félreért, téved, s nem utolsósorban, mert neki is pont az a szándéka, csakhogy ő sem meri megtenni, csak képzeli. Ebből, a valószerű valószerűtlenségekből a darabíró franciás szellemmel és frivolitással táplált, komikus helyzetekből és nyelvi humorból szőtt színpadi forgatagot szerkeszt. Helyzet- és nyelvi poént poénra halmoz, közben – ha nem tévedek – ezt nem minden hátsó szándék nélkül tette. Óvatosan, messziről mintha utalna rá, hogy a képtelen helyzeteket produkáló bizalmatlanságnak afféle társadalmi, erkölcsi gyökerei vannak, a hazugságok és a hazugságoktól való félelem nem csak

kitalált, nem csupán a dramaturgiai körhinta zavartalan forgását elősegítendő fogás. Illetve: voltak. Mert a feydeau-i vaudeville-ok előadásai már régen nélkülözik a XIX. század utolsó évtizedeiben még talán aktuális társadalmi, erkölcsi vonatkozásokat. Csak bohózáti gépezetek, amelyeknek egyetlen rendeltetése van: a nézők hasizmának szüntelen működtetése. És ez a nevetetési szándék az oka, a magyarázata *A férj vadászni jár*, az *Osztrigás Mici*, a *Vigyázz a nőre!*, és a mindenekelőtt a *Bolha a fülbe* elévülhetetlenségének, a színházi műsorokban történő gyakori feltűnésének.

De ugyanakkor éppen a nevetés kiváltása jelenti a legnehezebb rendezői/színészi feladatot. Mert a Feydeau megalkotta, technikailag tökéletes dramaturgiai gépezet nem magától működik. Működtetni kell. Profi módon, tökéletesen.

Draškić rendezése éppen ennek a feltételnek nem tud megfelelni.

Művészi, esztétikai értelemben azért nem jó a szabadkai előadás, mert a rendező nem élt, hanem visszaélt a szerző kínálta lehetőségekkel. Túl harsány, túl hangos, túl gesztikulált a szabadkai *Bolha a fülbe*. Zajos, ami fáraszt, mert a lehengerlő kezdet után kifáradt a játékmód, nem tud felfrissülni, nem tud megújulni. Ennek a humornak nincs lelke, csak teste van. S ez kevés. Mintha Kosztolányi Dezső egy 1909. évi vígszínházi előadásról írt kritikáját kívánná alátámasztani, amely szerint a színháznak „nem síkosságot, kacajsalvékat és mennydörgő röhejt” kell(ene) kiváltania, hanem „valami bizonytalabbat, ígérbőbet és befejezetlenebbet”, ami „a művészethez közelebb áll”. Azzal a különbséggel, hogy a csavarokra járó, kormányzott s ilyképpen lelketlen bohózáti mechanizmust Draškić rendező kifejezetten balkánira vette. Seholy visszafogottabb gesztus vagy hang, csak üvöltés, rohangálás a végkimerülésig.

S ezt a felfokozott ürességet szolgálja Radivoj Dinulović első felvonásbeli díszlettévedése: a színpad teljes szélességét kitevő fal, mindkét végén egy-egy ajtónyílással. A fal azért kell, hogy előtte futkározni, loholni, menekülni, kergetni lehessen, a két ajtónyílás pedig, hogy a szereplők mögöttük eltűnjönek, ha bajba kerülnek, de még inkább, hogy onnan váratlanul feltűnjönek a semmiképpen sem várt, kívánatos szereplők. Ilyen díszlet előtt valóban lehetetlen mást csinálni, mint futkosni, üvöltöni.

És a szabadkai színészek ezt derekasan, fáradságot nem ismerve végigcsinálják, nemcsak az első részben, hanem a folytatásban is. Ami érdem is, s nem is. Mert kár, hogy a kettős szerepet alakító főszereplő, Mess Attila kivételes akrobatikai ügyességét csak ritkán használja helyzet- és jellemformáló eredménnyel. Hogy a szerepről mást s mást tudó nagyon tehetséges Pálfi Ervin a beszédhibás unokaöcs szerepében alkalmaz ugyan néhány találó, nevetető gesztust, de ezeket a devalválódásig ismétli. Hasonló önlejárata jellemzi a többiek játékát is. Egy harsány gesztus, egy kiáltás a belépő, s ennél többé

semmi több. Ezt főleg Péter Ferenc lakája esetében bánom, mert a színész nemcsak hogy végre kilép eddigi neuraszténiás szerepsablonjából, s árnyalt gesztusokkal, hanggal pontos jellemrajzot vázol fel, ami később is csak vázlat marad. Szerepskicc.

Az előadás minden hibája ellenére is közönségsikerre számít, de ezt semmiképpen sem lenne szabad művészi sikerként értelmezni.

GEROLD László

KÉPZŐMŰVÉSZET

CSURGÓ HARMINCÖT ÉVE

Ha a mindenkori *művésztelep* eredetét, tartalmi meghatározását, küldetését, célját keressük, és időben távolabb nem megyünk, csak a franciaországi Barbizonig, ahol a művészek egy kisebb csoportja – J. F. Millet-vel és T. Rousseau-val élükön – a XIX. század derekán megalapította saját *iskoláját*, szerintem az első, mai értelemben is elfogadható művésztelep modelljét is megleltük, hisz ott, Fontainebleau környékén a társulás már bizonyos esztétikai rokonelviségre alapozódott.

Ha azonos módszerrel napjainkig számba vesszük a történelmi nagy *iskolákat* (amelyekből a művelődés- és művészettörténet nagy öregje, Reinach szerint civilizációinkban több mint százat tartanak számon), majd a számunkra is ismertebb ilyen jellegű formációkat helyezzük górcső alá (Nagybánya, Szentendre, itthon: Zenta, Topolya, Kishegyes, Becse, Écska, sőt egyetlen évben Ada is), akkor legalább egy közös nevezőt lelünk bennük: az alkotók hitét (s ebben törvénytzerűen benne található a tartalmi-alaki *program* is), hogy együtt erősebben, keményebben, következőképp sikeresebben vívhassák a harcot saját értékeikért, előbb juthassanak a közönség elé és így a szakma (műkritika) avatott szeme is előbb-utóbb kénytelen számba venni és elismerésben részesíteni őket.

Amikor azokat a régi és valamivel frissebb emlékeimet és a kéznél levő forrásanyagokat (a későbbi mondandóm érdekében) a mi, vajdasági művésztelepeinkről faggattam (tehettem ezt, mert egy részét belülről is elég jól ismertem), amelyeket a titói éra elején alapítottak és működtettek társadalmi pénzekből és társadalmi (politikai) irányítással, többször is újraolvastam Dévics Imre a Topolyai Művésztelep fennállásának tizedik évfordulója alkalmából közzétett kismonográfiáját (Forum, 1962), pontosabban: annak harmadik kis

fejlesztésének első néhány mondatát, amelyben – kis öniróniával – lejegyzí a „házigazda”, a szervező szerepét, politikai profilját is: „*Szellemes ihlető és unalmas felügyelő, szívélyes házigazda és undorító statisztikus kétlaki lény. Már az első telep megalakulása óta kitarítóan kutatja az alkotó munkához szükséges rezsim titkos képletét.*”

A komisszárók – a dévicsi, nagyvonalú és lelkesítő, valóban mecénás jellegű korszak gyors lezárása után – már odáig merészkedtek, hogy egy-egy nyári vagy téli művésztelepi *szeánszot* tematikailag is behatároltak. Állítólag azért, hogy a művészek ne töprengjenek, tévovázzanak, iszogassanak, lopják a napot (napokat!) a majdani mű témája körül.

Persze az ügyesebbek, önfjűbbek, gerincesebbek fittyet hánytak a házigazda jóindulatú és racionális, a közérdeket szolgáló útmutatására, és tették azt, amit a *múzsza a fülikbe súgott*.

Erre az volt a válasz, hogy a következő művésztelepi találkozóra már meg se hívták őket.

És ekkor betelt a pohár. Robbantani kellett az ilyen kíméletlenné fajult, alapvető alkotói szabadságot is megtagadó művésztelepi *konceptiót*, az inkább ideológiai kövületet, mint tradíciót.

Ilyen *robbantásban* vagy inkább *robbanásban* született meg 1967-ben előbb a ludasi iskolában egy tanítólakásban, majd Csurgón, a Ludasi-tó peremén egy kis vert falú házban, Török István nagyapai hagyatékában az a művésztelep, amelynek alapítása emlékére 2003. február 17-én emléktáblát avattak, 18-án pedig a szabadkai Szabadegyetem kiállítótermében az alapítástól eltelt harmincöt esztendő tünneplő kiállítást láthattak mindazok, akik számára a valamikori csurgói nekilendülés emléke jelentett valamit.

Nem mellékesen teszem ide, hogy ez a művésztelep képzőművészetünkben ugyanolyan súllyal bír, mint a Symposin, majd az Új Symposion megjelenésében az írással kivetített szellemi megújulásunk.

Jóllehet 1956-ban Markulik József megszervezte az első ifjúsági művésztelepet Csantavéren (rajta kívül ott voltunk még: Milenko Ostojic, Dobó Tihamér és jómagam), de a helyi és járási társadalmi-politikai biztosok, csupa *kultúrmissik* állandóan a nyomunkban voltak (Firtz, Kecsenovics, Roginer bá', Topolyáról meg néha Rajcsán István, de ő inkább a barátkozás kedvéért jött), nézték, számlálták: hány képet festettünk, hány rajzot készítettünk, milyen technikával, milyen formátumon dolgozunk, hánykor kelünk, hánykor fekszünk, mit és mennyit eszünk, iszunk, kikkel barátkozunk stb. Hát ebbe fulladt bele a szép kezdés (Cigonya – Dobó Tihamér – alig tíz nap elteltével ott is hagyott csapat-papot: őt ne macerálja senki, hogy nincs kimosva a zoknijai!), és egy évtizedre rá *azért* lelkesedtem, lelkesedtünk a csurgói példáért, mert

nem volt komisszár, azt ettek-ittak, amit összeadtak, úgy éltek, ahogyan kedvük tartotta, éjszakákon át addig vitáztak, ágaskodtak egymásnak, ameddig volt hozzá szellemi-szakmai *lőszert*, szerintem ezért állt melléjük az akkori fiatalság és a vaskosodó, izmosodó fiatalos szellem, amely hamarosan főt hajtva adta át a művésztelep nyakas és tehetséges tagjainak, Bíró Miklósnak, Boros Györgynek, Gyurkovics Hunornak, Kerekes Sándornak, Magyar Jánosnak, Petrik Tibornak, Siskovszki Andrásnak, Torok Sándornak, Török Istvánnak és Zsáki Istvánnak a nálunk legrangosabb Forum-díjat.

Több beszélgetés összegzése után talán nem tévedek, ha idejegyzem: ez a művésztelep elsődleges formájában azért nem működött hosszabb ideig, mert szellemi gyutacsa nagyobb, másabb, minőségben és alakban vehemensebb mozgalomnak adott tüzet. Gondoljunk csak a *Bosch + Bosch* merész, az elődjét szinte gátlástalanul továbblépő jelenségére, vagy a *Q csoportra*, amelyet Török István teremtett meg úgy, hogy a csurgói üzenetet, mint az *előd* egyik alapítója – továbbartikulálta.

A mostani jubileumot jelezni szándékozó tárlat több szempontból is érdekes és jelentős.

Az egyik fontos, szembetűnő eleme, hogy a művészek munkáit – szükség-szerűen – több fázisukból állította egymás mellé. A valamikori nagy nekifutók közül ketten már nincsenek közöttünk. Bíró Miklós kezéből 1975-ben, Siskovszki Andráséból pedig 1983-ban hullott ki mindörökre az ecset. Torok Sándor évekkel ezelőtt Debrecen választotta otthonává és a régi *gyökerekkel*, bizony, már csak távolból kommunikál. Valami hasonló történt Petrik Tiborral is.

A másik jellegzetessége pedig az, hogy minden alkotó aránylag gyorsan meglegelte a saját útját, már évtizedek óta a saját hangján szól, a maga módján célba ért, és a 35 évvel ezelőtti közösségi *mankóra* már régen nincs szüksége.

Lelket, szívet melengető érzés, hogy a fizikailag vagy biológiailag eltávozottak művei az ittmaradtakéval törés nélkül alkotnak egységes művészi élményt.

Mert Bíró Miklós emlékezetes koloritja, a – számomra – oly közvetlenül „gyapjas”, faliszőnyegszerű tájvonalai, a húsba maró iróniával megfogalmazott rajzai (a fűrészmasinán vágató sisakos, feszítő mesterek és segédjei stb.) mintha tegnap kerültek volna vászonra, papírra, a kis híján harminc évvel ezelőtt fogalmazott művészi credója ebben a pillanatban is tökéletesen érthető és – szerintem – továbbra is időtálló. Nem csal, nem akar más lenni, mint ami volt, mert soha nem is szándékozott másnak mutatkozni lényében, művében, mint amilyenné a rövidke élet alatt művészként is langalétává nőtt, érett, alakult.

Az atléta derűjével vette itt is a maga választotta feladatokat és a formák, színek hosszú távra tervezett pályáját.

Siskovszki András aránylag kevés hagyatékából elővett *Karikázó gyerek* arról a törékeny lélekről beszél, amely nem tud igazából kimozdulni abból a körből, amelybe – akarata ellenére – bezáródott. Vonalaiban – emlékezetem szerint – szinte elébe sietett a Bosch+Bosch filozófiájának, nem véletlen hát, hogy erre a lélektani távíróra szinte azonnal rákapcsolódott Slavko Matković, de mások is.

Torok Sándor alkotói rugóit szinte az első pillanattól kezdve a világ nagy kérdéseinek taglalására állította. Ma is azt látjuk vissza, persze remek művészi, szakmai hangszerelésben, amit szavakban is, jóllehet halkan és ritkán – fejtegetett: a lét tele van olyan javíthatatlan, tompíthatatlan ellentétekkel, amelyekkel hiába viaskodik az ember, nincs esélye. Formái döbbenetes erővel csapnak össze, hatolnak egymásba, és ugyanolyan megrendítő módon rekednek meg egy mechanikus szerkezetben, egymást a színek parancsával fegyelmezve, hogy ezek a *szép, szabályos lidércek* tartós nyomot hagynak a figyelmes szemlélőben.

Boros György is azok közé tartozik, akik alkotói énjüket kitartóan és tudatosan építették, alkotó fázisai néha meglepő gyorsasággal követték egymást, vagy lassultak le a töprengés, tépelődés időben is nagy térségein. Utóbbi munkái szinte hátborzongató szinkópában jelentik meg az elmúlás kátyúit, a valamikori szűzi fehér hó latyakos maradványait, a fakéreg bölcs, de fáradt üzenetét, de valami maradék, titkos erővel a mélyből előhozott, színes szikrákként elővillanó reményt is sejtetik. A gondolkodó ember alaposságával veszi igénybe a *forma-* és *színtár* kellékeit, üzenetei, szimbólumai egybehangoltak, szembetűnően mérsékeltek és tökéletes belső arányokról vallanak.

Kerekes Sándor is óriási utat tett meg művészetében az elmúlt harmincöt év alatt. Mára bizonyos értelemben megállapodott (nem: megnyugodott) formarendszerét boncolgatva egy helyen már megállapítottam, hogy . . . *az ősi erővel feltörő alkotói, tehát saját teremtő habitusának magmájában felizzó közlési kényszer tapintható ki mind rajzaiban, mind festményeiben, s a maga módján közelít az Elie Faure által megfogalmazott kozmikus világrendhez.* Művei alapbölcslete – minden cifrázás nélkül – a szeretet, a hit, a világosság felé való lankadatlan kapaszkodás, még akkor is, ha – a formaelmélet helyes kódjai szerint – ellenpontként nem csak megjelenik, de ott van, ott is marad a sötétség. Külön érdekessége újabb kori alkotásainak, hogy állandóan visszatér egy furcsa motívumhoz, abban keresi a teremtés misztériumára a saját pikturális választát. Mert hogyan is lehetne másként értelmezni talányos kreációit, feltörni a kódrendszerét, amikor szemünk előtt a tojásdad burából, tokból, bábból,

petéből állandóan, tán ezerszer is kiárad a *majdnem virágcsozor, majdnem lélek, majdnem embrion, majdnem miazma, majdnem sárgás magzatvíz látomásában?*

Magyar János csendes vallomásai nem vitáznak a világgal, ő maradt a színek szerelmese. Nem törődik – miért is tenné – a számára olyan mellékes dolgokkal, hogy netán besorolja, besoroltassa magát valamelyik *izmusba*. A mi tájaink, tanyáink, házaink, a mi napsütötte akácaink vagy kazlaink felé fordul, és a hűségeskút is úgy teszi önmaga, a táj és a szemlélő felé, hogy senki sem kételkedhet benne.

Gyurkovics Hunor e tárlaton felmutatott utóbbi munkásságának példái olyan festői jelrendszerrel tanúskodnak, amelyben – egy kis játékosággal – egyszerre leljük fel a forma lendületét és a lendület formáját. Üdén, fiatalosan, csengő hangon cáfolja az élet keserveinek lehetséges győzelmét. Jól emlékszem újvidéki szakmai edukációjának egy részére, aztán a későbbi, javarészt statikus, túl szigorú, néha elrettentően, leszerelően kemény fázisára, hogy mára egy egész más, teljesen megújult és felszabadult alkotót leljek meg munkáiban.

Petrik Tibor szintén máshol keresett magának életteret. Az isztriai Momjanban él és – alkot(?). Kiállított művében a kubizmusnak állított emléket. Ez egy olajban felépített kompozíció, amely inkább valamiféle *homagge*. Talán a valamikor művésztelepi idők, társak és szép keresécek, kutatások, szakmai lélegzetvételek emléke előtt hajt főt, és így elfogadhatóan illeszkedik be a tárlat „élő szervezetébe”. Vagy csak azért látjuk így, mert itthon maradt munkáiból ez került elő . . . ?

Török István tekintete a fák, a rönkök, az odvas tuskók vilgában *kutakodik végtelen nyugalommal és a nagymester türelmével. Amikor szemben találjuk magunkat műveivel, azok régi ismerősként köszönnek vissza, halk párbeszédet kezdenek velünk és marasztalnak, befogadnak ebbe a talányos, komoly, de nem komor mesevilágba. Csodálatos elődjei ezeknek a vásznaknak a (ludasi, csurgói) mondavilágból megidézett szálló, repülő, vagy a világunkból felsejlő alakok. Minden munkája kitűnő formaérzékről, a színekkel való ésszerű kapcsolatáról, a teremtő eljárások módszeresen kezelt egybeépítéséről és a tér teljes, maradéktalan kiaknázásáról tesz tanúbizonyságot. Amint említettem: ezek a képek valami kellemes ragaszkodást árasztanak, de nem annyira a mulandóság képleteivel, inkább az elaggott természet furcsa tartósságának ígéivel fognak meg.*

Zsáki István, a Csurgói Művésztelep ismerői, krónikásai szerint – valamivel később társult, kapcsolódott be a tóparti, villogó szemű fiatalok *gyülekezetébe*. Kísérletező kedvéhez, amelyről még egy régi, topolyai művésztelepi találkozás alkalmával szereztem tudomást – és meg is győződtem róla –, itt aztán teret, lendületet vehetett. Ez a dinamikus beindulás valóban sikeres volt és – a

kiállított művekből ítélve – ma is kitűnő a *hajtómű*, amely tovább viszi a jó, és az állandóan rólunk szóló, rólunk valló színes álmok világában.

Végezetül: hogy a kezdő kvartett – Torok, Kerekes, Török és Magyar – tehetségével, kitartásával, hitével és egy rövid, kezdeti időszakra egybefont művészi hitvallásával mekkora aranyfedezetet adott a Csurgói Művésztelepnek, pontosan kiolvasható abból a lankadatlan igényből és őszinte belső szükségérzetből, hogy legalább ötvenként ismét együtt állítsanak ki, hogy a rég különvált utakat egy-egy alkalomra ismét egybeigazítsák.

Sose lettek egymás ellenségei, sose irigyelték egymás sikereit, nem gáncsolták egymást.

Azóta sok minden változott, a művésztelepek fogalma is átértékelődött, az újabb *iskolák* is felmutatták kisebb-nagyobb hozadékukat, az ember lelke talán meg is nyugodhatna, ha egy kicsit komolyabban nem venné szemügyre a harmincöt évvel ezelőtti dolgokat, azoknak fundamentumát, és nem vetné össze a mai, véresen valós *művelődési-politikai* ügyekkel.

Mert egyszer már azért jó lenne visszakérdezni: mi az, ami az anyaországi támogatások nyomán (a bizonyos tevékenységekben észlelhető viszonylagos felíveléseket nem mellőzve!) oly vesztetül tüzel, rombol, támad, elveszejt sorainkban . . . ?

Mert Csurgó szelleme ennyi idő után is ad valami megszívlelendőt.

Ha csak a kiállítást nézzük, akkor is . . .

Mert ritka esemény és jelenség ez itt nálunk, ahol a kultúra tartó vagy megtartó ácsolata egyéniségekben is gyengült építményében az egymásra való – javarészt indoktalan – esztelen acsarkodás nem lankad, de állandóan, hisztérikusan, kórosan erősödik.

Akkor: Csurgó – nemlétében is – miért marad . . . ?

DEÁK Ferenc

KRÓNIKA

DÍJAK

KULTÚRA SZIKRÁI DÍJ – Április 30-án Újvidéken átadták a TVT dísztermében a Kultúra Szikrái Díjat. Vajdaság Közművelődési Közössége az idén is négy személyt és két intézményt részesített ebben a rangos társadalmi elismerésben: Radule Bošković újvidéki akadémiai festőt, Hajnal Jenőt, a zentai Thurzó Lajos Közművelődési Központ vezetőjét, Slavuj Hadžić film- és tévéoperatőrt, Viťezoslav Hronjec szlovák irodalmárt, a zombori Juventus Cantat ifjúsági vegyes kórust és a bácskerezstúri Petro Kuzjak Általános Iskolát és Gimnáziumot.

RENDEZVÉNY

ELKÖLTÖTT ÉVEK – Április 8-án a szabadkai Városi Könyvtárban Elköltött évek címmel műsort tartottak. Krnács Erika előadóművész összeállítása József Attila életéből és munkásságából merít. Zenei előadó Kaszás Éva csellós volt.

A KÖLTÉSZET NAPJA SZABADKÁN – Április 11-éről, a Költészet Napjáról Szabadkán több műsorral is megemlékeztek: Krnács Erika előadóművész József

Attila-műsora, Ezer vers egy nap alatt elnevezésű megmozdulás a Városi Könyvtárban, a VMMSZ szervezésében a Sinkovits Imre-szavalóverseny díjazottjainak (Basity Gréta és Fekete Ágnes) előadóestje, s végül az Énkép élőszó-folyóirat felolvasóestje, melyet a szerzőknek szenteltek: Baranovszky Editnek, Bóka Máriának, Csonka Margarétának, Kerekes Sándornak, Kiss Klárának, Kiss Melindának, Latinovits Etelkának, Takács V. Izabellának, B. Foky Istvánnak, Pataki Lászlónak, valamint Ács Károlynak.

36. KMV – Április 11-e és 13-a között tartották meg Beceén a Középiskolások 36. Művészeti Vetélkedőjének irodalmi és beszédművészeti döntőjét, majd pedig 13-án, a gálán, valamennyi kategóriából bemutatkoztak a legjobbak, s kiosztották a díjakat. Középiskolások Színjátésoi Vetélkedője (KSZV) – Zenta: legjobb epizódszerep Raffai Ágnes (Zenta), Bieskei Ákos (Zenta); legjobb színészi alakítás Kokrehel Júlia (Topolya); legjobb rendező Bencsik Orsolya (Topolya); A Magyar Szó különdíja a legjobb szövegválasztásért az óbecsei gimnázium színjátésoinak, a Képes Ifjúság különdíja a szabadkai Középiskolások Diák-

otthona színjátszóinak, küldöndj a legjobb kollektív játékért a magyarkanizsai Műszaki Középiskola színjátszóinak, a legjobb darab a topolyai Dositej Obradović Gimnázium színpadi játéka Amikor A találkozik B-vel; a legjobb film az óbecsei Stáb csoport Látszat című alkotása; Középiskolások Irodalmi Vetélkedője (KIV): I. Értekező próza: 1. Vígi László (Óbecse) 2. Sebők Anita (Törökkanizsa) 3. Puskás Hargita (Újvidék), a Képes Ifjúság küldöndjja Lovra Éva (Topolya) II. Önálló vers: 1. Bernsik Orsolya (Topolya) 2. Bíró Renáta (Törökkanizsa) 3. Bertók Gábor (Óbecse), Martonosi Dániel (Zenta), Csík-szereda önkormányzatának küldöndjja III. Novella: 1. és a Képes Ifjúság küldöndjja Magyar Attila (Óbecse) 1. és a Magyar Szó küldöndjja, valamint a Magyar Tanszék küldöndjja Gedei Viktória (Szabadka) 3. és a Magyar Szó küldöndjja, valamint a Magyar Tanszék küldöndjja Vasas Béla (Zenta) IV. Publicisztika: 1. Móricz Loránd (Óbecse) 2. Tóth Róbert (Újvidék) 3. és az Újvidéki Televízió küldöndjja Karácsonyi Judit (Óbecse), a Magyar Szó küldöndjja Kovács Izabella (Óbecse), a Hét Nap küldöndjja Bozsó Izabella (Zenta), a Képes Ifjúság küldöndjja Szilágyi Miklós (Óbecse) V. Humor 1. Jeney Norbert (Óbecse) 2. Eszteleeki Péter (Óbecse) 3. Rózsa Dániel (Zenta). Középiskolások Forgatókönyvírói Pályázata (KFP) – az Újvidéki Televízió szervezésében: 1. Tóth Attila (Szabadka). Középiskolások Beszédművészeti Vetélkedője (KBV): I. Szaválás 1. Raffai Ágnes (Zenta) 2. Vágó Krisztina (Zenta) 3. Péter Ildikó (Óbecse) és Mészáros Gábor (Zenta), az Újvidéki Televízió küldöndjja Basity Gréta (Szabadka) II. Prózamondás: 1. Móricz Loránd (Óbecse) 1. Drozdik Popović Teodóra (Újvidék). Középiskolások Énekelt Versek Vetélkedője (KÉVV) 1. Pistyák István (Topolya). Középiskolások Műfordítói Pályázata (KMP) – a Híd szervezésé-

ben: 1. Szabó Anikó (Szabadka) 2. Gazdag Olga (Szabadka), a zentai zEtna küldöndjja Söreg Gábor (Törökkanizsa). Középiskolások Népzenei és Néptánc Vetélkedője (KNNV) – Temerin: 1. Varga Orsolya (Szabadka) 2. Sütő Dóra és Csorba Eszter (Temerin) 3. Székely Égető Krisztián I. Néptánc csoport: 1. PSMKK néptánc csoportja (Óbecse) 2. Rizgető táncgyűttes (Kishegyes) II. Szólótánc: 1. Patyerek Csaba (Topolya) 2. Utasi Péter és Nyerés Novák Angéla (Becse–Topolya) 3. Halápi Imre (Ada) 3. Cserepes Gyula (Becse) III. Énekszólítást és kettősök: 1. Korcsik Anikó és Nyerés Novák Angéla (Óbecse) 2. Török Tilla (Ada) IV. Kisegyüttesek: 1. Gondúzónépzenei együttes (Ada) 2. Susányi citerazenekar (Törökbecse) V. Énekcsoport 1. Szélrózsa leánykórus (Zenta) 2. Szalagfűző leánykórus (Szabadka) 3. Arany János MME leánykórusa (Szenttamás). Középiskolások Néprajzi Pályázata (KNP) – a zentai Múzeum szervezésében 1. Piri László (Csóka) 2. Losonc Márk (Óbecse) 3. Tápai Melitta (Szabadka). Középiskolások Képzőművészeti és Plakátpályázata: I. Képzőművészet: három egyenrangú díj: Gyuráki Sarolta (Újvidék), Raffai Sarolta (Zenta), Kartag Sarolta (Újvidék) II. Plakát: 1. Avramović Alex (Szabadka) 2. Sipos Tibor (Óbecse).

STEVAN KRAGUJEVIĆ-EST – Április 16-án a zentai Művelődési Házban Stevan Kragujević neves fotóművész tiszteletére ünnepi estet tartottak. Az est vendégei voltak Tanja Kragujević költő, Draginja Ramadanski, az irodalomtudományok doktora, Szeli István akadémikus, Lennert Géza fotóművész, valamint a monográfia szerzői, Đorđe Bukilica és Borivoj Miroslavljević. A műsor keretében Stevan Kragujević válogatott fotóiból alkalmi kiállítás nyílt.

SAJTÓNAP – Április 25-én Zentán megtartották a Vajdasági Magyar Könyvtárosok XII. Szakmai Találkozóját Sajtónap címmel. Vendégek voltak: Dóka Péter, az Observer Budapest Médiafelügyelő Kft. ügyvezető igazgatója, Mihók Rudolf és Kókai Péter – a Magyar Szó igazgatója és a lap felelős szerkesztője –, továbbá Szabó Palócz Attila, a Képes Ifjúság felelős szerkesztője. A tanácskozáson még részt vett Tóth Bátori Erzsébet könyvtáros, illetve Heinermann Péter, a Matica srpska Könyvtárának főkönyvtárosa, majd pedig a vendégkönyvtárat, a paksi Városi Könyvtárat Gutai István igazgató mutatta be.

SZÍNHÁZ

VAJDASÁGI HIVATÁSOS SZÍNHÁZAK 53. FESZTIVÁLJA – Április 12-étől 19-éig szervezték meg Kikindán a Vajdasági Hivatásos Színházak 53. Fesztiválját, melyen három gyermekdarab is szerepelt (szelektor Vladimir Kopiec). Felléptek: a szabadkai Népszínház Agota Kristof Nem fáj! című darabját mutatta be, rendező Ilan Eldad; az Újvidéki Színház a Pácot vitte színre, rendezte Mezei Kinga és Gyarmati Kata; a szabadkai Népszínház szerb társulata Csehov Cseresznyeskertjét mutatta be Dušan Petrović rendezésében. Az újvidéki Gyermekszínház Vojislav Savić Kenguruk c. darabját, melynek rendezője L'uboslav Majera, a zomboriak Kazimir és Karolina c. előadását láthatta a kikindai közönség, ez utóbbit Iva Milošević rendezte. A nagybeeskereki Toša Jovanović Színház A. N. Osztrovszkij Erdő c. darabját Radoslav Milenković rendezésében, a kikindai színház pedig Crk' o bez tog darabot vitte színre Vladimir Lazić rendezésében. A három gyermekdarab, a szabadkai, az újvidéki Gyermekszínház és a kikindai színház társulatának produkciója volt. A zsűri tagjai Ladik Katalin, Aleksandar Milosav-

ljević és Vladimir Stamenković voltak. Legnagyobb eredményt a szabadkai Népszínház magyar társulata érte el: öt díjat vihett haza. A Nem fáj! c. darab kapta a fődíjat, Ilan Eldad a legjobb rendezésért járó díjat, Ralbovzski Csaba a legjobb színészi alakításért járó díjat, Pálfi Ervin a 25 évnél fiatalabb színésznek járó díjat, s végül Matlári Miklós a darab zenéjéért zeneszerzői díjat érdemelt ki.

BEN AKIBA NIGHT CLUB SHOW – Az Újvidéki Színház idei évad ötödik bemutatóját április 16-án tartották. A darab címe Ben Akiba Night Club, rendező Puskás Zoltán, dramaturg Gyarmati Kata, koreográfus Ujlaki Melinda (Budapest), jelmeztervező Janovics Erika, zenei szakmunkatárs Vigh Rudolf m. v., korrepetitor Mezei Kinga. A darab az éjjeli mulatók, a Moulin Rouge-féle világot idézi. Főbb szereplők: Mezei Kinga, Nagypál Gábor, Krizsán Szilvia, Kovács Nemes Andor, Magyar Attila, Jankovics Andrea, Szorsik Kriszta, Giricz Attila, valamint az akadémia másodéves hallgatói.

ÖT ÚJ SZÍNÉSZ – Április 22-én az újvidéki Művészeti Akadémia végzős színövendékei a szabadkai bemutatón Dough Wright Toll című drámájával diplomavizsgáltak: Kőrösi István, Szőke Attila, Pálfi Ervin, Kovács Nemes Andor és Ferenc Judit. A főbb szerepeket a végzős színészhallgatók játszották, míg a színház színészei szinte kivétel nélkül kisebb-rövidebb szerepeket vállaltak az előadásban: Vicei Natália, Gál Elvira (mint vendég), Katkó Ferenc, Szilágyi Nándor, Csernik Árpád, Ralbovzski Csaba, Káló Béla, Mess Attila; rendező Hernyák György osztályvezető tanár, tanársegéd Mezei Zoltán.

MEGNYITOTTÁK A SZABADKAI NÉPSZÍNHÁZ JADRAN SZÍNPADÁT – Május 5-én az évad harmadik bemutatójával nyitották meg a szabadkai Népszín-

ház Jadran színpadát: Georges Feydeau *Bolha a fülbe* című népszerű vígjátékát láthatta a nagyrédmű közönség a magyar társulat előadásában. Szereplőgárda: Mess Attila, Kalmár Zsuzsa, G. Erdélyi Hermína, Pálfi Ervin, Káló Béla, Korica Miklós, Katkó Ferenc. Ralbovski Csaba, Csernik Árpád, Péter Ferenc, Szilágyi Nándor, Pesitz Mónika és Sziráczy Katalin. A darabot Ijubomir Draškić rendezte.

KIÁLLÍTÁS

FÉNYKÉPKIÁLLÍTÁS – Újvidéken, a Szerb Tudományos és Művészeti Akadémia képtárában április 9-én megnyílt Robert Doisneau fényképkiallítása.

SLOBODAN KNEŽEVIĆ TÁRLATA – Április 16-án az újvidéki Kortárs Képzőművészeti Múzeumban megnyílt Slobodan Knežević, a Művészeti Akadémia rendes tanára 1992-től készült alkotásainak kiállítása.

DUNA MENTISORSOK – Újvidéken, a Vojvodina Sport- és Üzletközpont kiállítótermében április 20-áig volt látható a kiállítás, melynek fő szervezője az ulmi Donauschwabisches Zentralmuseum. Henrike Hampénak, a központ néprajzos munkatársának ötlete volt, hogy különböző országok múzeumainak közös projektuma legyen a tárlat. A kiállítás vajdasági, azaz újvidéki része pedig Ózer Ágnes történetésznek, a Városi Múzeum munkatársának munkáját dicséri. A vándorkiállítás 15 kiválasztott ház segítségével mutatja be a Duna mentén élő németek (dunai svábok) elmúlt kétszáz évének fontosabb eseményeit. Az épületek Németországban, Magyarországon (Hartán, Veszprémben, Cikon és Csávolyon), Romániában és a Vajdaságban található, és jelenleg is lakottak. A 15 ház mindegyike részben saját történetét meséli el – mely valamilyen formában kötődik a dunai svábokhoz (a lakó,

tulajdonos, építő stb. révén) –, részben a lakóknak a szűkebb-tágabb környezetükkel való kapcsolatát.

SAVA BABIĆ-KIÁLLÍTÁS – Április 23-án Sava Babić kézírataiból, megjelent műveiből nyílt kiállítás a szabadkai Városi Múzeumban. A kiállításához egy nagyon tartalmas és színvonalas irodalmi, képzőművészeti, zenei műsorfüzér kapcsolódott, amely több héten át tartott. A kiállítás megnyitóján vendégek volt Kasza József, a szerb kormány alelnöke és Miro Vuksanović, a Matica srpska Könyvtárának igazgatója. A rendezvény keretében mutatták be az íróról most megjelent monográfiát.

FOTÓMONOGRÁFIA – Április 30-án az újvidéki Városi Könyvtárban bemutatták Stevan Kragujević fotómonográfiáját. A kiállítást Tanja Kragujević, Dušan Popov, Lazukić Anna, Todor Đurić, Goran Malić és Borivoj Mirosavljević méltatta. A rendezvényt a Vajdasági Fotó-, Film- és Videoszövetség szervezte.

HANGVERSENY

NOMUS – Április 10-e és 22-e között tartották meg Újvidéken a már 1975 óta folyamatosan megrendezett NOMUS (Újvidéki Zenei Ünnepek) elnevezésű hangversenysorozatot. A koncertek helyszínei a városháza és a zsinagóga voltak. A 15 szimfonikus koncert, kamara- és magánest keretében kitűnő külföldi és hazai szólisták, karmesterek és együttesek léptek dobogóra. Az idei fesztivál fellépőinek sorát még színesebbé tették a következő sztárok: Cyprien Katsaris, Eugen Ini, a Bartók-kvartett, Bálint János fuvolaművész, a Capucon fivérek, a budapesti Amadinda Percussion Group, a Csajkovszkij-trió, a Tartini kvartett és Mark Russel Smith, a Richmondi Szimfonikus Zenekar művészeti igazgatója. Vesna Stanković is fellépett, aki országunkból elsőként jutott be a

nemzetközi Csajkovszkij-verseny döntőjébe. Az idei fesztivál keretében mesterkurzusokat is tartottak.

ELDAD TARMU VIBRAFONOS ÉS KVARTETTJE – Eldad Tarmu amerikai vibrafonos és kvartettje koncertezett május 3-án a kanizsai Művészetek Házában. A klasszikus dzsessz mestereinek útján járó művész az 50-es, 60-as évek, illetve Thelonus Monk kompozícióit dolgozta fel. Ebben kiváló magyar dzsesszmuzikusok voltak segítségére: Patai György zongorán, Horváth Barcza József nagybőgőn és Vasvári Róbert dobok.

INTERZONE FESZTIVÁL – Május 7-e és 10-e között tartották meg Újvidéken az Interzone elnevezésű zenei fesztivált. Az Interzone-t azokhoz a nemzetközi fesztiválokhoz hasonlóan képzelték el, amelyek műfajtól és stílustól, szociális és kulturális háttértől függetlenül igyekeznek megismertetni az itteni közönséggel az aktuális és fontos zeneszerzőket, előadókat és alkotásaikat. Az Ogledale zenei kamaraszínház szervezte Újvidék város és a Freedom House támogatásával zajló rendezvénysoportot, melynek keretében koncertek, work shopok, zenés performance-ok mellett nyilvános beszélgetéseket is tartottak (Ladik Katalin műhelye az emberi hangnak a vizuális, zene- és színművészetben való

alkalmazásával volt kapcsolatos). A koncertek keretében a Pogány Quartettet, Király Ernőt, a macedóniai La Colonie Volvoxot, a szlovén Bratko Bibić and Madleyset, a hollandiai Mario Horrikot és Petra Dubachot, valamint az olasz Vitus vs Dadét, a zenés performance-ok között Ladik Katalint, Philip Glasst és a horvát Nova grupát és a szintén horvát Dada Jihad – illegal DJ setet, a zenés színpadi előadások keretében pedig a Dah Teatart emelhetjük ki a neves előadók közül.

FILM

VII. VIDEOMEDEJA – Április 25-e és 27-e között szervezték meg Újvidéken a VII. VideoMedeja Nemzetközi Videofesztivált, melynek bírálóbizottsága Sanja Iveković (Zágráb), Milo Vojtechovsky (Prága) és Mileta Potić (Újvidék) összetételű volt. Az idei szemle témája a Videobeat volt. A versenykategóriában a Dog című 2001-es alkotás szerzője, a nagy-britanniai Andrea Arnold kapta a legjobb mű készítőjének járó szfinxet. A legjobb fiatal szerzőnek járó Bogdanka Poznanović-díjat a horvátországi Lala Račić alkotásának ítelték. Az idén harmadik díjként a közönségdíjat is bevezették a legjobb alkotások kategóriájába.

SMIT Edit összeállítása

KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK

Bányai János: A Kalangya vége (tanulmány) 528

Németh Ferenc: Köszönőbeszéd 533

Harkai Vass Éva: Az utolírásról (tanulmány) 535

Fekete J. József: „Riszlás megy az irodalmi foci pályán” (tanulmány) 555

Cseh Márta: A partikulákról (tanulmány) 570

EMLÉKEZTETŐ

Karácsony Sándor: A szelekció és a tehetségkutatás 576

KRITIKAI SZEMLE

Könyvek

Harkai Vass Éva: Hét év után: a folytatás (Balla Zsófia: A harmadik történet)
579

Bence Erika: Szöveggyűjtemény óvodai neveléshez (Szöke Anna: Volt egy pajta)
583

Weiner Sennyey Tibor (Szeged): Danyi Zoli fület mutat (Danyi Zoltán: Átcsúszik kékbe) 587

Színház

Gerold László: Bolha a fülbe (Georges Feydeau: Bolha a fülbe) 588

Képzőművészet

Deák Ferenc: Csurgó harmincöt éve 590

KRÓNIKA

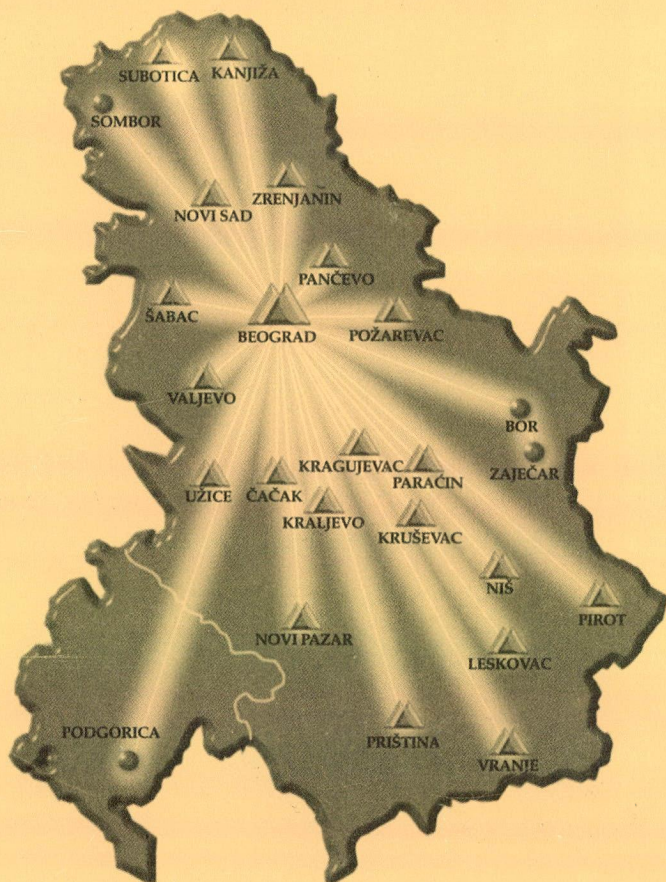
Smit Edit összeállítása 596

Számunkat a Csurgó Művésztelepen készült alkotásokkal illusztráltuk.

E számunk megjelenését a Tartományi Oktatási és Művelődési Titkárság,
a Nyílt Társadalomért Alap, Jugoszlávia és az Illyés Közalapítvány
támogatta

DELTA BANK

HÍD – irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat. – 2003. május. Kiadja a Forum Könyvkiadó Közvéllalat. Szerkesztőség és kiadóhivatal: 21000 Novi Sad, Vojvoda Mišić u. 1., telefon: 021/457–216. e-mail: forumkk@eunet.yu – Szerkesztőségi fogadóóra csütörtökön 10-től 12 óráig. – Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. – Előfizethető a 160–15290–87-es zsríroszámlára (Delta Banka AD Beograd, Fil. u Novom Sadu); előfizetéskor kérjük feltüntetni a Híd nevét. – Előfizetési díj 2003-ra belföldön 1000 dinár. Egyes szám ára 100, kettős szám ára 200 dinár. Külföldre és külföldön egy évre 60 EUR – Készült az Agapé nyomdájában Újvidéken – YU ISSN 0350–9079